ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година седемнадесета

1/2

София, 2014

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Добрев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Владимир Трифонов**
Генка Николова
Иван Динков
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПРЕСПРИНТ ООД

Съдържание

Понеделник

Списание за теория, политика и култура

Европа – идеи за промяната

Сергей Станишев За истинска, реална промяна в Европейския съюз 5

Георги Пиринski Програмата „България 2020“ – ефективност и конкурентоспособност? 10

Янаки Стоилов Европейските избори – коригиране на политиката или радикални реформи 18

Теория

Александър Лилов Уравненията Европа – САЩ и Европа – Русия 23

Улрих Бек Глобалната вътрешна политика: пет заблуди относно националната политика в епохата на глобализма 44

Кризата в Украйна

Велко Вълканов Кризата в Украйна 51

Владимир Трифонов Шанс за левия проект 65

Икономика

Иван Ангелов Индустриализация, реиндустриализация, световна търговия и общ европейски пазар 88

Анатол Калецки Текущата криза ще създаде нов вид капитализъм 97

Съдържание

Общество

Васил Сгурев Предизвикателствата на реиндустриализацията 99

Култура

Бригита Йосифова Среща на жълтите павета 106

Здравко Петров Писма до Бригита 112

Андрей Апостолов Ангел хранител 134

Валентина Йотова Стихотворения 138

Рецензии

Благовеста Касабова За новата книга на Тодор Коруев „Овньо льо вакал, каматан…“ 142

Показалец на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 г. 147

ЗА ИСТИНСКА, РЕАЛНА ПРОМЯНА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ*

Сергей Станишев

Сергей Станишев *– председател на Националния съвет на Българската социалистическа партия, президент на Партията на европейските социалисти.*

За мен е чест да открия Конгреса на Партията на европейските социалисти тук, в Рим. Искам да използвам възможността да благодаря на Демократическата партия, на нейния лидер, на цялото ръководство и на всички хора, които работят в италианската Демократическа партия, на всички доброволци за тяхната солидарност. Те ни показаха, като домакини на предизборния Конгрес на ПЕС, че ние можем да започнем нашата кампания да променим Европа. Както вие, и аз съм много развълнуван да бъда днес тук, в Рим – вечния град, и да продължим нашата вечна борба за справедливост, човешко достойнство, солидарност, равни права и възможности за всички хора в Европа.

Нека приветстваме Демократическата партия като най-новия пълноправен член на нашето семейство. Седем години минаха, дълъг път на сътрудничество между ПЕС и Демократическата партия. Вчера единодушно Председателството на ПЕС одобри тази кандидатура. Мога да ви кажа, че без Демократическата партия – силната италианска левица, нашето семейство не беше пълно. Вярвам, че сега ще бъдем още по-силни.

Какво правим днес? Днес е решителен етап за нашата работа и той се случва в един исторически за ЕС момент. Този Конгрес отбелязва момента, който дава началото на промяната в Европа. Момента, в който гражданите започват да възстановяват доверието си в Европа – затова сме се събрали днес, това е нашата мисия.

Днес е първи март. В моята страна този ден се счита за начало на пролетта, затова всички делегати

* Реч пред конгреса на ПЕС, Рим, 1 март 2014 г.

са получили малък подарък – това са едни символи, които наричаме мартеници. Моля, носете ги, защото те символизират възкръсването на живота след зимата, символизират пожелания за добро здраве, за благополучие. Не на последно място мартеницата символизира връщането на надеждата. Ние, европейските социалисти, искаме да върнем надеждата у европейските граждани. Затова сме тук днес. Нека бъдем честни – консерваторите създадоха голяма бъркотия в управлението на Европа и справянето с кризата. Всеки безработен човек знае това, всеки работник, който усеща ограбените си социални права, знае това; всяка жена, чиито права са атакувани, знае това. И всичко това е направено от консерваторите. Видяхме в Испания през последните месеци какво се случи – атака срещу основните права на жените за легални аборти. Всеки млад европеец, чието бъдеще е в риск, знае това. Ние виждаме, чувстваме колко много европейци са разочаровани и са объркани по отношение на посоката, в която се движи Европейският съюз, и споделяме тези чувства. Има националисти, има антиевропейци, има ксенофоби, които казват: „Европа е източник на вашите проблеми. Европа е виновна за това." Точно затова те предлагат да се гласува за тях и казват: „Трябва да разрешим кризата, проблемите на национално равнище." Ясно мога да кажа, че това е фалшива алтернатива на статуквото.

Това е връщане назад. Това е връщане към разделение в Европа, към омраза и конфронтация и това не е продуктивно.

Изправени сме пред тези две различни реалности – изхода от доминацията на консерваторите и фалшивата алтернатива, която предлагат националистите. При тези варианти наша задача е да се уверим, че през месец май ще постигнем възможно най-голяма активност на гласоподавателите на ПЕС, за да сме сигурни, че най-накрая ще има истинска, реална промяна в ЕС. Консерваторите и либералите разрушиха доверието на много европейски граждани. Това е тяхна отговорност. Ние обаче сме тук, за да възстановим това, което те разрушиха. Тук сме, за да кажем, че е възможна и друга Европа. Тук сме, за да кажем, че тя може да бъде изградена наново, и ние точно това трябва да направим – трябва да изградим Европа на напредъка; Европа, която закриля; Европа, която постига резултати и работи. Дали смятаме, че можем да го направим? Разбира се, че можем. Казвам ви го като лидер на ПЕС, като лидер на национална партия. Аз лично ще участвам активно в националната кампания на нашата партия, както и във всички кампании на партиите, които търсят подкрепа от страна на ПЕС. Това ще ни даде възможност да комуникираме с хората, да разговаряме с тях и да чуем какви са техните притеснения – точно както прави самият Мартин Шулц. Именно затова той ще представи своята кандидатура за председател на ЕК. Гласоподавателите са тези, които имат последната дума – ние вярваме дълбоко в това. Това е един от нашите принципи, който следват всички членове на ПЕС. Вижте Елена Валенсиано – зам.-председател на ПЕС. Тя е начело на листата на Испанската социалистическа работническа партия. Погледнете европейския комисар Мару Шефчович, който е на първо място в бюлетината на Словакия. Вижте Арлем Дезир – първи секретар на Социалистическата партия на Франция. Той също е топ кандидат за изборите през май. Той подхожда с огромна страст към начина, по който Европа трябва да се промени. Ние сме

там – в рамките на нашите общности, в рамките на нашите градове, в нашите села и това всъщност е разликата между нашето семейство – семейството на ПЕС, и всички останали наши опоненти. Ние може да заемаме европейски постове, позиции, да имаме европейски отговорности, но изцяло сме ангажирани на ниво най-близко до гражданите. Ангажирани сме с това да слушаме какви са идеите на хората. Да седнем на една маса с европейците, да седнем в обществените клубове из цяла Европа, за да може в крайна сметка да чуем най-накрая ние, в Брюксел, притесненията, които имат хората на тези места. Ние не просто говорим за това, че Европа ще докосне хората. Това е всъщност голямата разлика между нас и нашите опоненти. Казаното от мен е в голяма степен въпрос на идеология. Тази идеология е свързана с нашите ценности, ценностите за солидарност, за справедливост. По същия начин ние се борим, за да се уверим, че тези ценности ще се случат на практика.

Искам също така да споделя с вас моята гледна точка, че тази предизборна кампания ще се основава на ценности. Тя ще е основана на идеология, защото за нас тези избори не са свързани с властта. Не става въпрос за власт. Властта е всъщност това, което ЕНП гледа. Това, което те искат, е да съберат повече и повече власт, за да могат да осъществят на практика консервативните си възгледи и икономическите си интереси. Ние сме тук, в тази кампания, за да защитим своите ценности. Тук сме, за да намерим начин, по който да ги претворим в реалност. Искам да ви кажа, че нашето политическо семейство има най-добрите политически инструменти за това. Ние разполагаме с политики и с всичко, което свърши нашата група на социалисти и демократи в Европейския парламент.

Сега искам да благодаря на групата за всички усилия, които положи в това да защити нашите принципи и ценности по време на този мандат. Също така мога да кажа, че ние сме добре екипирани и оборудвани с нашия Манифест. Искам да благодаря на всички партии – членки на ПЕС, за техния принос. В определен етап имахме предложения за 260 поправки в този Манифест, това бяха вашите идеи.

В рамките на Председателството на ПЕС ние направихме всичко възможно да обединим тези идеи, за да можем да създадем един документ, в който има ясно заявление за ангажимент. Текстът, който предлагаме на вниманието на Конгреса, показва ясна пътна карта, с която ние бихме искали да променим Европа. Време е да поставим работните места на първо място и да изградим социална Европа. Време е да рестартираме нашата икономика и да поставим финансовия сектор в услуга на гражданите и на реалната икономика. Време е да изградим отново съюз на равенството в защита на правата на жените, на разнообразието. Съюз на равенството между нациите и на взаимното уважение. Съюз, в който всеки може да се радва на безопасен и здравословен живот. Съюз в Европа, в който никой не е забравен. Време е за една Европа на демокрация и участие, зелена Европа, Европа, която да е силен играч в световен мащаб.

Ние, в рамките на ЕС, имаме своите отговорности по целия свят. Не можем да изградим стена между Европа и останалата част от света. Това е вярването на нашите опоненти. Ние не виждаме ситуацията така. Трябва да видим страданието, което ни заобикаля. Именно заради това ние трябва да подкрепяме хората,

които се борят за демокрация, за правителства, които се отчитат пред народа, за мир и социална справедливост, и то по целия свят.

Аз вярвам, че ПЕС ще продължи нашата политика на отворени врати към членство на нови партии. Говоря например за партия от Западните Балкани. Трябва да обърнем поглед и натам. Можем да видим също така какво се случва в Украйна през последните месеци. ЕС играе ключова роля за това да се спрат кръвопролитията и насилието. Франк-Валтер Щайнмайер и министърът на външните работи на Франция изиграха изключително важна роля при сключването на сделката за преход, но сагата все още не е приключила. Ситуацията остава изключително напрегната. Аз вярвам, че ние, европейските социалисти, трябва да дадем ясен знак за това, че ние ще помогнем на Украйна да остане една демократична страна, да бъде обединена като нация, страна, която ще се развива и сближава все повече и повече с ЕС. Ние сме едно семейство, което винаги се е борило за истински и продължителен мир в Близкия изток. Преговорите, които текат, трябва да помогнат за постигането на дълготрайно решение на проблема между Израел и Палестина.

Днес сме се събрали, за да изберем нашия общ кандидат Мартин Шулц. Той ще ни води като председател на следващата ЕК. Истински вярвам, че Мартин е най-добрият кандидат, който да поведе нашето семейство, да застане начело на ЕК и да поведе прогресивната промяна, от която Европа има такава отчаяна нужда. За мен, Мартин, ти не си съвсем естествено появилият се кандидат на нашето семейство. За мен ти си наистина кандидатът на народа. Това е от изключителна важност за твоята победа. Виждал съм те не само в ЕП и в Европейския съвет, на среща с различни ръководни лица. Виждал съм те по време на дебати със студенти и да отговаряш на всякакъв вид въпроси, включително и на трудни въпроси за Европа, за нашето семейство. Виждал съм те как даваш точните отговори на тези въпроси. Най-важното е, че Мартин е човек с истинска честност. Човек с принципи, с ангажираност. Мартин знае какво означава социална справедливост. Това за него не са празни понятия. Той знае какво е Европа на човешките права. Той знае какво значи Европа на демократичното участие. Мартин е борец, той няма да избягва битки, които трябва да се водят за възстановяването на Европа, на напредъка. Аз съм уверен в това, което казвам. Фактът, че можем да водим предизборна кампания от всички кътчета на Европа, за да можем да подкрепим нашата обща визия, нашия общ кандидат и нашето общо бъдеще за Европа, сам по себе си е изключително важно послание за обединение и надежда.

Манифестът на ПЕС и общият ни кандидат за председател на ЕК са крайъгълните камъни на нашия избирателен план. Но същината на нашата кампания е у всяка жена, у всеки мъж в тази зала, а и не само в залата – из целия континент. Всеки мъж и всяка жена, които споделят нашите виждания и надежди, които искат да променят ЕС. Т.е. нашият най-голям съюзник е всеки един от европейските граждани.

През следващите 5 години дали ще продължим да гледаме същата консервативна и неолиберална Европа? Или ще обединим сили, за да изградим една нова Европа? Изборът е в нашите ръце. Изборът е в ръцете на европейските

граждани. Ние разчитаме на всеки един от нашите активисти, на всеки поддръжник на промяната да ни помогне да мобилизираме всички, за да можем през май да излезем и да гласуваме в полза на промяната. С вашата помощ ние ще постигнем една убедителна победа.

И накрая искам да завърша речта си по следния начин. Вчера, заедно с Мартин, проведохме среща с нашите активисти. Повече от 20 000 от цяла Европа. Това всъщност е сърцето на нашето семейство. Това е най-острото копие на нашата кампания. Ако можехте да видите тяхната енергия, тяхното доверие, щяхте да се впечатлите. Именно заради това поканих тук тази група от активисти от 28-те държави, членки на ЕС, за да изпратят нашето общо послание към всички европейски граждани. А то е: Кампания от врата на врата, в полза на Мартин Шулц!

ПРОГРАМАТА „БЪЛГАРИЯ 2020“ – ЕФЕКТИВНОСТ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ?*

Георги Пиринski

Георги Пиринski *– политик, съветник в Министерския съвет (1976–1980), заместник-министър и първи зам.-министър на външната търговия (1980–1989), зам.-председател на Министерския съвет (ноември 1989 г. – февруари 1990, август – декември 1990), министър на външните работи (1995–1996), член на ръководството на БСП и на парламентарната група на БСП (1989–2010), народен представител във Великото народно събрание, в 36-ото до 41-вото НС, председател на 40-ото НС (2005–2009), зам.-председател на 41-вото НС (2009–2013). Избран е за член на Европейския парламент (2014).*

На 20 декември 2012 г. Министерският съвет със свое Решение № 1057 прие документ, озаглавен „Национална програма за развитие: България 2020“ (по-нататък – НПР БГ 2020). Начало на разработката му бе поставено две и половина години по-рано с Постановление № 110 на МС от 3 юни 2010 г., с което за целта бе създаден Съвет за развитие като орган на правителството, пряко ръководен от министър-председателя.

Претенцията на правителството, приело програмата, изрично отразена в нейното начало, е, че тя по своята същност представлява:

– водещият стратегически и програмен документ, който конкретизира целите и политиките за развитието на страната до 2020 г.;

– документ за националните решения за растеж, съответстващ на ангажиментите на България на европейско и международно ниво, но въплъщаващ стремежа на държавата за избор на национален път за напредък;

– интегриран документ за социално-икономическо развитие на България до 2020 г., показващ връзката между приоритетите на ЕС в контекста на Стратегията „Европа 2020“ и националните приоритети на страната.

Кабинетът, утвърден от 42-рото Народно събрание на 29 май 2013 г., с поредна промяна на ПМС № 110 от 16 октомври с.г. утвърди съкратен състав на Съвета за развитие с председател вицепре-

* Доклад на Георги Пиринski пред научната конференция на фондация „Академик Евгени Матеев“, София, ИИИ на БАН, 24.04.2014 г.

миера по икономическото развитие, като същевременно формира Координационен комитет, оглавяван от министъра на финансите, отговорен за цялостното изпълнение на програмата. Със свое решение от март 2014 г. правителството прие Тригодишен план за действие за изпълнение на НПР БГ 2020 за периода 2014–2016 година.

С посочената промяна на ПМС № 110 от октомври м.г. допълнително се подчертава определящото значение на програмата за цялостното развитие на страната, като на Съвета изрично се възлага чрез необходимата координация:

– да осигурява обвързването на националното финансиране на НПР БГ 2020 със средносрочната бюджетна прогноза и със Закона за държавния бюджет за съответните периоди;

– да осигурява съответствие на националните и секторните стратегии и програми, както и на програмните документи по членството на страната в ЕС с целите и приоритетите на НПР БГ 2020;

– да предлага за одобрение от Министерския съвет приоритети за икономическото и социалното развитие на Република България.

Що се отнася до участието на страната в новия програмен период на ЕС 2014–2020 г. и подготвяното за целта Споразумение за партньорство, което следва да се сключи между България и Европейската комисия, в самото му начало се изтъква, че то се основава на анализите, изготвени за целите на НПР БГ 2020.

Предизвикателствата пред успешното развитие и интеграция на страната към сегашния момент остават достатъчно сериозни. До края на 2012 г. българската икономика не беше достигнала нивото си от предкризисната 2012 г. Независимо от отчетения растеж на БВП на годишна база за третото и четвъртото тримесечие на 2013 г. – съответно с 0.7 и с 1.5%, както и от оптимистичните прогнози за по-нататъшен растеж през текущата и през следващата година, сигналите за излизане на България от депресията не бива да се преувеличават (тук и в следващия абзац данните са от актуалното изследване на проф. Данаил Данаилов „Икономиките на Балканите"; София, УНСС, 2014 г.).

В частност безработицата в България, разгледана като тенденция за подълъг период от време, се оказва своеобразен „феномен" – от болезнено високите нива 12–13% за 2003/2004 г. тя постепенно спада на 9–10% за 2005/2006 г., на 6.9% за 2007 г. и до едва 5.6% и 6.9% съответно за 2008 г. и 2009 г., за да възобнови нарастването си на 10.2% за 2010 г., 11.2% за 2011 г., 12.3% за 2012 г. и нов растеж до 12.9% за 2013 г. (по последни официални данни). Изводът, който проф. Данаилов прави, е, че българската държава с политиката в икономиката, на трудовия пазар и в пенсионната система пропуска своя голям шанс да се справи трайно с безработицата.

През последните три години общото състояние в икономиката и в социалната сфера, както отбелязва и цитираният изследовател, остава твърде тежко, а лечението, което се предлага, не отговаря на заболяването. Не се оправдаха и надеждите, че с членството в Европейския съюз по отношение на показателя БВП на човек от населението ще настъпи значително подобрение.

Констатациите стават особено тревожни при сравнение на основните по-

казатели за националната икономика и на стандарта на живот в България не само със средните, но и с най-ниските стойности на тези показатели за държавите – членки на ЕС. Независимо че покупателната сила на БНП на човек от населението за България спрямо средната за ЕС-27 е нараснала от 28% през 2000 г. на 47% през 2012 г., тя остава най-ниска сред всички държави – членки на Съюза, като само за Румъния се отчита същото съотношение, докато за страни като Естония то е 68%, за Литва – 70%, за Унгария – 66%, за Словакия – 75% (тук и по-нататък данните са от изследване на д-р Живко Минков, представено на конференцията на тема „Социалната алтернатива за Европа", организирана в София на 28 март 2014 г. от фондация „Солидарно общество" със съдействието на фондация „Фридрих Еберт").

Съответно Джини коефициентът за България за 2011 г. е с най-висока стойност – 35.1, при средно 30.7 за ЕС-27, 26.8 за Унгария и 25.4 за Словакия. Най-висока за страната е и стойността на показателя за неравенството в разпределението на доходите за 2011 г. по съотношението между дяловете 20/80 от населението – за България числото е 6.5, докато средното за ЕС е 5.1, за Унгария – 3.9 и за Словакия – 3.8.

Какви решения предлага НПР БГ 2020 в отговор на тези запазващи остротата си предизвикателства? Отговорът следва да потърсим в съдържащите се в програмата цели, приоритети и политики от гледна точка на адекватността им по отношение на очертаните предизвикателства.

В началото на НПР БГ 2020 е очертана „визия" за България към 2020 г. като страна с конкурентоспособна икономика, осигуряваща условия за пълноценна социална, творческа и професионална реализация на личността чрез интелигентен, устойчив, приобщаващ и териториално балансиран икономически растеж. В съответствие с нея са формулирани три цели:

– повишаване на жизнения стандарт чрез образование и обучение, условия за качествена заетост, социално включване и достъпно и качествено здравеопазване;

– инфраструктурни мрежи за развитие на икономиката и качествена и здравословна околна среда за населението;

– конкурентоспособност на икономиката чрез благоприятна бизнес среда, насърчаване на инвестициите, иновативни решения и ресурсна ефективност.

В развитие на посочените ориентири Програмата е изградена около осем приоритета, отнасящи се съгласно записаното в нея както до самостоятелни национални политики, така и до прилагане на общоевропейски политики, като се заявява, че по този начин се обхваща пълният комплекс от действия на държавата в областта на социално-икономическото развитие. Споменатите осем приоритета (тук леко съкратени) са:

– подобряване на достъпа до качествено образование и обучение, както и на качеството на работната сила;

– намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване;

– устойчиво интегрирано регионално развитие и използване на местния потенциал;

– развитие на аграрния отрасъл за хранителна сигурност и производство на продукти с висока добавена стойност;

– иновации и инвестиции за повишаване на конкурентоспособността на икономиката;

– институционална среда за ефективни публични услуги за гражданите и бизнеса;

– енергийна сигурност и ресурсна ефективност;

– подобряване на транспортната свързаност и на достъпа до пазари.

По-нататък в Програмата се очертават основните политики по посочените приоритетни направления, както и т.нар. хоризонтални политики, включени в Стратегическата рамка на НПР БГ 2020:

– условия за равнопоставеност на половете;

– равни възможности за хората с увреждания;

– балансирано демографско развитие;

– адекватна и устойчива пенсионна система;

– високоскоростен широколентов достъп;

– електронно управление и услуги в публичния сектор;

– открито управление в публичния сектор.

Посочено е и индикативно приоритизиране на инвестициите по заложените в Програмата фактори за растеж на базата на „остойностяване на значителна част от предвидените мерки“:

– 30% за изследвания, информационни и комуникационни технологии (ИКТ), иновации и нови технологии;

– 25% за формиране на човешки капитал;

– 40% за транспортна и друга инфраструктура;

– 5% за стимулиране на заетостта.

Според НПР БГ 2020, в случай че за периода 2013–2020 г. бъдат осигурени 100 млрд. лева, „нетният ефект от инвестициите само в посочените фактори би бил с 4.1% по-висока стойност от реалния БВП през 2020 г., отколкото той би бил при отсъствието на тези политики“. В резултат и от стимулираното допълнително потребление „общото въздействие би могло да доведе до 20% по-висока стойност на реалния БВП“.

В заключение се отбелязва, че осигуряването на източници за финансиране по отделните политики следва да се решава ежегодно от държавата. Смята се, че по линия на средствата от бюджета на ЕС и от други външни източници би могло да бъдат усвоени приблизително 20 млрд. лева. Вътрешни ресурси би следвало да се осигуряват чрез по-ефективно (пре)насочване на бюджетни средства, с публично-частно партньорство и чрез концесии – но все в рамките на допустимия бюджетен дефицит съгласно с Конвергентната програма и Пакта за стабилност и растеж.

Очертаната определяща роля и мястото, което правителството отрежда на НПР БГ 2020 за цялостното развитие на страната до края на десетилетието, несъмнено обуславят необходимостта от най-отговорна преценка доколко тази програма предлага реални ефективни решения за ключовите проблеми пред икономиката и обществото като цяло. При такава, макар и предварителна обща

преценка възникват поредица от критични констатации относно обхвата, концепциите и подходите, заложени в Програмата. Такива констатации особено отчетливо се открояват през призмата на икономическата философия и възгледите на академик Евгени Матеев.

Първо, сериозни съмнения относно реалния ефект от НПР БГ 2020 възникват във връзка с очертаващите се резултати от първия тригодишен период на приложение на Програмата. Според изчисленията на самото правителство за ефекта от мерките, включени в споменатия Тригодишен план за действие, при осигуряване на предвидените в НПР БГ 2020 средства заетостта за целия период до 2020 г. би нараснала едва с 0.2%, а коефициентът на безработица би се подобрил с минималните 0.1 процентни пункта!

Второ, както бе споменато, цялостната концепция за изпълнение на програмата е затворена в рамките на строго ограничителната фискална политика, налагана досега от Европейската комисия въз основа на Пакта за стабилност и растеж и на директивите за неговото приложение, както и на още по-рестриктивните параметри на националното законодателство, регламентиращо бюджетната политика – Закона за публичните финанси, прокаран от предходното правителство в 41-вото Народно събрание.

Трето, в началото на Програмата се твърди, че визията, целите и приоритетите на НПР БГ 2020 са дефинирани на базата на извършени социално-икономически и *SWOT* анализи, както и на резултатите от публични дебати. Но самото съдържание на документа свидетелства по-скоро за липсата на цялостна рамка и концепция, необходими за разработката на програма в истинския смисъл на това понятие.

Основавайки се на методологията и съжденията на акад. Матеев, можем да стигнем до следните констатации относно същностните характеристики на НПР БГ 2020.

Първо, не личи в документа да е заложено необходимото базисно съображение за търсене на оптимални решения за развитието на националната икономика като система. Точно преди 40 години в статията си „Ефективност и оптимизация“ акад. Матеев достъпно започва с постановката, че „от емпирична гледна точка оптимизацията изпъква като задача за определяне на някакво благоприятно отношение между използвани „ресурси“ и получения от тях „ефект“ – отправно начало, което не откриваме като определящо разбиране в НПР БГ 2020.

Разбира се, по-нататък акад. Матеев конкретизира това базисно разбиране чрез неговото последователно „усложняване“ – от чисто техническата постановка да се получи максимален ефект от единица на даден вид ресурс, през далеч по-сложната преценка за оползотворяването на различни видове ресурси за получаване на различни видове продукти, до третата форма на емпиричната задача, разглеждаща проблемите на ефективността като екстремални задачи – т.е. като „избор на една от множеството възможни комбинации на *зададените* (курсивът е на Е. М.) ресурси… що се отнася до крайния продукт – избор на тази комбинация, при която се получава най-голям сумарен ефект“ (цит. от посочената статия, поместена в сборника произведения на акад. Матеев „Управление, ефективност, интеграция“).

Но акад. Матеев подлага на критична преоценка и тази наложила се като общоприета трета степен на усложнение на задачата. По неговите думи „това свеждане на цялата икономическа проблематика за ефективността и оптимизацията до емпиричната форма на посочената задача на екстремум… не е обосновано“ (пак там).

Причината – пропуска се, че оптимумът и ефективността не следва да се оценяват само в рамките на зададените условия по отношение на разполагаемите ресурси. Напротив – „практиката е живо заинтересована да се направи икономиката ефективна и по двете линии: при всеки единичен случай да се използват най-добре условията, но заедно с това – за всяка единична задача да се осигури най-благоприятен комплекс от условия“.

Точно това разбиране отсъства в основите на конструкцията на НПР БГ 2020 – необходимостта ресурсите да се разглеждат не просто като зададени условия, а и като функции. По думите на акад. Матеев при такъв подход „въпросът за оптимизацията получава следното съдържание: какви са нашите възможности за превръщане на все повече и повече ресурси от константи (или независими променливи), които обуславят ситуация на дефицитност, съответно – избитъчност, във функции, които дават възможност да установим такава комплексност, каквато се налага от оптималното съотношение разноски – ефект в смисъл на минимум разноски за единица продукция“ (пак там).

Търсенето и програмирането на именно такова решение следва да формира концептуалната основа на действително ефективен програмен документ за догонващо икономическо и социално развитие на България днес.

Второ, НПР БГ 2020 очаквано заобикаля ключовия въпрос за ролята на държавата за развитието на икономиката и напредъка на обществото. Общите съображения от рода на приоритетите и политиките за укрепване на институционалната среда, за по-висока ефективност на публичните услуги, за развитие на електронното управление и на откритото управление в публичния сектор са повече от неадекватни като решения за острите предизвикателства пред страната днес.

По този въпрос си заслужава да си припомним статията на акад. Матеев „От стихийност към плановост в икономиката“ от началото на 1947 г., включена в споменатия сборник. В нея се разглежда ролята на държавата на народната демокрация в икономиката в условията на запазена частна собственост (преди извършената през втората половина на същата година национализация, обстоятелство, което по уводните думи на акад. Матеев не променя значимостта ѝ – виждане, с което при запознаване с нея не можем да не се съгласим – Г. П.), но с държавна собственост на основните мощности във възловите отрасли като енергетиката, транспорта и съобщенията.

Въз основа на политическата власт на голямото мнозинство от народа и опирайки се на позициите си на собственик в основни отрасли на икономиката, държавата получава не само възможността, но и отговорността да упражнява, по думите на акад. Матеев, „дълбоко и съзнателно въздействие върху хода на стопанското развитие“. Това въздействие е качествено по-различно от традиционната регулираща роля на либералната държава, целяща да ограничи монополните „изкривя-

вания“ на пазара, който да генерира описаните от класическата теория оптимални решения за разпределение на ресурсите и максимизиране на резултатите.

Както акад. Матеев отбелязва на редица места, тази икономическа романтика напълно се разминава с реалния характер на монополистическата конкуренция. Тази конкуренция съвсем не е свободно състезание на независими производители, а напротив – възможно най-продължително поддържане на монополни пазарни позиции въз основа на монополизирани конкурентни предимства.

В такива условия задачата за успешно догонващо развитие и социален напредък изисква въвеждането на съзнателно програмиране на икономическото развитие, включващо и целенасоченото планиране на развитието на структуроопределящите отрасли, в които държавата е собственик на основните мощности. В съвременните условия това е по силите само на държава на социалната демокрация, в която властта се ползва с убедената подкрепа на основните слоеве от населението.

Трето, НПР БГ 2020 не отразява адекватно и комплексния проблем за конкурентоспособността на националната икономика в условията на динамично променящите се глобални икономически реалности. Подчертано отвореният характер на българската икономика прави цялостното ѝ развитие силно зависимо от обемите, структурата и ефективността на външноикономическите връзки на страната – обстоятелство, което изисква специално внимание в сериозен програмен документ.

По тази ключова проблематика на външния сектор на националната икономика отново откриваме удивително актуални анализи и съждения в друго изследване на акад. Матеев, включено в посочения сборник – неговата статия отново от 1947 г., озаглавена „Икономическа независимост, икономическо сътрудничество и индустриализацията на България“. В нея акад. Матеев разглежда ролята на чуждия капитал за развитието на националната икономика в контекста на състоянието на следвоенната българска икономика.

Ползвайки косвените показатели за производителността на труда – близо 80% от активното население заето в слабопродуктивното селско стопанство (най-висок процент в Европа) и само 8.2% заети в индустрията, той заключава, че „основният проблем за нашето стопанско развитие е бързото индустриализиране на страната, механизиране на нашето земеделие“. И по-нататък – в контекста на реалностите на следвоенния свят „развитието на производителните сили става въпрос на живот и смърт за българския народ, за цялата нация, за нашата национална независимост“ (цит. от посочената статия).

Както изтъква акад. Матеев, икономическата независимост на народите не само не отрича стопанското сътрудничество, напротив, развива го на много висока степен. Но то следва да отговаря на едно условие – да се изгражда върху взаимно зачитане на интересите, като целият въпрос е какво ще бъде това международно разделение на труда, в което ще се интегрира националната икономика, какво ще бъде естеството на интеграционните връзки.

В този контекст акад. Матеев обръща специално внимание на обстоятелството, че чуждите капитали няма да строят предприятия в изостанала страна

с цел да се развият системно производителните ѝ сили, а само от гледна точка на интересите на дадената групировка, и то на финансовия капитал. Ето защо преодоляването на изостаналостта е възможно само чрез цялостно и планово развитие на всички производителни сили; само така могат да бъдат включени значителните за мащабите на страната количества неангажиран труд – ключово изискване, повече от актуално и днес, на което НПР БГ 2020 не отговаря.

*

Въз основа на казаното дотук могат да се направят следните изводи и предложения.

Първо, за успешно догонващо развитие на националната икономика е необходим алтернативен на сегашната НПР БГ 2020 програмен документ. Възможен подход към такава алтернатива е подготовката на един вид „средносрочен преглед на изпълнението“ на програмата през първото полугодие на следващата, 2015 година. Подобен преглед е нужно да бъде осъществен въз основа на конкретно аргументирано алтернативно виждане, което да се гради преди всичко на не повече от три ясно определени приоритета. Такива биха могли да бъдат :

– постигане на пълна заетост и осигуряване на доходи, необходими за достоен живот;

– изкореняване на неграмотността, осигуряване на качествено образование през целия живот и на обучение и квалификация за пълноценна реализация на личността;

– създаване на условия за здравословен живот и осигуряване на достъпно и качествено здравеопазване за всички граждани.

Второ, за разработката на цялостна програма за системно развитие на материалното производство и на сектора на услугите е необходимо да бъде създаден специализиран държавен орган. Такъв орган може да бъде една държавна агенция за социално-икономическо прогнозиране и програмиране. Структурирането ѝ следва да се изгражда въз основа на ясно виждане за отрасловата и териториалната структура на производителните сили на страната и на връзките между тях с помощта на съвременните средства и методи на икономическо моделиране.

Трето, несъмнено специално внимание следва да се отдаде на външноикономическия сектор на икономиката. Пълноценното оползотворяване на достъпните за страната еврофондове следва да се осигури чрез приемане на специален закон, определящ еднозначно съответните критерии и процедури. Необходимо е също създаването на специализирана агенция за координация и съдействие за оптималното интегриране на ресурсите по тези фондове в единната национална инвестиционна и социално-икономическа стратегия.

ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИЗБОРИ – КОРИГИРАНЕ НА ПОЛИТИКАТА ИЛИ РАДИКАЛНИ РЕФОРМИ

Янаки Стоилов

Янаки Стоилов *– доцент, доктор по право. Преподава теория на правото, теория на държавата и политология в СУ „Св. Кл. Охридски“ и в Пловдивския университет „П. Хилендарски“. Автор е на монографията „Държавната власт“ и на редица студии и статии по проблемите на правата на личността, на социалните норми, на политическите и правните субекти, на конституционното развитие на България и др. Член е на ръководството на Българската асоциация по философия на правото и социална философия. Няколко мандата е народен представител, вкл. във Великото народно събрание и в 42-рото Народно събрание.*

След 25 години Българската социалистическа партия е в нова ситуация, продиктувана от последиците на световната финансово-икономическа криза и от повторния български преход към капитализъм. Затова е време да се върнем към корените си и към новите социални реалности. Време е да отхвърлим колебанията и съмненията, да се противопоставим по-силно на опитите на лица и групи с икономическа власт да диктуват публичния живот у нас, на външни икономически и политически въздействия, на натиска на международни и транснационални корпорации и институции.

Стремежът към социализъм днес е породен отново от причините за неговото възникване. В това е първичният смисъл на радикализма. Не отричам, че социалистите са защитници на различни уязвими групи, но социализмът не е просто застъпничество за малцинства – социални, етнически, религиозни, сексуални и пр. Социализмът отново търси левия проект на XXI век. Той отново трябва да стане изразител на интересите на мнозинството граждани, а това означава да отговори на интересите на трудовите и производителните слоеве, да се изправи срещу неравенството и бедността, срещу корупцията и злоупотребите с власт, които винаги са средство на привилегировано малцинство. Когато хората постигнат и почувстват социалната справедливост, те ще станат солидарни помежду си и няма да отстъпят от социалните завоевания.

Главната опасност за БСП не е отделянето на група нейни членове, заемали доскоро ръководни позиции в партията на национално, областно и местно ниво. По-големият проблем не са те, а наследството

– не само тяхно, което още тежи на партията. Най-много ме безпокои колебливата непоследователност в управлението, която се дължи на неизживени неолиберални стереотипи, на користни подбуди и необосновани компромиси. Партиите, които подкрепят управлението, и специално БСП, трябва да проявят дързост, интелект и отговорност – преди всичко към себе си и към своите искрени привърженици. Ако БСП не дава посока и енергия на правителството, няма как да успее.

Няма как да възстановим доверието, ако от изведените в нашите документи радикални леви реформи не преминем към дълбоки и последователни промени. Това ще означава, че ние сме алтернативата, че ние сме в авангарда на Европа. БСП сама не може да е алтернатива на системата, но трябва да е алтернатива в системата. Както казваше основателят на българския социализъм в началото на XX век, 3/4 от нещата у нас зависят от вън и 1/4 – от вътре. В началото на XXI век, когато България вече е член на ЕС, казано метафорично и с уговорката, че светът не е главно Европа, 3/4 зависят от нас и 1/4 – от вън. Затова промяната на България е част от промяната на Европа.

В решаването на тази задача разчитаме на националната държава и на Европейския съюз. Но това изисква нова роля на българската държава и на Европейския съюз.

Тази роля включва съчетаването на сигурност и демокрация. Сигурност за живота и за имуществото. Сигурност срещу посегателствата към личната свобода от страна на държавата.

Демокрацията изисква връщане на доверието в институциите – в партиите и в държавата, в представителната и в пряката власт. Днес ние продължаваме да разчитаме на прякото участие на гражданите в управлението. Но освен дискусията за това как да ни избират хората, ние трябва да ги питаме как искат да живеят и как да се разпределят техните пари.

В икономическата и в социалната политика се нуждаем от:

– активна роля на държавата като собственик, инвеститор и регулатор;

– по отношение на собствеността – инвентаризиране на държавното участие и ефективна защита и управление на държавната собственост.

Началото на реализацията на публичната инвестиционна програма е практическо доказателство за тази роля. Следващата важна стъпка е изпълнението на програма за реиндустриализация чрез възстановяване на няколко предприятия с национално и регионално значение и чрез създаване на нови. В този процес освен на частната инициатива трябва да се разчита и на държавата – като съдействие и пряко участие.

Държавата като регулатор е необходима особено в ограничаването на монополите и в премахването на картелите, в надзора на финансовия капитал и във възстановяването на социалната държава.

Българската социалистическа партия, макар трудно, пое по пътя от „плоското“ към прогресивното начало. Но все още срещаме съпротива от нашите партньори в управлението и колебания в правителството за пълната отмяна на плоския данък на физическите лица, който за първи път от неговото въвеждане частично ревизирахме.

Казано накратко: необходима ни е замяна на „плоското“ мислене и на „плоската“ политика с прогресивна. Това е пътят към възстановяване на социалната справедливост. В това е залогът и все още шансът за успех на правителството. Крайно време е да се разбере и от кабинета, и от партиите, които го подкрепят.

Българската социалистическа партия е една от най-старите социалистически партии в Европа, тя е на повече от 120 години. България все още е най-бедната страна в Европейския съюз. Всички ние живеем в епохата на финансовия капитализъм и на неговата съвременна криза. От София – поради тежестта на проблемите, ние разбираме, дори болезнено усещаме тези проблеми и търсим тяхното решаване.

Ние споделяме отправната точка на манифеста на Партията на европейските социалисти. Искаме промяна на Европейския съюз, за да бъде той съюз на прогреса, на защитата и на представителността. Ние имаме нужда от социално справедлива, солидарна и демократична Европа. Европа, която отново да създава продуктивна икономика и работни места.

Разбира се, Европа се нуждае от реформи. Но поради дълбочината на кризата и критично ниското доверие в европейските институции с всеки следващ ден става все по-ясно, че тези реформи трябва да са леви и радикални.

Те са леви, защото са против „казинокапитализма“, защото финансовият капитал трябва да служи на реалната икономика и на гражданите. Те са леви, когато интересите на европейските граждани стоят пред исканията на големите корпорации. Те са леви, защото държавата трябва да бъде активен регулатор, инвеститор и собственик, да участва в осигуряването на образование и здравеопазване.

Те са радикални, защото стигат до корена на проблемите. Радикални са, защото засягат нашите основни ценности – равенство, социална справедливост и солидарност. Радикални са, защото изискват дълбоки промени и решителни действия.

Радикалният ляв реформизъм е идеологията и политиката, която решително скъсва както с неолибералната политика, така и с посткомунистическите стереотипи и комплекси. Днес само радикалният ляв реформизъм може да спре набиращите сила краен национализъм и популизъм, да се превърне в средство срещу всякакви прояви на екстремизъм – религиозен, етнически и политически.

Радикалният ляв реформизъм днес и в обозрима перспектива е пределът на възможната и необходима лява политика за преобразуване на света и на Европа.

Нещо повече, в близките години само партиите, които са способни да извършат радикални реформи в обществото и в своята политика, ще се запазят като първостепенни политически сили в своите страни и в Европа. Затова без отлагане ние категорично трябва да очертаем и да следваме новия ляв курс.

За хората първият и основен приоритет е създаването на заетост. Младежката гаранция е принос на европейските социалисти. Но за мен заетостта е комплексен проблем, който засяга всички, особено уязвимите възрастови гру-

пи и професии. Ключът към този проблем е реиндустриализацията на Европа. Нова индустриална и технологична Европа е пътят към ренесанса на Европа през XXI век.

Европейският съюз се нуждае от повече ефективност и от по-високо доверие сред своите граждани. Това налага промени в неговата политика. Тя включва повишаване на конкурентоспособността на Съюза в съвременния свят, а вътре в Съюза – даване на приоритет на сближаването и на относителните предимства на всяка страна.

Оправданото засилване на Европейския съюз за мен означава повече общи стандарти вътре и координирана политика навън. Това не изключва, напротив, изисква активна роля на националните държави, търсене на подходящото ниво – местно, национално и наднационално, за решаване на всеки проблем.

Европейският съюз съзнава, че кризата в Украйна може да се реши само с политически средства. Но дали разбира, че сред тези средства политическият диалог е за предпочитане пред икономическите санкции? Дали ще предотврати опасността от разделение и противопоставяне между Европейския съюз и Русия?

През следващия мандат на Европарламента се очертава управление на умерените проевропейски сили в рамките на голяма коалиция. Тя е в състояние да коригира досегашната политика, но не и да даде нови перспективи на ЕС. Причините за възхода на популистките и националистическите партии в Европа няма да отпаднат. Европейският съюз като че ли не е готов за радикално реформиране на политиката, докато кризата в него не се задълбочи. Казано на френски – *sans parapluie dès qu'il pleut* (или както казват българите: „след дъжд качулка"). Но все пак предстоят нови валежи.

Албрехт Дюрер
„ФИЛОСОФИЯ“
1502 г.

УРАВНЕНИЯТА ЕВРОПА – САЩ И ЕВРОПА – РУСИЯ

Александър Лилов

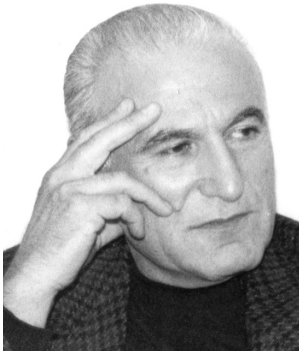

Александър Лилов *– професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работил е в областта на философията на културата, естетиката и политологията. Автор е на монографии и научни трудове, по-важните от които са: „Към природата на художественото творчество" – преведена на руски, полски, китайски, чешки език, „Въображение и творчество", „Европа – да бъде или да не бъде", „Европа – диалог и сътрудничество", „Диалогът на цивилизациите. Световният и българският преход" – преведена на китайски език, тритомникът „Информационната епоха"; както и на над 200 публикации у нас и в чужбина. Бил е директор на Центъра за стратегически изследвания (1991–2013).*

Има още едно уравнение, още по-сложно. С две неизвестни: Европа – Русия – Азия.

Във всеки случай промененият свят на новите реалности и продължаващият да се променя свят в прехода към слединдустриалната епоха за пръв път от векове насам поставя пред Европа въпроса да се формира дългосрочна стратегия, простираща се доста по-далеч в новата епоха. В геополитиката вече не е достатъчно да се мисли в границите на 10–15 години напред.

Досегашната геостратегия беше подходяща за времето на индустриалната модернизация на Европа и света, но не може да реши новите европейски проблеми. Войните между европейските държави са исторически изчерпани като политика. Студената война е в миналото. Сменен е курсът на историята – от индустриалната към информационната епоха. Променени са темповете на историческото развитие, неговата географска и цивилизационна структура. Събудиха се и другите цивилизации, отхвърлиха западната доминация и преживяват период на подем. Свидетели сме на бързото развитие на Азия, особено на Източна Азия. Европоцентризмът премина своя исторически апогей. Европа не може да не погледне по-далеч в бъдещето. Не може да не се подготвя за бъдещето.

Уравнението Европа – САЩ досега сякаш нямаше неизвестни. Това са двете съставни части на една цивилизация – западната, макар че не е изключено в бъдеще САЩ и някои близки до тях страни да се обособят в отделна цивилизация. Налице са такива симптоми, които някои изследователи отбелязват. Но все още общите цивилизационни характеристи-

ки преобладават. Хънтингтън дори мрачно предупреждава в заключението на „Сблъсъкът на цивилизациите“: „При един сблъсък на цивилизациите Европа и Америка ще вървят скачени заедно или скалповете им ще бъдат закачени поотделно.“[1]

Това може да е така, но, както казва Стивън Хокинг, може и да не е така. Така е от гледна точка на тезата за сблъсъка на цивилизациите. Но не е така от гледна точка на диалога на цивилизациите. Така е, при положение че Западът допусне незападните цивилизации да виждат в него стратегически противник и да се обединят срещу него. Но не е така, ако Европа стане стратегически партньор в развитието на другите цивилизации. Така е, ако ЕС и НАФТА се обединят и се изкушат да задушат икономически другите. Но не е така, ако глобализацията се превърне в двигател за развитието на всички и в благо за всеки, а не само за господаря. Накратко – така е днес, но може да не е така утре.

Ако разгледаме уравнението Европа – САЩ през призмата на геостратегическата визия за диалог на цивилизациите, пред отношенията между обединена Европа и Америка се очертават две възможни перспективи.

Едната – категорично положителна. Това е перспективата за задълбочаване на сегашните политически, икономически, търговски, военни и културни взаимоотношения и сътрудничество. Това е перспективата за укрепване на демократичната цивилизационна идентичност и на уважителния взаимноизгоден баланс на интересите. Щатите ще престанат да гледат на Европа като на „Стария“, а на себе си като на „Новия“ свят, в който се е прехвърлило лидерството и следователно доминацията на интересите, и ще виждат единно цивилизационно пространство, в което и двете му съставни части просперират. „Напоследък – пише Кисинджър в „Политиката“ – глобализацията задълбочи икономическите връзки дотам, че взаимните инвестиции на двете страни обвързаха почти неразривно благополучието на Северна Америка и Европа.“[2] Геостратегията и геокултурата на диалога на цивилизациите не поставят под въпрос позитивното развитие на отношенията Европа – САЩ в бъдеще, а обратно – осигуряват благоприятни условия за това.

Другата перспектива – засилване на икономическите, политическите и по същество на вътрешноцивилизационните противоречия между Европа и САЩ. Не става дума за теоретична възможност, а за задълбочаване на започналото разминаване на интересите и на тази основа раздалечаване между Европа и САЩ. През последните години се наблюдава намаляване на интереса на САЩ към Европа и увеличаване на интереса им към Азия. Преместване на ударението от Атлантическия към Тихия океан. Много изследователи и геоанализатори ясно отбелязват тази промяна в стратегическата преориентация на САЩ от Европа и Атлантика към Азия и Пасифика. Тихоокеанската икономика, тихоокеанската търговия – това е бъдещият цикъл в развитието на света. Администрацията на Джордж Буш-младши дори не скрива, нито прикрива този факт – главното ѝ военностратегическо внимание официално се премества от Европа към Азия. САЩ не изоставят Европа, но се смята, че тя трябва да отделя много повече средства и сили за сигурността и реда в самата себе си. Голямата перспектива за САЩ е Азия.

„Азиатската икономика – подчертава Кисинджър в „Политиката“ – става все по-важна за Съединените щати и света. През 1996 г. на Азия се падаха 68% от търговията на САЩ с целия свят, през 90-те години американският износ за Китай нарастваше средно с 13% годишно, за същия период инвестициите на Съединените щати там се утроиха.“[3] Само през 2002 г. стокообменът между двете страни надхвърля 100 милиарда долара.

От друга страна, съществуват и – което е по-съществено – ще нарастват дълбочинните различия между икономическите и търговските интереси на САЩ и Европа. Те са сега двамата големи западни играчи на глобалната икономическа и търговска сцена. Другите, източните играчи са Япония, Китай и Индия. Американските капитали заемат ключови командни позиции в МВФ и Световната банка, американските корпорации все повече американизират глобализацията, американските интереси доминират над европейските. Двете гигантски икономики са конкуренти и имат своите големи пазарни, финансови, технологически и други противоречия.

И от трета страна, както вече отбелязахме, американският начин на живот, американският морал, американските ценности в някои отношения започнаха съществено да се различават от европейските. Социалната държава, разбиранията за водещите морални норми и ценности, самите норми на поведение, неписаните културни конституции на хората и обществата в Европа и в САЩ са доста различни. Макар и да принадлежат към една цивилизация, цивилизационните специфики на двете общности са все по-забележими.

И така, възможно е позитивно развитие на европейско-американските отношения. И при опасност за скалповете им, и още повече при диалог на цивилизациите. Но не е изключено и разминаване на приоритетите, задълбочаване на противоречията и оттам – раздалечаване на интересите, включително в геостратегията. Европа не би могла да разчита на добро бъдеще, ако се окаже в положението на първи военностратегически съюзник в НАТО, но второ- или третостепенен икономически и геополитически партньор на САЩ.

Интересно е обяснението, което дава Хенри Кисинджър на причините за неблагоприятните явления в европейско-американските отношения. „Застоят в атлантическите отношения – пише той – не е причинен от конкретна политика на определени лидери; по-скоро тази политика отразява реакциите на четири фундаментални промени в традиционните отношения:

– разпадането на Съветския съюз;
– обединяването на Германия;
– нарастващата тенденция външната политика да се третира като инструмент на вътрешната политика;
– процъфтяването на европейската идентичност.“[4]

Можем да добавим, че в новия свят след Студената война, в новия, мултицивилизационен свят, в новия, слединдустриален свят Европа не се чувства комфортно, когато решенията по нейните проблеми не се вземат от европейците, а отвъд океана. Европейските интереси не бива да бъдат защитавани под диктовката на американския национален и транснационален капитал. Обединена Европа има свои интереси, своя идентичност и се нуждае от своя европейска стратегия.

Пътят на Европа не е нито към западнизация на света, нито към американизация на Европа. Пътят на Европа е развитието на европейската цивилизация като просперираща в икономическо, авангардна в технологическо, благоденстваща в социално и демократична в политическо отношение цивилизация на европейските народи – една от водещите цивилизации в XXI век.

В условията на съвременните реалности и тенденции Европа не може да си осигури такова развитие, ако не съумее да реши по нов начин уравнението Европа – Азия, или още по-точно уравнението Европа – Русия – Азия. В началото на XXI век Европа се изправя пред голямо геополитическо предизвикателство – преосмисляне на европо-азиатските отношения.

Преди всичко Европа трябва да се откаже от европоцентристкото разглеждане на света, защото то не съответства на съвременните глобални реалности и… какъв парадокс – на нейните собствени интереси. Европоцентризмът и усилието на късния западен капитализъм да „уестърнизира“ (озападни) света са широко известни и анализирани в изследователската литература и в политиката. Триумфът на Запада в науката, производството, технологиите, търговията, военното дело през XIX и XX век се превърна в цивилизационен европейски триумфализъм и чрез колониализма, икономическата зависимост, войните, намесата във вътрешните работи глобализацията прерасна в налагане на западните принципи, ценности и начин на живот на незападните страни и цивилизации. Богатата, благоденстваща и бурноразвиваща се, с дълбоки традиции и безценни постижения в различните области европейска цивилизация започна да схваща себе си и да се налага над другите като универсална. „Останалите“, както подчертава известният съвременен английски историк П. О'Брайън, се възприемаха като страни, догонващи Запада…“[5]

Универсалистките тенденции на Запада и европоцентризмът срещнаха в края на XX и началото на XXI век тотално противодействие от незападните цивилизации. Европоцентризмът се сблъска, от една страна, с пробуждането и бурното развитие на другите цивилизации, особено на Китай, Япония, Индия. От друга страна – с доста острата критика на съвременните нови развития в историята, политикономията, социологията, политологията и другите науки, които вече анализират света като глобално цяло, а не като универсализиране на Запада; не като „ние“ и останалите, не като „победители“ и „победени“. От трета – с все по-негативните последици, които причинява на Европа, с липсата на глобален простор за развитие на икономическите и другите връзки между европейската и останалите цивилизации. Европоцентризмът не само няма как да просперира в съвременните реалности, той дори вече е противопоказан и на европейските геостратегически интереси.

Не бива да се забравя, че европоцентризмът не е от вчера. Още Херодот и Тукидит спореха дали да се изучава историята и на „другите“, освен на елините. Херодот ни остави своите изследвания не само за елинистичната история, а и за Египет, Индия, Вавилон, Арабия, Персия, докато Тукидит защитава обратния възглед: „гърците няма защо да изучават чуждите митове, религии, обичаи и традиции“[6]. Но дори Херодот завършва своята „История“ с „европейски триумфализъм“, прославяйки победата на Атина над Персия като „конфликт меж-

ду Запада и Изтока, деспотизма и свободата, цивилизацията и варварството“[7].

Своя разцвет европоцентризмът достига в периода XVIII–XX век. Това се дължи на успешното икономическо и военно развитие на Европа, както и на мощните процеси на капиталистическа модернизация. „Модернизацията включва индустриализация, урбанизация, нарастващо равнище на грамотност, образование, богатство, социална мобилизация и по-сложни и разнообразни професионални структури. Тя е продукт на неимоверната експанзия на научното и на инженерното знание, започнала през XVIII век… Модернизацията е революционен процес, сравним само с прехода от първобитните към цивилизованите общества…“[8]

Силно влияние върху развитието на европоцентризма оказва колониализмът. Десетки държави и цели цивилизации попадат под европейско управление. „В процеса на европейската експанзия биват безжалостно унищожени цивилизациите на Андите и на Средна Америка, покорени са индийската и ислямската цивилизация заедно с Африка, осъществено е проникване в Китай и поставяне на тази страна под западно влияние. (…) В продължение на 400 години отношенията между цивилизациите се свеждат до подчиняването на другите общества под властта на западната цивилизация.“[9]

Европейските метрополии получиха през периода на колониализма големи придобивки – работещо за тях колониално население, територии, природни ресурси, морски пътища. Икономическото и технологическото лидерство на Европа е неоспоримо. Необходимостта от модернизация на другите континенти – също. Но модернизацията и колониализмът не само подхранват европоцентризма, а го и подкопават, стимулирайки вътрешното развитие и антиколониалната борба.

В самата Европа след множеството войни, и особено след ужасите на Първата и Втората световна война, започва цивилизационен упадък. Появява се Освалд Шпенглер със „Залезът на Европа“. По-късно група изтъкнати учени – Арнълд Тойнби („Изследване на историята“, „Цивилизацията пред съда на историята“), Питирим Сорокин („Човек, цивилизация, общество“) и други – започват да разглеждат европейската цивилизация в непосредствена връзка с другите световни цивилизации.

В края на XX и началото на XXI век протичат дълбоки разместванията в баланса на световните цивилизации. Прав е Хънтингтън, който посвещава специална глава на „Залезът на Запада“, че сега съществуват две основни визии за неговата сила. Едната – „непреодолимото, триумфиращо, почти пълно господство на Запада“[10]. Другата – „цивилизация в процес на упадък, чийто дял в световната политическа, икономическа и военна сила намалява в сравнение с този на другите цивилизации“[11]. Съществува компетентна аргументация и за двете визии.

Заключението на Хънтингтън е, че и двете визии съответстват на действителността. Западът – пише той – „ще продължава да бъде на първо място дълго след настъпването на XXI век. Същевременно обаче в баланса на силите между цивилизациите настъпват постепенни непрестанни и фундаментални промени и могъществото на Запада в сравнение с това на другите цивилиза-

ции ще продължи да намалява. С ерозията на неоспоримото му превъзходство голяма част от мощта на Запада просто ще се изпари, а останалата ще се разпилее по региони сред няколко основни цивилизации и техните водещи държави. Най-значителното нарастване на мощта се пада и ще продължава да се пада на азиатските цивилизации, като Китай постепенно ще се изгради като онова общество, което най-вероятно ще се окаже основният конкурент на Запада за глобално влияние“[12].

Сред съвременните историци се води остра дискусия по въпроса коя цивилизация стои в центъра на глобалната история – европейската или източните, Европа или Азия. Особено бурно се разрази тази дискусия на последния (XIX) световен конгрес на историците в Осло (2000 г.). Археологът и философът А. М. Буровски изрази едната гледна точка: „Харесва ли ни се това, или не, но общността на човечеството и световната цивилизация в техните съвременни форми възникват само затова, защото една от регионалните цивилизации – западнохристиянската – съумява да стане доминираща цивилизация в мащабите на земното кълбо.“[13]

Според него „до 1914 г. Европа във всички отношения бе „център на света“. Европейските войни и други политически събития водеха само към откроряване на доминиращите държави на „центъра“, неотменяйки първенството на Европа като цяло. Обаче, начиная от Първата световна война, „центърът на света“ започва стремително да губи и своите нравствени основи, и възможностите за запазване на геополитическото и културно-историческото лидерство“[14].

Незападните цивилизации започват „догонваща модернизация“. Макар че тя никъде не се среща в чист вид, Буровски обобщава две групи страни в догонващата модернизация. Първата група – това е по неговата терминология „втората Европа“ (Балканите, Централна Европа, Прибалтика, Полша, Русия, Украйна). Втората група включва далекоизточните страни (Япония, Корея, Южен Китай, Сингапур)[15]. Тази световна система, чийто център е европейската цивилизация, започва да се разпада след европейските и световните войни и днес се намира в бифуркация. Неслучайно след Първата световна война се разпадат периферните империи на „световния център“ – Германската, Австро-Унгарската, Руската и Османската, а след Втората световна война – Английската, Френската и другите колониални империи.

Противоположна на горната теза защитава канадският социолог и историк А. Г. Франк. До XVIII век „два главни региона – подчертава той – заемат най-“централното“ място в световната икономика – Индия и Китай. На първо място това е било свързано с ненадминатата – абсолютно и относително – производителност на техните манифактури. В Индия – преди всичко памучната манифактура, която завоюва световния пазар… (…) Още по-“централна“ роля играе китайската икономика. Лидерството на Китай се определя най-вече от износа на коприна, керамика, златни и медни монети, по-късно на чай. Експортните стоки от своя страна превръщаха Китай в крайния пункт, където се събираха запасите на световното сребро.“[16]

Много съществена причина за азиатското лидерство в глобалната история са демографският фактор и свързаната с него необходимост да се разгръща все

по-широко производство, за да се изхранва и облича огромното и постоянно нарастващо население. „През 1750 г. населението на Азия представлява 66% от световното, произвежда 80% от световния брутен продукт, а 20-те процента европейско население произвеждат по-малко от 20% от брутния продукт, тъй като Африка и Америка също внасят свой дял в общия продукт на Европа. Доходите на човек от населението също са били по-високи в Азия, особено в Китай."[17]

Франк нарича европоцентризма мит. И прави следното заключение: „… световната история се възвръща в своя кръг, към първичния си център – Азия. През XIX в. „хегемонията" се премести в западно направление – към Европа и Северна Америка, през XXI в. тя като че ли ще се върне към изходната точка, след като е обиколила света."[18]

Ето как Хънтингтън разглежда цивилизационното развитие на Европа и нейното световно влияние. „Европейското християнство – пише той – започва да се оформя като отделна цивилизация през VIII и IX век. Що се отнася обаче до цивилизационното му равнище, то в продължение на няколкостотин години изостава от много други цивилизации. Китай по време на династиите Тан, Сун и Мин, ислямският свят от VIII до XII век и Византия от VIII до XI век далеч превъзхождат Европа по богатство, територия, военна мощ и постижения в областта на изкуството… (…) Към 1500 г. ренесансът на европейската култура вече от дълго време е в ход, а социалният плурализъм, разширяването на търговията и техническите постижения осигуряват основата на нова ера в световната политика. (…)

През втората половина на XIX в. благодарение на една нова вълна на империализъм Западът разпростира контрола си над почти цяла Африка, затвърждава влиянието си на индийския субконтинент и в други райони на Азия, а в началото на XX в. пряко или косвено подчинява на господството си Близкия изток с изключение на Турция. През 1800 г. европейците или бившите европейски колонии (в двете Америки) контролират 35% от сухоземните територии на света, през 1878 г. – 67%, а през 1914 г. – 84%."[19]

Така или иначе, може да се смята за доказано, че Азия и Европа си сменят местата в световната икономическа и цивилизационна система. До XVII–XVIII в. – водещо място на Изтока. През XVIII и XIX в. – икономическа, военна и цивилизационна експанзия на Европа. Европоцентристката и азиатоцентристката гледна точка имат своите исторически корени.

Привеждам двете противоположни тези не за да поставя въпроса коя е вярната. Вероятно и в двете има съответна конкретна историческа истина. Нека световната история да я изследва и докаже в нейните общи и конкретни измерения. Но от цивилизационна гледна точка тези противоположни идеи позволяват да се направят три важни извода.

Първият – европоцентризмът и азиатоцентризмът са контрапродуктивни както при разглеждането на отношенията между съвременните цивилизации, така и при разглеждането на формирането на планетарната земна мегацивилизация. Всички цивилизации са уникални и ценни и именно със своята уникалност и ценност участват в създаването на голямата земна цивилизация. Нито

една цивилизация не може да претендира за универсалност, още по-малко за хегемония в света.

Вторият – противопоставянето на европоцентризма и азиатоцентризма не може да бъде основа на съвременната геополитическа стратегия. Не е в състояние да изпълнява тази роля и тезата за сблъсъка между цивилизациите. Такава основа може да бъде диалогът между цивилизациите като път към мир и благоденствие за всички народи и цивилизации и към създаване на земната нооцивилизация.

Третият – пред отношенията Европа – Азия се разкриват нови перспективи и възможности. Границите между Европа и Азия са исторически, а не географски. Граници между Европа и Азия всъщност не съществуват. Географски съществува Евразия. Преоткриването и развитието на Евразия носи безценни блага за народите и цивилизациите и на Европа, и на Азия.

Обединена Европа не може да не стигне до необходимостта от преосмисляне на евро-азиатската си геостратегия. Създаването на нова евразийска геостратегия е залог за бъдещето на Европа. И могъщ фактор за нейното развитие през XXI век.

Необходимостта от нова евро-азиатска геостратегия на Европейския съюз не е изработването на антиамериканска геостратегия, а на проевропейска геостратегия. Тя не е насочена против интересите на САЩ, а отстоява интересите на Европа. Тя не цели създаването заедно с други на коалиция против САЩ, а цели установяването на конструктивни отношения между европейската и азиатските цивилизации и техните държави ядра в изгода на сигурността и благоденствието на Европа. От Европа не може да се иска да не мисли за интересите и бъдещето на Европа. Никой друг не може да прави това вместо нея и по-добре от нея.

Европейското геостратегическо мислене, иска или не иска, рано или късно ще се изправи пред необходимостта от преосмисляне на европейската геостратегия в условията на новите реалности след Студената война и след индустриалната епоха. Сегашната трансатлантическа стратегия отговаряше на потребностите на Студената война, но днес не покрива някои основни интереси на Европа. Първо, защото я изправя срещу останалите цивилизации поради универсалистките западни претенции за уестърнизирана глобализация на целия свят под лидерството на САЩ. Второ, защото я лишава от или затруднява достъпа ѝ до необозримите суровинни, енергийни и пазарни богатства на Евразия. Трето, защото я изолира от най-бурноразвиващия се през XXI век регион на планетата.

Това не означава европейската трансатлантическа геостратегия да бъде сменена от нова, евразийска геостратегия утре, рязко, с еднократни радикални действия. Евро-азийската стратегия на Европа ще бъде постепенен процес. И ще се извършва заедно с другите големи промени в новата епоха. Европейската геостратегия флуктуира. През първата половина на XXI в. ще бъдем свидетели или на процъфтяваща Евразия, или на процъфтяваща Азия, чиято западна периферия Европа затихва.

Открива се възможност противопоставянето на европоцентризма и ази-

атоцентризма да се преодолява не чрез войни, неоколонизация, западнизация или азиатизация, а чрез развитие на евроазийския мегаконтинент като един от мегацентровете на новия, слединдустриален свят. Открива се историческа перспектива не за сблъсък, а за позитивно взаимодействие между европейската и азиатските цивилизации. Такова позитивно взаимодействие е изгодно днес за държавите и цивилизациите и в Европа, и в Азия и основополагащо за създаването на слединдустриална планетна ноосфера утре. Евро-азийството предлага бъдеще не само на Европа и Азия, а и на земната мегацивилизация. Великата, истинската глобализация през XXI век не е процес на западнизация или американизация на света, а на разцвет на всички цивилизации и на света като цяло. Глобализация трябва да значи интеграция, а не сегрегация на човечеството.

Нека се върнем отново към вече цитираното заключение на Хънтингтън за превръщането на разломните в бойни линии.

Съществуват предостатъчно причини – казва С. Хънтингтън – „да очакваме, че разломните линии между цивилизациите – например между Запада, от една страна, и конфуцианските общества от Източна Азия и мюсюлманския свят, от друга – ще се превръщат занапред в бойни линии“[20].

Наистина съществуват. Ако се запази сегашният световен ред. Сегашната геостратегия, базирана на сблъсъка на държави, нации, коалиции, цивилизации, усилва възможността и вероятността за конфликти, включително и военни, или за провеждане на диктата на силния от позицията на силата. По-слабият е онеправдан и незачетен. Затова той се въоръжава, съюзява се с други, за да се противопостави на силния и да защити интересите си. Такава стратегия на противопоставянето и сблъсъка ражда и изостря конфликтите, а не ги предотвратява и не съдържа капацитет за балансиране на интересите. Не може в днешно време да си богат и въоръжен до зъби и да искаш другите, някои от които много по-големи от теб, да си остават бедни и беззащитни.

САЩ разглеждат себе си като единствената свръхсила, а оттук – като единствен лидер на света и властелин на глобализацията, обкръжен от враждебни цивилизации и разломни линии. Такова противопоставяне е погрешно и геополитически контрапродуктивно от гледна точка на съвременните реалности. Още по-контрапродуктивно е то за Европа. „Противопоставянето между Европа и Азия – пише А. Тойнби – е едно от най-малко полезните наследства, които съвременният Запад е приел от елинския свят… Има безспорна географска реалност, която наричаме Евразия. Тя е толкова обширна и толкова неестествено оформена, че можем да откъснем от нея за свое удобство редица подконтиненти. От тях най-остро определената благодарение на Хималайската земна граница е Индия. Европа е безсъмнено друга от тях, но европейската земна граница, за разлика от индийската, винаги е била праг, а не граница и със сигурност лежи много пò на запад от Уралските планини.“[21]

Да се запазва днес, в XXI век, елинската геополитическа стратегия по въпроса Европа – Азия е твърде неелинско, особено в интелектуално отношение.

Едноплюсната конфигурация на света е преходна. Светът днес е друг и се нуждае от нови геостратегии и от нов световен ред, в който глобализацията

няма да е пирамида, а взаимнопресичащи се кръгове, където бойните разломни линии ще еволюират в зони на диалог и сътрудничество.

Вярно е, че днес съществуват предостатъчно причини за сблъсък. Но съществуват и предостатъчно причини за преразглеждане на геостратегията на сблъсъка. Има много сериозни основания да се предвиди друго развитие на отношенията между цивилизациите. Разломните линии между европейската и азиатските цивилизации все повече ще губят капацитета си на бойни линии и все повече ще увеличават капацитета си на взаимодействие. Европейско-азиатската геостратегия има като основа и като могъщи източници вече осъществени нови реалности и кардинални промени. Най-малко шест неоспорими нови реалности и шест ключови промени я правят възможна (и необходима). Те биха могли да се обобщят така.

- Бързо, с тенденция да изпревари в бъдеще Европа, икономическо развитие на Азия, и преди всичко на Източна Азия – Китай, Япония, Индия, Южна Корея, Виетнам, „тигрите". Тази реалност се признава от всички – икономисти, политици, изследователи. Бурното икономическо развитие на Източна Азия се оценява от тях като едно от най-значимите предизвикателства в света през втората половина на XX и началото на XXI век. „Според повечето предвиждания – обобщава Хънтингтън – още в началото на XXI век китайската икономика ще бъде най-могъщата в света. Докато през 90-те години на XX век Азия разполага с втората и третата най-големи икономики в света, към 2020 г. там вероятно ще бъдат четири от петте и седем от десетте най-големи икономики. По това време азиатските общества вероятно ще дават над 40% от световния икономически продукт."[22]

За съжаление Хънтингтън прави от тази реалност извода, че заедно с нарастването на икономическата мощ на Азия, и по-специално на Източна Азия, и още по-специално на Китай, расте и тяхната агресивност: „… нарасналата мощ на региона – подчертава той – ще стимулира трайна тенденция на азиатска агресивност в международната политика… (…)

Във всеки случай през следващите десетилетия азиатският икономически растеж ще има дестабилизиращ ефект върху доминирания от Запада международен ред, като развитието на Китай, ако продължи със същите темпове, може да предизвика масивно разместване на властовите пластове между цивилизациите."[23]

Може и да бъде така, ако Западът иска да продължи да „доминира", т. е. да властва над огромна и вече бурноразвиваща се Азия, над милиарден и вече могъщ Китай. Но може и да не бъде така, ако Европа, която е част от големия евразийски материк, възприеме не геостратегията на доминация и владичество, а геостратегията на диалог и взаимодействие с Азия, която е заинтересувана от такава стратегия заради необходимия ѝ мир за развитие и заради авангардните технологии на Европа.

Не може да се иска от Азия да приеме безропотно доминацията на Запада, когато тя се развива бурно, с много по-високи темпове от него. Ето я графиката на икономическото развитие на Азия[24].

Икономическото предизвикателство: Азия и Западът

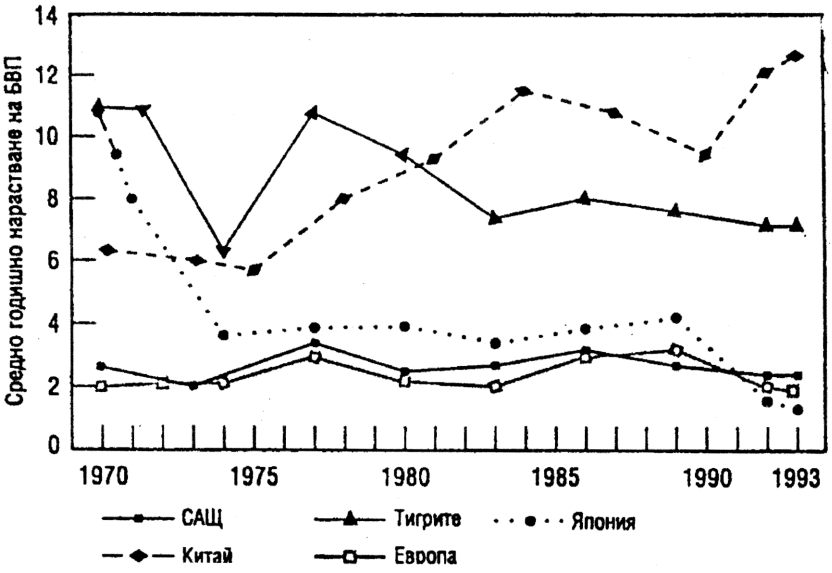

Източници: World Bank, World Tables 1995, 1991 (Baltimore: John Hopkins University Press, 1995, 1991): Генерален директорат за бюджет, счетоводство и статистика, R.O.C. Statistical Abstract of National Income, Taiwan Area, Republic of China, 1951–1995 (1955).

Можем да си представим какъв икономически подем очаква Евразия, ако геостратегията на противопоставянето между Европа и Азия бъде сменена от геостратегията на диалога и равноправното сътрудничество. И двете части на големия материк трябва да се отварят една за друга. Икономическите аргументи на евразийството са колосални по своята значимост и рано или късно ще променят сегашната геостратегия на противопоставяне. Цивилизациите не са препятствие за това. Евразийският процес, евразийското икономическо развитие може да стане икономическото чудо на слединдустриалната глобална икономика.

- Азия е големият суровинен и енергиен резервоар на света. Европа не може да си позволи геостратегия, която я изолира, отдалечава или противопоставя на близките до нея суровинни и енергийни ресурси.

Тук е Русия с нейните метали от цялата Менделеева таблица, нефт, газ, гори, реки, с нейните необятни територии от Атлантика до Далечния изток.

Тук е Средна Азия с нейния Каспийски нефтен и газов басейн, с азербайджанските, казахстанските, узбекските, туркменските енергийни и суровинни богатства.

Тук е Близкият изток с неговите несметни нефтени запаси.

И географски редом до тях е Европа с нейната развита високотехнологична икономика и с недостигащите ѝ собствени енергийни и суровинни ресурси.

Времето, когато тя решаваше своите проблеми чрез колониализъм и доминация, чрез военна сила и от позиция на силата, изтече. Дойде време за цялостно преосмисляне на досегашните геостратегически решения и за формиране на нова геостратегия.

- Един от най-големите и най-трудните проблеми на европейската стратегия и политика винаги е била Русия. От една страна – велика европейска държава, европейска по територия (от Атлантика до Урал), неделима част от европейската история и европейската култура, свързана чрез множество канали с европейския живот и непрестанно участваща в него. От друга – разположена и в Европа, и в Азия, арена на борба между западничеството, славянството и руската версия на евро-азийството. Но и мост към Азия, част от модерното европо-азиатско взаимодействие. От трета – страна с традиционно силна армия, бивша световна свръхсила, голяма и днес термоядрена държава. От четвърта – социалистическа страна през почти целия XX век, днес постсоциалистическа с труден преход към демокрация, пазарна икономика и всеобхватна модернизация. От пета – свръхбогата страна с ясна стратегия за завръщане на световната икономическа и политическа сцена. И от шеста страна – естествен сухоземен и въздушен излаз на Европа към бурноразвиващата се Източна Азия и към Тихия океан.

Откъдето и да се погледнат, Европа и Русия са свързани и, което е още по-важно – те са жизнено заинтересувани да развиват своите икономически, политически, военни, геополитически, културни отношения. Досега европейско-руските отношения бяха своеобразен гордиев възел, в опитите той да се разсече се редуваха студени и топли периоди. Но така или иначе, Русия все още не е намерила мястото си нито в границите на Европейския съюз, нито в границите на НАТО. В самата Русия привържениците на западническата или на източната стратегия за развитие, или на особената мисионерска руска стратегия са в постоянно противоборство.

Несъмнено една модерна европейска геостратегия ще развърже гордиевия възел и Европа и Русия ще стъпят на дълготрайна позитивна основа за развитие на своите разностранни отношения. Русия за обединена Европа и обединена Европа за Русия може да се превърнат от загадъчни въпросителни в заинтересувани партньори. Те трябва да се преоткрият в информационната епоха, ако искат да имат нови количествени и качествени хоризонти на своето развитие. Русия трябва да открие обединена Европа, обединена Европа трябва да преоткрие Русия. Щом е възможно Германия и Франция да се преоткрият, възможно е и Европа и Русия да го направят.

Възраждането на Евразия може да стане съвършено нова база за европейско-руските отношения – положителна, взаимноизгодна, предлагаща сигурност и просперитет. Но в руслото не на остарялото и изчерпано вече традиционно руско евразийство, а на модерната евро-азиатска геостратегия на XXI век. Още повече че цивилизационното разделение (католическо и православно християнство) е по-скоро вторично, отколкото фундаментално.

- Пазарите на Азия в наше време са по-големи от всички други световни пазари. Азиатските пазари винаги са били големи, но днес са необятни както поради демографски причини, така и поради повишеното търсене. Сега две трети

от населението на земята живее в Азия. Прогнозата на ООН е, че към средата на XXI век само населението на Китай и Индия ще бъде над 3 милиарда и 100 милиона души. Седем от десетте най-многолюдни страни на света ще бъдат от Азия – Китай, Индия, Индонезия, Русия, Пакистан, Япония, Бангладеш[25].

Ето таблицата за относителния дял на населението в различните цивилизации, от която могат да се направят изводи за демографските координати на азиатските пазари[26].

Относителен дял на населението под политическия контрол на различните цивилизации, 1900–2025 г. (в проценти)

Година	[Световно население]*	Западна	Африканска	Синоистка	Индуистка	Ислямска	Японска	Латиноамериканска	Православна	Други
1900	[1,6]	44,3	0,4	19,3	0,3	4,2	3,5	3,2	8,5	16,3
1920	[1,9]	48,1	0,7	17,3	0,3	2,4	4,1	4,6	13,9	8,6
1971	[3,7]	14,4	5,6	22,8	15,2	13,0	2,8	8,4	10,0	5,5
1990	[5,3]	14,7	8,2	24,3	16,3	13,4	2,3	9,2	6,5	5,1
1995	[5,8]	13,1	9,5	24,0	16,4	15,9'	2,2	9,3	6,1''	3,5
2010	[7,2]	11,5	11,7	22,3	17,1	17,9'	1,8	10,3	5,4''	2,0
2025	[8,5]	10,1	14,4	21,0	16,9	19,2'	1,5	9,2	4,9''	2,8

Забележка: Относителните изчисления за населението в света се базират на съществуващите държавни граници в дадената година. Изчисленията за периода 1995–2025 г. са направени с оглед на границите през 1994 г.

** Изчисленията за населението в света в милиарди.*

' Изчисленията не включват държавите от ОНД и Босна.

'' Изчисленията включват ОНД, Грузия и бивша Югославия.

Източници: United National Population Division, Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, World Population Prospects, The 1992 Revision (New York: United Nations, 1993) Statesman's Year-Book, (New York: St. Martin's Press, 1901–1927; World Almanac and Book of Facts (New York: Press Pub. Co. 1970–1993).

Но демографският фактор не е единственият и дори не е най-могъщият в колосалното развитие на азиатските пазари. Още по-силен фактор са бурното развитие на азиатските икономики, оттам – нуждата от технологии, техника, софтуер, мениджмънт и т. н., и повишаващото се жизнено равнище на милиардното население, оттам – постоянно нарастващото търсене на стоки и услуги. Възходящата динамика на азиатските пазари е дълготрайна. През XXI век, особено през неговата първа половина, те ще бъдат най-големите и печелещи световни пазари.

- Европа заедно със САЩ и Япония са притежатели, средища за развитие и авангард на най-модерните индустриални и слединдустриални високи технологии. Модернизацията, която започна в Европа още през XVIII век, доведе до индустриализация, урбанизация, до широко образование, до големи научни открития и през втората половина на XX век – до нова технологическа рево-

люция и навлизане в слединдустриалната епоха. По своята същност и по своите последици модернизацията е революционен процес, който изведе Европа в авангарда на човечеството през последните векове. Днес европейската икономика е сред най-силните в света.

Въпреки че относителният дял на Запада в производството на съвкупния световен продукт спада след втората половина на XX век, качествените предимства на неговата икономика днес са безспорни. През 1950 г. Западът има около 64% от съвкупния световен продукт; през 80-те години делът му пада до 49%, а според прогнозите на специалистите през 2015 г. ще стане под 30 процента. Обратно – делът на Азия расте. Но новите технологии са в западните страни и в Япония. Естествено техният трансфер в азиатските страни е постоянен процес и не може да се спре или забави, както показа опитът на КОКОМ. Технологическото догонване на Европа от Азия е продължителен и многокомпонентен процес, толкова продължителен, че Азия поне през първата половина на XXI век остро ще се нуждае от европейските високи технологии, а Европа ще има достатъчно време да се нагоди към нуждите на бурноразвиващата се евразийска икономика. Европа и САЩ заедно с Япония са мощните локомотиви на съвременния научен и технологически прогрес. Не е случайно, че най-големите научни открития през XX век са направени в страните на Запада. Ето например какво показва географската карта на нобеловите лауреати през XX и началото на XXI век: от всички нобелисти между 1901 и 1993 г., т. е. през XX век, 202 са от Европа, 212 – от САЩ и 12 – от Азия[27]. Предимствата на Запада в технологическата област са очевидни.

Научният и технологическият потенциал на Европа са ключова възможност за нейната евразийска геостратегия. Заедно с общата географска територия, с колосалните суровинни и енергийни ресурси на Азия, с необятните азиатски пазари те могат да влязат в основите на евро-азиатското слединдустриално развитие. Европа може и чрез други геостратегии да продължи да решава своите суровинни, енергийни и пазарни проблеми. Азия може и чрез други геостратегии да решава своите технологически и глобалистични проблеми. Но нито Европа, нито Азия могат да постигнат главозамайващия икономически ефект от една евразийска геостратегия, която би обединила европейските и азиатските предимства. Особено ако единната евразийска територия бъде опасана с модерни висококоростни жп магистрали, автомобилни коридори, нефто- и газопроводи, летища и пристанища, компютърни и аудиовизуални комуникации, двустранни и многостранни съвместни дейности и институции.

- Мултицивилизационната световна система е факт. Мултицивилизационният световен ред още не е създаден. Той се намира в преходна фаза – едномногополюсен световен ред. Но финалът на тази преходна фаза не е далече в бъдещето. Сега живеещите поколения ще бъдат свидетели на нов цивилизационен ред, в който ще участват пет азиатски и три неазиатски цивилизации.

Геокултурата и геостратегията на противопоставянето имат много дълбоки корени и традиции. През цялата история интересите са били защитавани със сила и конфликтите решавани чрез сила. Но и през цялата история са генерирани и друга геокултура, и други геостратегии – културата и геостратегиите на диалога и сътрудничеството между държавите, народите и цивилизациите.

Днес на сцената на историята си противостоят не толкова държавите, народите и цивилизациите, колкото геостратегията на противопоставянето и геостратегията на взаимодействието, геостратегията на войната и геостратегията на мира, геостратегията на сблъсъка и геостратегията на диалога.

Човечеството на информационната епоха ще бъде изправено пред избор. Този избор не може да бъде избягнат. Той не е морален избор, не е мотивиран от ценностни аргументи или на първо място от ценностни аргументи. Той е екзистенциален избор. Ние сме в критична точка на човешката история: или нооразвитие, или… тъмнина.

Оттам погледнато, сблъсъкът на цивилизациите е геостратегия на миналото. Както и да се обосновава, колкото и актуална и ефективна да е за още определен период от време, тази стратегия не съответства нито на развитието и разпространението на ядрените оръжия, нито на съвременните екологически реалности, нито на позитивните възможности, които съдържа информационната епоха. Необходима е нова геостратегия, която ще бъде обърната напред – към проблемите, опасностите и предимствата на информационната епоха, а не назад – към миналото.

Не по-малко важна е и гледната точка за моно- и мултицивилизационните измерения на сътрудничеството между народите и държавите. Вярно е, че народите от една цивилизация, които изповядват една вяра, имат една култура и единни ценности, са способни на ефикасно сътрудничество. Но не е вярно, че различните цивилизации са изначално враждебни помежду си, че „ние“ не можем да си сътрудничим с „тях“, че, както твърди Хънтингтън, ислямската и китайската цивилизация, от едната страна, и Западът, от другата, са антагонистични цивилизации.

Отношенията между европейската и азиатските цивилизации, особено източноазиатските цивилизации, не са антагонистични. Европейската, китайската, индийската, японската, руската цивилизация не са нито изконно, нито по своето съвременно състояние несъвместими. Нито една европейска държава няма днес причини и интереси да воюва с която и да било източноазиатска държава. Нито една източноазиатска държава няма интерес и политика за нападение на която и да било европейска държава.

По-специални са въпросите за тероризма и за наркотрафика – двете големи бедствия за съвременното човечество и за всички народи. Те придобиха опасни размери. Особено след 11 септември 2001 година. Тяхното ограничаване и ликвидиране се нуждаят от единна международна стратегия и от световна коалиция. Ясно е, че сътрудничеството между Европа и Азия би имало голям ефект в решаването на тези остри съвременни проблеми. Цивилизационните различия не са пречка за образуването на мощна световна коалиция против тероризма. Няма екстремистки цивилизации. Има екстремизъм и на негова основа – тероризъм в различните цивилизации. Той трябва да бъде ликвидиран с обединените усилия на всички. Възможно е междудържавно и междуцивилизационно съглашение за борба срещу тероризма. Не е допустимо създаването на междуцивилизационно напрежение, междуцивилизационни конфликти и санкции по въпросите на тероризма и на наркотрафика. Онези държави, които поддържат, подготвят

и приютяват терористични групи, трябва да понесат съответните санкции. Но да се обявяват цели цивилизации за терористични, е абсурдно и нецивилизовано. Тероризмът е форма на съвременно варварство. Държави и партии, които упражняват или използват тероризъм, има, цивилизации – не. Няма варварски цивилизации. Цивилизацията е преодоляването на варварството.

Тероризмът трябва да бъде унищожен, независимо от коя цивилизация или държава произлизат терористични действия.

Иронията на историята е, че тероризмът е крайна форма на насилието, което до днес е играло централна роля в международната политика и продължава да заема голямо място в нея. Историята си отмъщава за изкривяванията, които ѝ е причинила политиката. Идва времето на нова международна политика, на ноомеждународна политика и това навярно е пътят за изкореняване на насилието, включително на тероризма. Дотогава обаче е нужна безпощадна и ефикасна борба с тази чума на съвременността.

И така, заключението, което може да се направи от горния анализ, е: в Европа постепенно се генерира потребност от нова европейска геополитика в настъпващата информационна епоха. Тя няма да е нито антиамериканска, нито антируска, нито антиазиатска. Няма да е паневропейска, а проевропейска, търсеща добри решения на европейските проблеми в условията на новите реалности. Тя трябва да предложи и нови решения на уравненията Европа – САЩ, Европа – Русия, Европа – Азия, които да осигурят благоприятни условия за развитието на Европейския съюз през XXI век и да го превърнат в основен глобален играч. Пионер в създаването на мирна цивилизация, ЕС стои пред предизвикателството да стане пионер на геополитиката и геокултурата на диалога между цивилизациите.

Новата евро-азиатска стратегия – сфинксът на Европа

През втората половина и особено през последните десетилетия на XX век в Европа се извършиха ключови за нейното по-нататъшно развитие промени, които са съществена предпоставка за едно евро-азиатско преосмисляне на нейната геостратегия през XXI век.

Кои са най-важните от тази гледна точка промени?

- Обединението на Европа – създаването на Европейския съюз като нова европейска държавна организация. Това е едно от най-значителните събития на нашето време. И същевременно – историческа крачка в развитието на Европа и на европейската цивилизация. С многопосочно значение – политика, сигурност, образование, култура. Но най-голямо е икономическото ѝ значение.

Петото поред разширяване на Европа в Копенхаген през 2002 г. направи от Европа третата по население държавна формация след Китай и Индия с 455 милиона жители. „Ражда се – както пише в. „Дневник“ – най-големият вътрешен пазар на планетата върху площ от 4 милиона кв. км, произвеждащ БВП от 9200 милиарда евро, почти колкото произвеждат САЩ.“[28] Икономиката на Европейския съюз става една от най-мощните и конкурентоспособните в съвременната глобална икономика. За нейното успешно слединдустриално

развитие освен нови технологии и научни открития са необходими суровини, енергийни източници, пазари. Несъмнено една добре балансирана евро-азиатска геостратегия е релевантна на потребностите на обединена Европа и преди всичко на нейната икономика.

- Обединението на Германия, преодоляването на германо-френския синдром и превръщането на Германия и Франция в двигател на обединителния европейски процес. Обединението на Германия я направи първа европейска икономическа сила. Преодоляването на противопоставянето между Германия и Франция носи стабилност, сигурност и могъщество на Европа. Европейската цивилизация получава европейско ядро, въпреки че в по-нататъшното си развитие самият Европейски съюз вероятно ще бъде ядрото на европейската цивилизация. Франция и Германия имат огромни икономически, политически, дипломатически, културни възможности да пионерстват в качественото развитие на евро-азиатските отношения.
- След Първата и Втората световна война Европа навлезе в ерата на мирно развитие на европейските междудържавни отношения. Повече от половин век в Европа не е имало войни. Интересите на държавите се балансират, а когато възникват конфликти, те се разрешават чрез преговори и взаимни компромиси. Може да се каже, че след средата на XX век европейската цивилизация се превръща в мирна цивилизация.

Вярно е, че съществува НАТО, но, първо, то бе създадено през Студената война и двуполюсната световна система. И второ, НАТО е пред сериозна еволюция за превръщането си в система за колективна сигурност. Перспективата за развитие на Европа като мирна цивилизация е напълно реална. Голяма европейска война днес не е възможна и Европа все по-неохотно гледа на своето участие във военни конфликти извън нея. Вярно е също така, че на Балканите, т. е. в Югоизточна Европа, бяхме свидетели на няколко войни в края на XX век. Това е печален факт. Те можеха да бъдат избягнати. Те трябваше да бъдат избягнати, защото не решиха проблемите, които ги породиха, а ги задълбочиха. Политическото и икономическото интегриране на Балканите в Европейския съюз ще предотврати бъдещи войни в този барутен в миналото европейски регион.

Мирното развитие на Европа и на европейската цивилизация е изключително важна предпоставка за развитието на взаимоотношенията и взаимодействието между Европа и Азия. Европейската добронамереност и отсъствието на политика от позицията на силата са входният билет на Европа за Азия. Нито една европейска държава не се готви и няма защо да напада която и да било азиатска държава. Азия не се бои от Европа. Обратно, Европа може да бъде вносител на мир в Азия. Мирът и сътрудничеството могат реално да станат дълготрайна основа на тяхното взаимодействие.

- Разпадането на СССР и на двуполюсната световна система и появата на възможност да бъдат поставени на нова основа отношенията Европа – Русия. Няма го вече тоталното противопоставяне – политическо, икономическо, военно, технологическо – на идеологическа основа. Няма ги вече изправени един срещу друг двата световни блока. Има съвършено нова ситуация – Русия се оказва част от европейския въпрос и специфична част от европейския

процес. Това добре е изразено от Кисинджър в новата му книга „Политиката". „Когато се формираше Алиансът, обединителният му елемент бе общата политика към Съветския съюз. В наши дни основните съюзници от двете страни на Атлантическия океан се стремят да дефинират собствени „специални отношения" с Москва. (…) Когато разпадането на Съветския съюз намали (и с течение на времето елиминира) страха от военна атака от Изтока и когато през 1990 г. обединяването унищожи източногерманския съветски сателит, политическият баланс в Европа и НАТО се промени коренно."[29]

Русия греши, когато не дефинира като свой геостратегически приоритет обединена Европа. Европа греши, като се забавя с изработването на нова геостратегия към Русия. Европейско-руските и руско-европейските отношения не са в застой. Но те още не са на равнището на XXI век, т. е. на световния преход в слединдустриалната епоха.

Европа не може да не дефинира свое самостоятелно отношение към Русия. Твърде много европейски интереси са свързани с нея както на европейската територия до Урал, така и отвъд Урал на територията на Азия. Само глупци не биха могли да разберат стратегическото значение на Русия за Европа, но в Европа глупците не са на нейния политически и интелектуален волан.

- Навлизането на Европа в информационната епоха. Това е повратен момент в европейската история. Той може да се сравни само с навлизането в земеделската, а по-късно – в индустриалната епоха. Заедно със САЩ, Япония и в последното десетилетие с Южен Китай Европа е пионер на информационната епоха. Тази капитална промяна генерира и произвежда цяла поредица от други промени. Промени в технологиите и в производството. Промени в характера на труда и социалната структура на обществото. Промени в начина и качеството на живота. Промени в парадигмата на развитието. Промяна във всичко.

Ясно е, че не може да няма промени и в международната политика. Необходимо е преосмисляне и на принципите от времето на противопоставянето и Студената война, и на геостратегията, и на световния ред, и на самите междудържавни и междуцивилизационни отношения. В конкретния случай пред слединдустриална Европа стои проблемът да преразгледа своята геостратегия към Азия – най-големия континент, нейния сухоземен съсед. И установяването на нови отношения и взаимодействие, които биха възродили Европа и Азия в полза на европейските и азиатските народи.

- Засилване на процеса на европейското идентифициране на отделните европейски държави и народи, на европейската общност като цяло и на европейската цивилизация. Европа не е вече географско понятие, не е само континент. Тя е система от принципи и ценности, от интереси, от норми и стандарти. Все повече и все по-ясно се наблюдава едно ново преоткриване на европейската специфика, един втори ренесанс на европейската идентичност. Европа не иска да бъде разглеждана единствено или предимно като „Стария свят", не иска да бъде зависима и подчинена. Европа иска да бъде и нов свят, авангардна част на информационната епоха.

Тази промяна е много интересна. Тя върви от културата и образованието през икономиката и политиката. Европейската интелигенция, евро-

пейското образование и култура, европейските специалисти и традиционно високообразовани хора не понасят безцеремонната арогантност и не желаят да носят чуждо знаме. Европейският интелектуален и културен елит и създаваната от него наука и култура продължават да бъдат на водещо световно равнище.

От друга страна, все по-ясно кристализират типично европейските интереси и приоритети в съвременния свят. Те невинаги съвпадат, или по-точно – все по-често не съвпадат, с интересите и приоритетите на САЩ – трансатлантическата част на Запада. Така е в икономиката, така е в начина на живот, така е в НАТО, така е в отношенията с другите цивилизации. Все по-често сме свидетели – казва Кисинджър в „Политиката" – на сериозните различия между САЩ и Европа. В „Голямата шахматна дъска" Зб. Бжежински подчерта, че „на определен етап действително обединеният и могъщ Европейски съюз ще се превърне в глобален политически съперник на САЩ"[30].

Що се отнася до Азия, до Източна Азия и особено до отношенията САЩ – Китай, европейските и американските интереси съществено се различават. Европа е силно заинтересувана от значително присъствие на азиатските и на китайските пазари. САЩ – също, но в тяхната външна политика се борят два подхода, две тенденции. Първият – развитие на стратегическо партньорство с Китай. Вторият – разглеждане на Китай като стратегически противник. Външнополитическата дилема на САЩ по отношение на Китай брилянтно е формулирана от Х. Кисинджър: „Трябва ли Съединените щати да използват всички средства, с които разполагат, за да отлагат колкото е възможно по-дълго превръщането на Китай в по-голяма световна сила? Или трябва да се опитат да постигнат създаването на азиатска структура, отворена за сътрудничество с всички държави…

(…) Отговорите на тези въпроси… ще оформят облика на света през XXI век."[31]

Стратегическите и непосредствените интереси на Европа не предполагат такава дилема. Още повече че въпреки съществуващата американска дилема икономическите отношения САЩ – Китай през 2002 г. се измерват с над 100 милиарда долара. Американските капитали, инвестиции и технологии все повече навлизат в икономиката на Китай, китайските стоки – на американския пазар. Европа трябва много да се замисли защо Америка се изтегля от нея и пренасочва приоритетите си в Тихоокеанския регион и още – много да внимава да не закъснее с настаняването си в източноазиатските икономики. Това би ѝ струвало твърде висока цена.

Засилващият се процес на възраждащата се европейска идентификация и нарастващите различия между САЩ и Европа не означават, че е предстоящ геостратегически разрив между тях. Европа дължи твърде много на САЩ. Достатъчно е да спомена само известния план „Маршал" и възстановяването на Европа след Втората световна война или ролята на САЩ за сигурността на Европа през Студената война. Пък и сегашните връзки и залози са още твърде големи. По-вероятно е геостратегическият съюз Европа – САЩ да се запази, различията да се увеличават, обособяването на Америка в отделна цивилизация да се

ускорява, новата евразийска геостратегическа ориентация на Европа да зрее до следващите поколения и световни промени.

Това предположение в никакъв случай не означава спиране на европейско-азиатската геостратегическа тенденция. Самото развитие на Европа и Азия налага и тласка напред нейното развитие. Евроазийският процес ще се развива толкова по-бързо, колкото по-напред отива планетизацията на съвременното човечество.

ЛИТЕРАТУРА

1 *Хънтингтън, С.* Сблъсъкът на цивилизациите. С., Обсидиан, 2000, с. 468.
2 *Кисинджър, Х.* Политиката. С., Труд–Прозорец, 2002, с. 25.
3 Пак там, с. 101.
4 Пак там, с. 28.
5 Вж. П. О'Брайън. Статус государства и будущее универсальной истории. – Сб. Цивилизации. Вып. 5. М., Наука, 2002, с. 18.
6 Цит. по П. О'Брайън, с. 11.
7 Пак там.
8 *Хънтингтън, С.* Цит. книга, с. 91.
9 Пак там, с. 65.
10 Пак там, с. 109.
11 Пак там, с. 110.
12 Пак там, с. 111.
13 *Буровский, А. М.* Мировая цивилизация: генезис, сущность, перспективы. – Сб. Цивилизации. Вып. 5, с. 142.
14 Пак там, с. 150.
15 Пак там, с. 152.
16 *Франк, А. Г.* Азия проходит полный круг – с Китаем как „срединным государством". – Сб. Цивилизации, с. 195–196.
17 Пак там, с. 198.
18 Пак там, с. 202.
19 Вж. С. Хънтингтън. Цит. книга, с. 63–65.
20 *Хънтингтън, С.* Ислямско-конфуцианската връзка… – Сп. Факел, 2001, № 3–4, с. 184.
21 *Тойнби, А.* Изследване на историята. Т. 3 – Универсални държави и цивилизации. С., Хр. Ботев, 1995, с. 346.
22 *Хънтингтън, С.* Цит книга, с. 145–146.
23 Пак там, с. 170–171.
24 Пак там, с. 145.
25 Вж. Състоянието на планетата 1999. С., Книжен тигър, с. 24 – таблица 1–1.
26 *Хънтингтън, С.* Цит книга, с. 116.
27 Вж. Нобелови лауреати. Еднотомна енциклопедия. С., Бълг. енциклопедия – БАН, 1994, с. 18–24.
28 Вж. Трудното раждане на нова Европа. – Дневник, 16.XII.2002, с. 7.
29 Вж. Х. Кисинджър. Политиката, с. 27, 31.
30 *Бжежински, Зб.* Голямата шахматна дъска. С., Обсидиан, 1997, с. 89.
31 *Кисинджър, Х.* Цит. книга, с. 135–136.

Албрехт Дюрер
„РИЦАРЯТ, ДЯВОЛЪТ И СМЪРТТА“
1513 г.

ГЛОБАЛНАТА ВЪТРЕШНА ПОЛИТИКА: ПЕТ ЗАБЛУДИ ОТНОСНО НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА В ЕПОХАТА НА ГЛОБАЛИЗМА

Улрих Бек

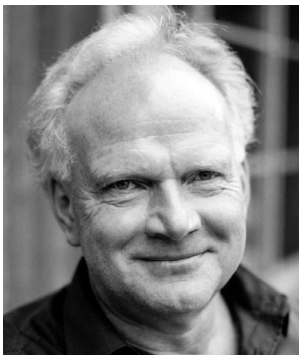

Улрих Бек *– професор в Мюнхенския университет и в Лондонското училище по икономика, главен редактор на списание „Soziale Welt".*

Разграничението между вътрешната и външната политика вече не съществува. Във връзка с това тук се привеждат някои размисли относно петте заблуди, тегнещи над националната политика в епохата на глобализацията.

Първата от тези заблуди може да бъде отнесена към глобализиращия се свят. Същността ѝ се състои в следното: „Не бива да се провежда политически курс, противоречащ на пазарните закони." Тези думи на бившия министър на външните работи на Германия Йошка Фишер са показателни за представата, която политическата класа вече 20 години създава за себе си. Според нея политиците са само пешки в играта, в която тонът се задава от глобалния капитализъм. Разбира се, този подход създаваше илюзорната представа, че политиците не носят отговорност за възможните провали.

От една страна – това пречи да се види, че мнимата безпомощност на политическата класа е резултат от нейните собствени действия. Именно тази политическа класа, действаща под флага на реформите, наложи на отделните нации правилата на глобалните пазари, застави ги да повярват в излязлата от контрол, предопределената от съдбата глобализация. Когато политиката активно съдейства на самоунищожението, глобалният капитализъм получава неотразима власт. От друга страна, безпомощността, на която политиката сама се обрече, послужи като удобно оправдание на ответните ходове за противодействие на превърналите се в необходимост изяви, насочени срещу глобалните рискове, които заплашват ежедневния живот на населението. Паралелно с това те са оправдание и за отказа от съответни мерки

във вътрешната политика. Логиката тук е следната: тъй като не съществува и не може да съществува приемлив в световен мащаб политически отговор на глобализацията, констатираме, че няма какво да се направи.

За другия стратегически избор – да бъде обърната тази логика – политическите деятели отвръщат, че той провокира прекалено големи очаквания, които, както е известно, не могат да бъдат реализирани.

Така например в навечерието на заседание на Г-8 към широката общественост в различни страни бяха отправени призиви да се въведат данъци за световните финансови пазари, въпреки яснотата, че да се осъществи това на практика е невъзможно.

Девизът „всичко е глобално, значи нищо не може да се направи" позволява отрано да се разделят думите от делата. Колкото по-малко шансове има да се постигне обявената цел, толкова по-големи са възможностите да се поставят големи изисквания и по този начин политиците да се представят в ролята на защитници на световното благоденствие, без да рискуват да си оцапат ръцете.

Налице е (не)възможна смесица между реториката на новото начало и защитата на установилото се статукво. Показателно в това отношение е присъединяването на немското правителство към хора на настояващите за данъчно облагане на финансовите транзакции, без да има каквато и да е надежда за осъществяване на това предложение.

Още повече че тази мнима неспособност за действие е в противоречие с координираната на международно ниво „голяма политика" (Ницше), с мерките за спасяване на банките, представящи „системния интерес", и за създаване на фондове за спасяване на държавите, заплашени от банкрут. Хиперактивността на държавите, сблъскваща се с катастрофалната склонност на капитализма към саморазрушение, опровергава образа на извънполитическо въздействие, който те създават за самите себе си. Постоянното преразглеждане с цел увеличаване на все по-екстравагантните числа и пълно изчезване на гигантски суми, които поначало не са съществували, води до девалвация на политиката в резултат на хиперболизираните измислици. Дори когато спасителните планове не са резултат от политически координирани действия, а са предизвикани от неформалните договорености и егоистичните интереси на отделните държави, те все пак показват нещо важно – когато се мобилизира за предотвратяване на надвисналите над човечеството заплахи, политиката може да засили активността на национално ниво. Без това действията в мащабите на отделно взетите страни ще останат плахи, неуверени, уязвими за кризисните явления.

Проблемът не е в целта – да се направи политиката по-ефективна благодарение на опита, получен в рамките на транснационалното сътрудничество, а в намирането на пътя към нейното осъществяване. Затова е необходимо да се излезе от предела на националната онтология.

Национална заблуда

Националната заблуда се състои в предположението, че е възможно да се върнем към идиличната представа за националната държава и в съответствие

с нея да се провежда преди всичко национална политика. Тази заблуда се изразява в оплакванията от безличната бюрократична Европа. За това, че обединена Европа вреди на демокрацията, подрива националните специфики. Тази критика съдържа в себе си зърно истина, но е лъжлива, когато се базира на принципа: „извън нациите не може да има демокрация". Съгласно с логиката на националната държава, постнационална Европа обезателно ще се превърне и в постдемократична Европа. С други думи, колкото повече бъде Европа, толкова по-малко ще бъде демокрацията.

Това разсъждение е погрешно по много причини, но то може да бъде използвано, за да покаже ясно колко е ограничено националното виждане. Първо, неговите привърженици не разбират, че пътят към демократична Европа не може да бъде същият, по който вървяха националните демокрации. Самата концепция за демокрацията, призвана да служи като стандарт, за Европейския съюз би трябвало да е отлична. Съюзът се състои от демократични държави, но не е държава в традиционния смисъл. Второ, това задължава да бъде зададен въпросът – възможно ли е демократичният модел, приемлив за съвременната държава, да се разпространява и в Европейския съюз, или е нужно да се създадат постнационални пътища за постигане на демокрацията, които биха осигурили демократична легитимност на европейската политика.

Абсолютизацията на концепцията за демокрацията, създадена за националните държави, както и неразбирането на особения исторически път, водещ към демократизация на Европа – корените и на двата подхода са в носталгическите и илюзорни настроения, които водят към абсолютизация на националното. Оттук се натрупва енергията, с която се отстоява моделът на „социална пазарна икономика", призван да отговори на предизвикателствата на глобализацията. Това отразява концепцията на политиката, оказваща се пленница на кейнсианското разбиране за държавата провидение. Така възниква понятието „Кейнс II", преразглеждане на понятието „Кейнс I" от позицията – каква би могла да бъде вътрешната политика в епохата на глобализация. Този нов хипотетичен властелин на умовете би бил призван към разработка на нова теория – диверсифицирана, адаптирана към обкръжаващата среда, иновационна по своята същност, отреждаща централна роля на възприятието за глобалния пазар.

Неолибералната заблуда

Неолибералната заблуда е тясно свързана с националната. След края на Студената война глобализацията от неолиберален тип стана политическа сила, по която се ориентираше вътрешната политика в епохата на глобализацията.

Пред олтара на всемогъщия Бог, в който се превърна пазарът, неговите почитатели не преставаха да провъзгласяват, че всички, които падат ничком пред императивите на глобалния пазар, ще получат право на ползване на съществуващите земни блага. В крайна сметка неолиберализмът изрази претенцията, че въплъщава идеята на социализма в нейния най-добър вариант, защото с помощта на глобалния пазар (и само благодарение на нея) може да се преодолее бедността, да се създаде по-справедлив свят – и в национален, и във вселенски мащаб.

Междувременно глобалните рискове (измененията на климата, финансовите кризи, тероризмът, облаците от вулканична пепел или нефтеният разлив в Мексиканския залив) създават хаос в системата за взаимодействие между държавата и капитала, изградена от неолибералите. Подобни кризи засилват държавата и новите социални движения, защото предизвикват нови източници на легитимност и нови възможности за действие. Паралелно с това те отслабват глобалния капитализъм, тъй като последствията от приетите инвестиционни решения пораждат смъртоносни и неподдаващи се на точно изчисление глобални рискове.

Ефектът на конверсията показва доколко е илюзорна неолибералната утопия за глобалната промяна. Дори тези политически партии и държавни глави, които до финансовите кризи в рамките на програмата за реформи осъществяваха здраво управление от патерналистически тип (ниска инфлация, бюджетно равновесие, намаление на митническите бариери и контрол на валутните курсове, максимална свобода на движението на капиталите, минимално регламентиране на пазара на труда, съкращаване на държавните разходи и гъвкавост на законодателството по отношение на осигуряването на трудова заетост), вече и у дома (Германия – бел. пр.), и зад граница хвалят политиката, за която някога упрекваха Оскар Лафонтен, бившия министър на финансите в правителството на Шрьодер. Дори и те вече настояват за задължителна регулация на глобалния финансов капитализъм.

Неомарксистката заблуда

Ирония на историята е, че новата неомарксистка заблуда е брат близнак на неолибералната заблуда. Критиците на либералния капитализъм сред социалистите са се превърнали в апологети на неолибералния глобален пазар. Те също диагностицират самотрансформацията на държавата провидение, дори ако става дума за самоадаптация на националната политика към господството на глобалния пазар, което неизбежно води до самоликвидация на политиката. Неомарксистите и неолибералите обаче предлагат диаметрално противоположни оценки на създалата се от това ситуация.

Глобалната икономика в епохата на глобализма напълно разрушава националните рамки на икономическото могъщество. Тя заставя да бъдат открити границите и да се завоюва пространство на властта, включително и във вътрешната политика. Това сътресение обаче дава живот на нови сфери за приложение, на нови източници и на нови действия, достъпни за всички социални сили както в националните граници, така и зад техните предели. Именно това обстоятелство не попада в полезрението на неомарксистите.

По този начин трудностите и разногласията, възникващи вътре в глобалния капитализъм, не се изясняват. Нямам предвид толкова действията по създаването на „зелен капитализъм“, а преди всичко възникването на нов капитализъм с вариациите и нюансите, свойствени на Азиатско-Тихоокеанския регион и на Латинска Америка. Тази нова форма на капитализма се развои постепенно и се превърна в системна алтернатива на оскърбителното високомерие на Запада.

Ето как възприемат в общи линии развиващите се държави глобалната обстановка:

– изменение на баланса на силите в полза на развиващите се страни (например те да участват в заседанията на водещите 20 държави на планетата);

– географско изместване на световния икономически център от Атлантическия към Тихия океан;

– постепенен отказ от монопола на долара като световна резервна валута, преход към кошница от различни валути и двустранни валутни споразумения;

– увеличаване на значението на сътрудничеството Юг–Юг и Изток–Юг за решаване на икономическите проблеми;

– най-накрая, загуба на морален авторитет на стария европейско-американски център.

Възникват нови леви сили, способни да разберат и обновят концепцията за политиката.

Илюзията на технократите

Ако разглежданите дотук позиции предполагат минимизация на политическите решения, позицията на технократите е противоположна. Тя предвижда разширяване на палитрата от политически действия пред лицето на надвисналите над човечеството заплахи. Климатолозите безусловно са реалисти, но в социалните и в икономическите области често се изявяват като идеалисти, опитвайки се да разглеждат всички хора като обикновени климатолози, и не разбират защо техните апокалиптични модели автоматически не предизвикват необходимите контрамерки.

Тук са и корените на илюзиите на технократите. В света на еколога първенството на демокрацията има вторично значение. Затова екологичната политика и социално-икономическите промени, предизвикани от измененията на климата, интересуват хората в по-малка степен. Оттук идва и опасността да се прескача от красивите и плашещи изображения на топящите се ледници към необходимостта от незабавно установяване на някаква кризисна експертокрация, която да може в интерес на общото оцеляване и благосъстояние на планетата да избере единен приоритет, поставен над егоизма на отделните нации и над предпазливите възражения на демократите.

Тези три компонента – предсказанието за краха на човечеството, необходимостта от спешна намеса и очевидната неспособност на демокрацията да приеме адекватни мерки – способстват най-ангажираните групи от хора често несъзнателно да са обсебвани от идеята да създадат силна и аскетична държава (Волфганг Хариш), изградена по модела на екологичната диктатура. Подобен подход поставя пред нас няколко ключови въпроса: възможна ли е демокрация в периода на климатичните промени? Или, казано по друг начин – прогресът на демокрацията задължително условие ли е за провеждане на космополитна политика в периода на изменение на климата?

Заблудата на технократите, основана на концепцията за националната държава, чиято характерна особеност се явява екологичната диктатура, води

до използването на крайни средства. Но по какъв начин националната държава ще успее да застави другите държави да стигнат до консенсус с нея по екологичните въпроси? Разпалвайки война? Установявайки глобална екологична диктатура? Очевидно е, че заблудите на технократите не само вредят на ценностите на демокрацията и свободата, а в крайна сметка се оказват неефективни, дори контрапродуктивни.

От всичко изложено дотук се налага изводът, че неполитическият модел на политика е политически нежизнеспособен. Националната политика ще получи възможност да влияе на събитията и (може би) ще предизвиква доверие само с помощта на международно сътрудничество (вътре в Европейския съюз!).

Превел от руски: *Владимир Трифонов*

Източник: *Сп. „Партнерство цивилизаций". 2012, № 2*
http://www.intelros.ru/pdf/Partnerstvo/2012_2/4.pdf
Част от книгата „Twenty Observations on a World in Turmoil"

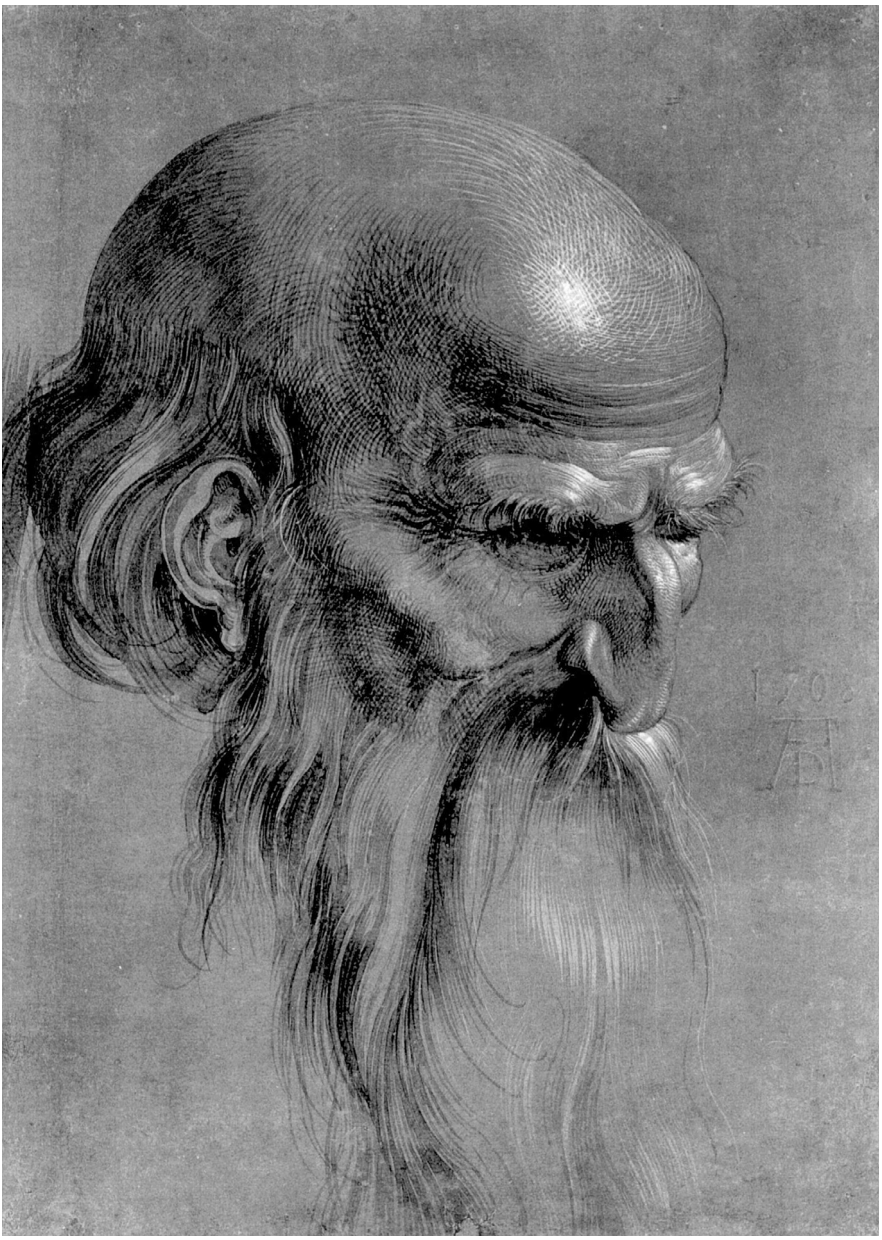

Албрехт Дюрер
„ГЛАВА НА АПОСТОЛ“
1508 г.

КРИЗАТА В УКРАЙНА

Велко Вълканов

Велко Вълканов *– професор, доктор по право. Работи в областта на държавното (конституционното) право. Автор е на 6 научни монографии, на 7 публицистични книги – „Право и публицистика“ (1994), „На колене пред истината“ (1996), „Името на болката България“ (1996), „Спомени за настоящето“ (2004), „Дневник на премълчаваните истини (1967–1990)“ (2005), „Те го убиха“ (2006), „Стъпките по времето“ (2012), както и на множество статии. Бил е народен представител във Великото народно събрание, в 36-ото, 37-ото и 38-ото Народно събрание. Почетен председател е на БАС, председател на Българския национален съвет за мир и почетен председател на FIR.*

Не мисля, че кризата в Украйна трябваше да ни изненадва. Тя бе, струва ми се, неизбежна. Украйна не е монолитно държавно образувание. Възникнала като самостоятелна държава едва след Октомврийската революция, тя се включва в състава на Съветския съюз с цялото си многообразие от територии и етноси. Многообразието не бе пречка за нейния нормален обществен живот. Народът на Украйна живееше в единство не само със самия себе си, а и с останалите народи на Съветския съюз. Общата икономическа основа създаваше предпоставките за изграждането на обща политическа и нравствена ценностна система. Можеше да се очаква, че и след разпадането на Съветския съюз украинският народ ще запази както своето вътрешно единство, така и дружеските си отношения с другите народи от бившия Съветски съюз и преди всичко с руския народ. Очакванията за съжаление не се оправдаха.

Макар че премина към капиталистическата икономическа система, Русия не се радва на добри чувства от страна на западните политици. Те се боят от нея. Както някога, по времето на Съветския съюз, така и днес Русия продължава да е онзи морално-политически полюс на света, който излъчва силни сигнали за социална справедливост. Тя внася необходимия баланс в международните отношения, оказвайки подкрепа на държавите, чийто суверенитет е застрашен от политическа и икономическа агресия от западните държави. Това именно определи отношението на Европейския съюз, на НАТО и на САЩ към Русия. Русия трябва да бъде сведена до положението на държава от регионално значение, това е блянът на Обама. Тя не бива повече да е преч-

ка за експанзионистичните устреми на империалистическия Запад и преди всичко на фашизоидните САЩ. Налага се следователно тя да бъде обградена от държави, членки на НАТО, които да я държат под възможно най-близък прицел. В изпълнение на разработения план бе предвидено специално място за Украйна.

Украйна е твърде разностранна – както в териториално, така и в етническо, езиково, верско и икономическо отношение. Цялото ѝ население е около 46 милиона, от които 77.8% са украинци, 17% – руснаци и 5% – други народности, включително и българи. Руснаците населяват предимно югоизточната част на страната, а украинците – централната и западната. Католическата църква е силно представена в западната част, по-рано принадлежала най-вече на Полша, а източноправославната – в югоизточната. Различия съществуват и в икономическото развитие на страната. Промишлеността е съсредоточена предимно в югоизточната част, а селското стопанство – в западната. Тези различия, които се допълваха, за да дадат един общо взето добър образ на Украйна, бяха превърнати с усилията на Запада в сериозни противоречия. Развивайки се, те трябваше да доведат до присъединяването на Украйна към Европейския съюз, така че тя да се откъсне от Русия, а по-късно, когато се включи в НАТО, да ѝ се и противопостави.

Това очевидно бе твърде погрешно направление в политиката на Запада. Дори Хенри Кисинджър, бившият държавен секретар на САЩ, в интервю за „Вашингтон пост“ от 6 март т.г. отбелязва, че „за Русия Украйна никога не може да бъде чужда страна. Руската история е започнала от т.нар. Киевска Рус. Руската православна религия е тръгнала от там. Украйна е била част от Русия в продължение на векове, а техните истории са взаимносвързани още преди това. Някои от най-важните битки за свободата на Русия, като се започне с Полтавската битка от 1709 г., са се водили на украинска земя. Черноморският флот, с помощта на който Москва утвърждава влиянието си в Средиземноморието, е базиран въз основа на дългосрочен договор за аренда в пристанището на Севастопол в Крим. Дори такива прочути руски дисиденти като Александър Солженицин и Йосиф Бродски твърдят, че „Украйна е неотделима част от руската история и дори от самата Русия“.

Но въпреки ясния глас на историята Западът в едно агресивно темпо продължи да разгръща своята политика за приобщаване на Украйна, т.е. за нейното откъсване от естествения ѝ съюзник Русия. Започна и подготовката за подписване на споразумение за асоцииране на Украйна в Европейския съюз. Но украинското правителство, проявявайки разум, подложи на преоценка проектираното споразумение и на 21 ноември 2013 г. обяви, че отлага неговото подписване. И тогава влезе в действие майданът.

„Майдан“ се нарича Площадът на независимостта („Майдан незалежности“), който се намира в центъра на Киев (ул. „Крещчатик“). Именно на този площад започнаха да се събират гражданите на Киев, за да протестират както срещу отказа на правителството да подпише акта за присъединяване на Украйна към ЕС, така и срещу развихрилата се корупция. Няма нищо по-естествено от публично заявения граждански протест. Уличният протест е

всъщност форма на пряката демокрация, той е и конституционно установена институция. Но майданът бързо се изроди в грубо нарушение тъкмо на демократичните правила.

На майдана не се водеше диалог, там се прояви бруталното насилие във всичките му форми. В майданската политика активно се включиха националистите, сред които водещо място имат членовете на фашистката партия „Свобода". Нейният лидер Олег Тягнибок призова своите привърженици с невероятните думи: „Хващайте оръжието! Борете се срещу руските свине, германците, еврейските прасета и другите отрепки!". Друг такъв майдановец, лидерът на профашистката партия „Десен сектор" Дмитрий Ярош, бандеровец от Лвов, открито призова към насочени срещу Русия терористични акции. В безвластието се надигна цялата политическа тиня. Снайперисти започнаха да избиват привърженици както на правителството, така и на опозицията. Извършиха се нападения над евреи и над хора от левите партии. Всички тези майдановски акции, изпълнени с вандализъм, бяха координирани и направлявани от специални агенти на Централното разузнавателно управление на САЩ.

Западната пропаганда положи огромни усилия да представи събитията в превратна светлина. Агитпропчикът на империализма Сорос в свое интервю от 25 март т.г. без всякакво чувство за срам заяви: „Инструкциите на Путин доведоха конфронтацията до кулминационна точка. Противно на всички очаквания, група граждани, въоръжени почти само с тояги и щитове, направени от картон и метални капаци от варели за боклук, надвиха полицейски сили, които стреляха на месо. Имаше много жертви, но гражданите победиха. Това беше истинско чудо." Тук просто се мълчи. Ще отбележа само, че новото правителство все още не успява да разоръжи бандите на „Десния сектор" и другите фашистки формации.

От улицата фашизмът премина в правителството. В майданското правителство влязоха четирима открити фашисти. Грегор Гизи, представител на левите в германския парламент, ги посочи персонално: „Вицепремиерът, министърът на отбраната, министърът на земеделието и министър на околната среда и главният прокурор – това са фашисти."[1] Фашистите заеха важни позиции в сектора за държавната сигурност. Шефът на Съвета за сигурност е един от създателите на партия „Свобода".

Парламентът също бе привлечен към изпълнение на плана за ускорено приобщаване на Украйна към НАТО. Депутати от партия „Отечество" („Батковщина") внесоха във Върховната рада законопроекта за членство на Украйна в Северноатлантическия алианс.

---

[1] Тук заслужава внимание следният интересен детайл. В Международната конференция, състояла се на 22 и 23 март т. г. в Белград по повод 15-годишнината от агресията на НАТО срещу Югославия, взе участие и група украински граждани. Една украинка се опита да защити новото украинско правителство от упрека, че е доминирано от фашистите. Не е вярно, заяви тя, че в правителството има четирима фашисти – фашистът бил само един. Беше невероятно. Та в едно правителство, което претендира да е демократично, не бива да има и сянка дори от фашист. Не в правителството, в държавата не бива да има фашисти. – Б. авт.

Действията на майдана протичаха при всестранната политическа подкрепа на Запада. Държавният секретар на САЩ Джон Кери, ръководителят на европейската дипломация Катрин Ащън, еврокомисарят по разширяването Щефан Фюле, американският сенатор републиканец Джон Маккейн и още много други идваха в Киев за разговори с представители на политическите партии, проявявайки обаче цялата си благосклонност към опозицията. Активна подкрепа на майданските демократи оказаха американският президент Обама, германският канцлер Меркел, английският премиер Камерън и други водещи политици на Запада. Не остана тайна, че в подкрепа на протестиращите майдановци са изсипани милиони долари.

Не може да има никакво съмнение, че това, което стана в Киев, носи всички признаци на класически преврат, т.е. насилствено извършена смяна на властта в пълно нарушение на действащите правни норми и с ясно изразена антируска насоченост.

Събитията в Киев не можеха да не предизвикат дълбоко безпокойство в Русия. Една Украйна, доминирана от фашисти и приобщена към НАТО, би застрашила най-сериозно националната сигурност на Русия. Не може да има съмнение, че още на другия ден Крим, респ. Севастопол, тази крепост на руската военноморска мощ, ще се превърнат в американска военна база. Това още като мисъл е вече абсурд. Съвършена идея – да се изгради американска военна база кажи-речи пред портите на самата Москва.

Подобни чувства възникнаха и сред населението на Крим, което в огромната си част е руско. То се вдигна в защита на собствената си сигурност, силно застрашена от очевидната вероятност Украйна да се присъедини към НАТО. В съответствие с легитимните интереси на кримските граждани местният парламент прие решение на 19 март т.г. да се произведе референдум, с който те, кримските граждани, да решат дали да останат в границите на Украйна, или да се присъединят към Русия.

През годините (вековете) Крим е познал господството на различни народи: хуни, хазари, прабългари, монголи, османци и др. През 1783 г. Екатерина Велика анексира целия Кримски полуостров, обявявайки, че „оттук нататък и за всички времена“ Крим остава руска земя.

След Октомврийската революция бе създадена Кримска автономна република като съставна част от РСФСР. През 1954 г. по инициатива на родения в Украйна съветски ръководител Никита Хрушчов Крим бе придаден към Украйна – в името на „дружбата между народите на СССР“ и като награда за украинското участие във Втората световна война. В онния години не се е отдавало особено значение на вътрешните граници в Съветския съюз. Дали Крим ще се намира в Русия, или в Украйна – този въпрос не е вълнувал никого, така или иначе полуостровът оставал в единния Съветски съюз. След разпадането му обаче въпросът къде ще се намира Крим придобива с оглед на изложените обстоятелства изключително значение. Логично беше да се очаква, че онния, които през 1991 г. в Беловежката гора решиха да разпуснат Съветския съюз – Елцин, Кравчук и Шушкевич, ще преуредят и въпроса за придадената към Украйна руска област Крим, но за съжаление това

остана извън тяхното внимание.[2]

Крим и по своя етнически състав е руска територия. При преброяването на населението през 2001 г. се установява, че в областта живеят 2 033 700 души, от които руснаците са 58%, украинците – 24%, кримските татари – 13%, а останалите 5% са беларуси, евреи, немци, караими, арменци, българи, гърци, цигани и др. В едно допитване през 2008 г. само 8.3 процента от гражданите на областта се определят като украинци.

Вотът на участвалите в референдума бе категоричен: искаме да се върнем в своята родна Русия. Близо 83% от населението на Крим участва в референдума. Процентът на участниците щеше да бъде по-голям, ако ръководството на кримските татари (меджлисът) не бе решило да бойкотира референдума. (Много от кримските татари продължават да носят болката от принудителното изселване, на което бяха подложени през 1944 г.). Но и много от татарите отидоха все пак до урните и заявиха своето отношение към съдбата на Крим. 96 процента от всички участвали в гласуването се обявиха за присъединяването на Крим към Русия. Гласуването протече при пълно спокойствие, при строго спазване на установения правен ред и съвършено доброволно.

Имах честта да бъда един от наблюдателите на референдума. Посетих няколко населени места (например малкия град Советское, а след това и неголямо село във вътрешността на Крим) и мога да удостоверя, че навсякъде обстановката бе една и съща – спокойна, мирна, ведра. Не установих нито едно нарушение на обществения ред, нито една проява, която да постави под съмнение достоверността на заявения вот. Пропътувах значителна част от Крим, но нито в столицата Симферопол, нито в Бахчисарай, нито в другите населени места, които посетих, не видях въоръжени хора – войници или полицаи. Един мирен народ в мирна обстановка с мирни средства преуреди своята съдба – своята, но и на цяла Русия. Крим се върна у дома си, както чух да казват много руснаци кримляни.

Още на 18 март, т.е. на другия ден след обявяването на резултатите от референдума, в Георгиевската зала в Кремъл президентът на Русия Владимир Путин, кметът на Севастопол Алексей Чали, председателят на Държавния съвет на Крим Владимир Константинов и председателят на правителството на Крим Сергей Аксьонов в присъствието на руското правителство, на депутатите от двете камари на руския парламент и на представители на кримската власт подписаха договор за присъединяване на Крим и Севастопол към Руската федерация. Те се присъединяват като два отделни региона. Севастопол ще бъде град с особен статут в рамките на Руската федерация – град с федерално значение.

Не само Крим, но и цяла Русия ликуваше. Мисля си, че тази бурно изживявана радост е съпоставима само с изживяната през май 1945 г. от победата над

[2] На 8 декември 1991 г. държавните ръководители на Русия, Украйна и Беларус – Борис Елцин, Леонид Кравчук и Станислав Шушкевич, подписаха в Брест (Беловежката гора) договор за създаване на Общност на независимите държави (ОНД). Тримата ръководители обявиха, че договорът за образуване на Съюза на съветските социалистически републики от 1922 г. е изчерпил своите възможности, поради което Съветският съюз като субект на международното право престава да съществува. – Б. авт.

нацистка Германия. Можем все пак да открием определена разлика. Радостта през 1945 г. бе съпроводена от болката по загиналите във войната близки. Радостта от победата на референдума се прояви в най-чиста форма – радост и само радост, без лошо чувство към никого. Няма как да не си спомня една от главите на „Под игото“, наречена „Пиянството на един народ“, т.е. опиянението на малкия български народ, вдигнал се на свещена борба за свобода срещу могъщия вековен потисник. Този израз може да бъде използван и за последвалата референдума бурна руска радост. Видя се и друго, видя се, че руснаците се изправиха. Изправиха мощната си снага, заявявайки на приятели и врагове: дотук! Оттук нататък са нашата чест и достойнство, нашата национална сигурност, нашето бъдеще!

Западните стратези са, меко казано, бесни. Претърпя пълен провал изключително важната за тях геополитическа акция срещу Русия, усърдно подготвена с всички средства, познати от не съвсем Студената война. Подстрекаваните от тях майдановци направиха, без да осъзнават това, огромна услуга на Русия. Ако бяха се придържали към обичайните мирни средства за решаване на възникналите проблеми, Крим вероятно все още щеше да бъде техен. Но като доведоха кризата до точката на кипенето, те предложиха на Русия чудесната възможност с бързи действия да си върне и без това своя Крим. Преди ония да разберат какво става, Путин разсече гордиевия възел.

Киев и Западът се опитват да оспорят легитимността на референдума и отказват да признаят присъединяването на Крим към Русия. Била, твърдят западните политици, нарушена Конституцията на Украйна. С подобно твърдение излезе например Ангела Меркел в своя реч пред Бундестага, с което предизвика Грегор Гизи да зададе въпрос, в който се съдържаше и достатъчно ясен отговор: „Кога е валидна украинската конституция и кога не? При свалянето на президента не е валидна, а при Крим изведнъж трябва да е валидна.“

Истината е, че майданът разруши цялата правна система на Украйна. Нищо не се вършеше в съответствие с правото и още по-малко с Конституцията. Така например Конституцията на Украйна, респ. чл. 111, ал. 6, изисква отстраняването на президента по реда на импийчмънта да става с решение, за което са гласували най-малко три четвърти (75%) от всичките 450 депутати във Върховната рада. Но за отстраняването на Янукович са гласували не 75%, т.е. 337 депутати, а 328 депутати, т.е. 72.88%. Никой от западните политици обаче не реагира на това очевидно нарушение на конституционно установеното изискване. И новото правителство на Украйна се състави също извън установения правен ред. Не парламентът, а майданът решаваше кой да бъде и кой да не бъде министър на страната.

При това пълно отсъствие на действащ правопорядък в Украйна народът на Крим, силно застрашен от настъпилото безправие, трябваше сам да реши да произведе жизненоважния за него референдум и проявявайки необходимото правно чувство, го подчини на всички изисквания за един легитимен референдум. Той нямаше съгласието на централната украинска власт за произвеждане на референдума, но нямаше как и да го има, след като в Киев нямаше легитимна власт. Майданът очевидно не е власт, още по-малко парламент.

Било нарушено международното право, твърдят още западните политици. Странно е (но защо пък да е странно?), че западните политици се позовават на международното право само когато то ги обслужва. Те не признават никакво международно право, което би засегнало техни съществени икономически или политически интереси. Примерите са много. В грубо нарушение на международното право НАТО и САЩ извършиха агресията срещу суверенната държава Ирак. Измислиха си предлог (някъде в Ирак било скрито някакво страшно оръжие) и нападнаха мирния народ, без да имат за това решение на Съвета за сигурност. Избиха хиляди хора, разрушиха имущество за милиарди долари, хвърлиха страната в хаос, който все още не може да бъде преодолян. Войната срещу Ирак бе тежко престъпление срещу мира и човечеството, за което и днес все още няма наказани.

Какво да кажем пък за агресивната война срещу Югославия преди 15 години, предприета също без да има решение на Съвета за сигурност? 78 дни американски самолети и ракети унищожаваха хора и имущество в Югославия. Това бе една изцяло разбойническа война, цинично продължена с така наречения Хагски процес, на който престъпниците изправиха на съд своите жертви – онези достойни сръбски държавници, които отказаха да се подчинят на ултимативно предявените им искания, напълно несъвместими с върховните интереси на Сърбия. Там, в Хага, не осъдиха, а убиха великия син на сръбския народ и на славянството Слободан Милошевич. Сега подготвят същата съдба на друг сръбски колос – Воислав Шешел, когото вече 11 години съдят и не могат да осъдят.

Не можем да премълчим и войната на натовските държави срещу Либия. Да не би и тя да бе водена в съгласие с действащия международен правен ред? И в този случай не правото, а личните и груповите интереси определяха поведението на западните политици. Те нямаха нищо против Кадафи, доколкото той бе не по-различен от тях, те просто искаха либийския петрол.

Политиката на западните империалистически държави е неизменно политика на двойните стандарти. Това, което не е позволено на другите, е позволено на тях. Не е позволено Крим да се отдели от Украйна, но е позволено Косово да се отдели от Сърбия. А всъщност отношението към проблема за отделянето на двете области трябва да е точно обратното – да е позволено Крим да се отдели от Украйна, а да не е позволено Косово да се отдели от Сърбия. Както Крим е изконна руска територия, поради което е съвършено естествено той да се присъедини към Русия, така и Косово е изконна сръбска територия, поради което е съвършено естествено то да остане в границите на Сърбия.

Косово, подобно на Крим, търпи през вековете господството на различни държави. Най-продължително е все пак сръбското господство. След битката на Косово поле през 1389 г. сърбите смятат Косово и Метохия за сърцето на своята нова държава. Косово е средище и на сръбската християнска култура – там се намира Печката патриаршия, която е предимно сръбска, но и със значително българско присъствие. В Косово и Метохия са построени над 1300 православни църкви и манастири (косоварите днес са разрушили или повредили много от тях). След Първата световна война Косово влиза в състава на новосъздаденото

Кралство на сърби, хървати и словенци, преобразувано по-късно в Кралство Югославия, а след Втората световна война, когато се създава Федеративна народна република Югославия, преименувана по-късно в Социалистическа федеративна република Югославия, Косово, по указание на президента Тито, получава статута на автономна провинция в Сърбия.

През 90-те години на миналия век в Косово възниква сериозно етническо напрежение между сърбите и имигрираните там албанци. Чрез силна демографска инвазия албанците постепенно станаха мнозинство в Косово, което им даде определено основание да настояват за повече автономия. Претенциите нарастваха и накрая те предприеха въоръжена съпротива срещу сръбската държава. Предявиха и искането за отделяне на Косово от Сърбия. На 17 февруари 2008 г. Косово, при активното съдействие на западните държави, обяви своята независимост. Но не бива да се мисли, че на Косово се предостави независимост заради самите косовари. Независимостта на Косово бе необходима не на самото Косово, а на САЩ, които там, в сърцето на Европа, изградиха една от своите най-големи военни бази в света – Бондстийл.

Между съдбата на Косово и на Крим можем да открием определено сходство. На Международната конференция в Белград по повод на 15-годишнината от агресията на НАТО срещу Югославия известният руски политик Сергей Бабурин нарече Крим руското Косово. Сходство между двата случая наистина съществува, но е налице и една твърде съществена разлика, която не бива да се пренебрегва: докато руснаците взеха нещо, което е тяхно, албанците взеха нещо, което е чуждо.

Преследвайки своите икономически и политически интереси, САЩ проявяват пълно безразличие към международното право и международния морал. Един от многото примери е историята около създаването на панамската държава.

В началото на миналия век провлакът, през който е трябвало да се прокопае така наречения Панамски канал, е бил част от Колумбия. След провала на френския проект за прокопаване на канала инициативата била поета от САЩ. Но правителството на Колумбия се отнесло неблагосклонно към намерението на САЩ да поставят под свой контрол експлоатацията на канала. Тогава президентът Теодор Рузвелт организира така нареченото пронунциаменто – въоръжен и добре платен метеж на разположени в Панамския провлак група военни, които обявяват, че се отделят от Колумбия. Така на 3 ноември 1903 г. възниква държавата Панама, която САЩ незабавно признават и по този начин гарантират необратимостта на станалото. Само три дни по-късно, на 6 ноември, между правителството на САЩ и „правителството“ на Панама бива сключен договор, по силата на който САЩ получават ползването на канала за вечни времена. (По-късно действието на договора е ограничено във времето.) Както виждаме, международното право е напълно спазено. Между две суверенни държави се сключва един взаимноизгоден договор. Но как да се определи всичко това, ако не като цинизъм. Наглост и цинизъм – това е американската представа за международното право. Международно право е само онова право, което съответства на американските интереси. Другото не заслужава никакво внимание.

КРИЗАТА В УКРАЙНА

Сега се полагат неимоверни усилия да се застави международната общност да не признава референдума в Крим. Към държавите е отправен настойчивият призив да се присъединят към проектираните от някои водещи страни от НАТО различни санкции срещу Русия. Но редица държави проявиха достойнство и отказаха да се подчинят на чуждата на националните им интереси воля. Министър-председателят на Унгария Виктор Орбан усвои една компромисна позиция: проявявайки определена солидарност с ЕС, той не призна референдума в Крим, но пък се обяви против санкциите срещу Русия. Подобно разбиране заявиха и правителствата на Сърбия, Чехия и Словакия. Президентът на Аржентина Кристина Фернандес Кирхнер се изказа твърде критично за заетата от САЩ и Великобритания позиция относно Русия и Крим. Дори канцлерът на Германия Ангела Меркел прояви накрая разумна предпазливост по повод проектираните санкции срещу Русия, отбелязвайки, че около 300 000 работни места в Германия зависят от Русия. Натискът все пак не отслабва. Общото събрание на ООН прие резолюция (която няма задължителен характер), осъждаща анексирането на Крим от Русия. Но от 193-те държави, членки на ООН, 24 не участваха в гласуването, 58 се въздържаха, а 11 гласуваха „против" резолюцията. Можем да бъдем сигурни, че все повече ще стават държавите, които ще признаят суверенното право на Русия да приобщи своята изконна територия Крим. Няма как един факт, които има своите морални основания, да не се превърне с времето в право.

Във възникналата сложна система от взаимоотношения за нас особен интерес представлява позицията на българското правителство. Тя за съжаление не е от най-разумните.

Още в самото начало министърът на външните работи Кристиян Вигенин заяви за „Дойче веле", че България няма да признае референдума в Крим. Това прибързано изявление срещна възражението на редица наши политици, някои от които поставиха въпроса доколко е целесъобразно Вигенин да продължи да бъде министър на външните работи.[3] Относно предлаганите срещу Русия санкции българското правителство все още няма ясно становище. Както заяви пре-

---

[3] Остро реагира на поведението на Кр. Вигенин народният представител Ваня Добрева в статия, публикувана във в. „Дума" на 14 март т.г. Като взех повод от тази статия, аз самият изпратих по електронната поща следното писмо до министър-председателя г-н Пламен Орешарски:

Здравейте, г-н Орешарски!

На 14 март в „Дума" е публикувана критична статия на народния представител Ваня Добрева по повод българската позиция по събитията в Украйна. Статията е остра, но справедлива. Съвършено неприемливо е поведението на министъра на външните работи Кр. Вигенин. Той зае прибързана и неуравновесена позиция по този тежък конфликт, който не може да няма своите отражения и върху нашата съдба. Не съм сигурен, че неговото поведение ще допринесе за подобряване на отношенията ни с държавите от ЕС, но съм сигурен, че то ще допринесе за влошаване на отношенията ни с Русия. При всички положения ние трябва да търсим решения, които няма да ни поставят в конфликт с Русия – основанията за това са много, няма да ги изброявам. При това положение няма как да не се постави въпросът дали е целесъобразно Вигенин да остане на поста министър на външните работи. Ние подкрепяме твърдо оглавяваното от Вас правителство, но „твърдо" не означава все пак „при всички обстоятелства". То не е застраховано срещу приятелската критика. Искам да вярвам, че Вие няма да поставите под съмнение добрите ми чувства към Вас.

С уважение, проф. Велко Вълканов – почетен председател на БАС

Писмото препратих и до председателя на БСП г-н Сергей Станишев.

миерът Орешарски, няма да подкрепим едни евентуално тежки санкции срещу Русия, тъй като това би се отразило зле върху нашата икономика. Президентът Росен Плевнелиев премина, както можеше да се очаква, отвъд границите на здравия разум: в Брюксел той призова да се създаде „общ балкански фронт срещу Русия“ и поиска повече войски на НАТО у нас в навечерието на конференцията по случай 10-годишнината от членството ни в Алианса. Не бива да му се сърдим. Каквото може човекът, това и прави. (Преди четвърт век вероятно щеше да предложи създаване на единен фронт срещу Америка.)

Предизвиканата от събитията в Украйна криза в международните отношения постави страната ни в без съмнение трудно положение. Солидарността с държавите от ЕС изисква да подкрепим евентуалните санкции срещу Русия. Но собствените ни национални интереси изискват все пак друго поведение. Ние не бива да подкрепяме насочени срещу Русия мерки, които в крайна сметка наистина ще рефлектират върху нас. Вън от това Русия е за нас не просто един от партньорите ни в международните отношения. За България тя е братска страна, която в трудни времена винаги ни е подкрепяла. Ще бъде грях, когато днес самата Русия е в затруднено положение, да вдигнем ръка срещу нея.

Трябва да се отчита и обстоятелството, че кризата, колкото и тежка да изглежда, не след дълго ще отмине. Русия, след като си получи обратно Крим, няма да предприеме никакви стъпки, които да застрашат мира в тази част на света. Руска намеса във вътрешните работи на Украйна няма да има – това заяви категорично президентът Владимир Путин. В Украйна остават, разбира се, достатъчно сериозни проблеми, но те ще бъдат предоставени на волята на нейния народ. Можем да се надяваме, че украинците ще стигнат до възможно най-доброто решение: федерализиране на Украйна – една форма на държавно устройство, сполучливо приложена в много други държави. Във всички случаи Украйна не бива да влиза в НАТО, доколкото това ще поддържа ненужно напрежение не само в Европа. Скептицизъм относно включването на Украйна в НАТО прояви германският външен министър Франк-Валтер Щайнмайер – той не виждал перспективи за присъединяване на Украйна към НАТО. Украйна трябва, както от много места се чува, да остане мост на добросъседството между Европейския съюз и Русия. В този смисъл се изказва и Кисинджър в споменатото по-горе интервю: „Украйна трябва да е не ябълка на раздора между Изтока и Запада, а мост между тях.“ По-нататък той заявява, че Украйна „не бива да влиза в НАТО или да бъде наблюдателка там, а да развива сътрудничество със Запада по повечето въпроси, но без враждебност към Русия“.

Искам да вярвам, че западните държави накрая ще приемат нововъзникналото статукво. Не ми изглежда възможно те дълбоко в себе си да не съзнават, че предприетият от Русия ход относно Крим бе за нея единствено възможният. Не вярвам да са и толкова глупави, колкото са егоистични,.

И когато кризата отмине и Европа се върне, да се надяваме, към мирния ритъм на живот, руснаците няма как да не се запитат кой в трудното за тях време е бил „за“ и кой „против“ тях.

6 април 2014 г.

Фашизмът в действие

На 2 май от Украйна пристигнаха ужасяващи новини: голяма група одески граждани, издигнали в мирна демонстрация искане за федерализиране на страната, били нападнати от въоръжени майдановски екстремисти. Нападнатите потърсили убежище в сградата на профсъюзите, но намерили там не свето спасение, а своята гибел. Майдановците подпалили сградата и намиращите се в нея одесчани били обгърнати от пламъци и отровен дим. Някои загинали, като скачали от високите етажи, други успели да излязат от сградата, но били посрещнати с куршуми и заставени да се върнат в огнената стихия, някои били доубивани на земята. Вътре жени и мъже били заливани с бензин и палени. Загиналите са официално 46, ранените са около 200. Според депутати от областния съвет, убитите са 116.

Гледах кадри от трагедията. Истински апокалипсис. Апокалипсис в XXI век, апокалипсис в центъра на Европа, апокалипсис в една страна, обявена от Запада за образцова демокрация.

Вместо апокалипсис можем да употребим думата фашизъм. Фашизмът е сам по себе си апокалипсис. Той е безчовечието, доведено до своите абсурди. Бих могъл да кажа, че на фашистите нищо животинско не им е чуждо, но се боя, че ще оскърбя животните. Фашистите са не просто жестоки, те са злорадо жестоки. Животното, дори и когато е жестоко, не е злорадо.

Одеската трагедия не бива да ни изненадва. Тя се подготви от събитията на „Майдана", когато специално наети снайперисти избиваха и „чужди", и „свои", за да създадат онова социално напрежение, което бе необходимо за осъществяване на подготвяния държавен преврат. Бяха задействани всички силови структури на Запада и преди всичко, разбира се, на ЦРУ. Но, както се разбра, не е останало назад и правителството на братска Полша. В своя статия от 22 април 2014 г. френският журналист Тиери Мейсан съобщава, че два месеца преди смяната на режима в Киев правителството на Доналд Таск активно е участвало в подготовката на пучистите. Преди два дни пък немският в. „Билд" съобщи, че представители на ЦРУ и на ФБР в момента направляват действията на т.нар. правителствени сили в Източна Украйна.

Превратът – в грубо нарушение на Конституцията и изобщо на целия правен ред – бе успешно извършен. Избраното от майдановците правителство встъпи в упражняване на своите правомощия. Но кои влязоха в това правителство? Открити фашисти. От трибуната на германския парламент Грегор Гизи ги посочи персонално: „Вицепремиерът, министърът на отбраната, министърът на земеделието, министър на околната среда, и главният прокурор – това са фашисти." Фашистите заеха важни позиции в сектора за държавната сигурност.

Фашистите не закъсняха да покажат расистката страна на своето грозно лице. Лидерът на фашистката партия „Свобода" Олег Тягнибок без страх и срам от хората и бога открито призова своите привърженици: „Хващайте оръжието! Борете се срещу руските свине, германците, еврейските прасета и другите

отрепки!“. По време на погрома в Одеса се е намирал Андрей Парубий, комендант на „Майдана“ и организатор на снайперистките стрелби в Киев.

Тези дни фашистите отново разкриха своята природа в една дори още по-цинична форма. В Киев са организирали изложба под наслов: „Внимание, руснаци!“. В клетка е поставен мръсен, противен и грозен „руснак“ с георгиевска лента на ревера, а на клетката има надпис: „Да не му се дава храна“, т.е. вътре е животно, моля, проявете разбиране, не му давайте храна, защото може да го увредите. Това е „културна“ проява, на която биха могли да завидят и нацистите.

Легализирани, фашистите от Киев предприеха военен поход и към Югоизтока, който има дързостта да иска федерализация и свободна употреба на своя руски език. През последните дни украинските войски провеждат мащабни операции в югоизточната част на страната. Основните центрове на съпротивата са Славянск, Краматорск и други градове на Донецка област, а също и Луганск, където привържениците на федерализацията са установили контрол над част от държавните органи на властта. В сраженията има убити и много ранени.

Интересно е да се отбележи, че хората от Югозапада знаят с кого си имат работа. В един глас хиляди граждани на Славянск, Краматорск и други украински градове крещят срещу войниците от майдановската армия: „Фашисти! Нацисти!“.

Това е вик присъда, но това е и вик за помощ, който антифашистите от Европа и света са длъжни да чуят. Българският антифашистки съюз трябва да издигне глас в защита на нападнатите от фашистите украински граждани. Международният антифашистки съюз (FIR) трябва от своя страна да организира енергично противодействие на фашизма в Украйна. Фашизмът е международна опасност. Проникнал днес в една страна, той утре може да проникне и във всяка друга, ако не се вземат òвреме необходимите защитни мерки.

А аз все така не разбирам – защо хората толкова бързо забравиха призива вопъл на Юлиус Фучик: „Хора, обичах ви, бдете!“.

4 май 2014 г.

P. S. По-голяма част от тази статия бе подготвена в началото на април. Сега, когато предстои тя да бъде публикувана в сп. „Понеделник“, са минали повече от два месеца. Но нищо настъпило междувременно не дава основание да променя каквото и да е в основните направления на статията. Напротив, последваха събития, които потвърдиха застъпените становища.

Преди всичко бяха предложени допълнителни основания в подкрепа на тезата, че там, в Киев, господства фашистка хунта, опасна за живота и здравето на милиони украински граждани. Това, което стана в Одеса на 2 май, бе ужасяващ израз на майдановската фашистка природа. В Одеса фашизмът показа цялото си безчовечие.

Намери потвърждение и очакването, че гражданите от Югоизточна Украйна няма да приемат господството на фашизирания Киев. В Донецк и Луганск бяха произведени референдуми, в които огромната част от населението под-

крепи искането за определена независимост от централната киевска власт. В отговор – Киев предприе военен поход към Югоизтока, дръзнал да иска федерализация и свободна употреба на руския език.

В тази крайно изострена обстановка държавното ръководство на Русия прояви изключителна сдържаност и такт. Както се и очакваше, то не се намеси в разиграващите се в украинския, всъщност в руския, Югоизток на Украйна трагични събития. Намесата е и излишна. Съществува достатъчно увереност, че народът на Югоизтока ще успее сам да намери най-доброто решение на въпроса за своя държавноправен статус: да остане ли като федерална част от Украйна, или да се присъедини към Русия. Във всички случаи той няма да се съгласи да бъде подчинен на фашистката хунта в Киев.

И кога наистина крайната победа е принадлежала на фашистите?

22 май 2014 г.

Албрехт Дюрер
„ХРИСТОС ПРИСТИГА В ЕРУСАЛИМ“
1511 г.

ШАНС ЗА ЛЕВИЯ ПРОЕКТ

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Събитията в Украйна и свалянето на законно избрания президент Виктор Янукович през февруари поставиха света на ръба на нова студена война. Отношенията между САЩ и Русия достигнаха най-високия градус на напрежение от времето на Карибската криза през 1962 г. до сега. Вероятността за крупномащабни военни действия, в които да бъдат замесени и външни сили, изглежда много сериозна, а предпоставки за ескалация на кризата има предостатъчно – агресивният национализъм на властите в Киев, завръщането на Крим в Русия, референдумите за статута на Донецката и на Луганската област, протестите на населението в Югоизтока, масовите убийства на проруски активисти в Одеса и Мариупол, всекидневните престрелки, причинили гибелта на стотици граждани на бившата съветска република.

Информационната война между Запада и Русия достигна непознати през последния четвърт век измерения и понякога дори за изкушения политически наблюдател е трудно да си даде ясен отговор на въпроса какво всъщност се случва. Дали Майданът, започнал през ноември и довел до смяна на властта през февруари, бе „народна революция“, както смята Западът, или поредната цветна революция, дори въоръжен фашистки метеж – позиция, зад която застават повечето анализатори в Русия.

Западът и правителството в Киев подчертават, че Майданът и общественото недоволство са предизвикани от корумпираното и ползващо се с ниска репутация управление на президента Янукович (1). В Русия пък приоритет се дава на силния цивилизационен и геополитически заряд в конфликта, на потресаващата русофобия на новите управляващи.

Че руските опасения са основателни се вижда както от лозунгите на Майдана, така и от действията на украинската Рада, чийто първи ход след падането на Янукович бе отмяната на регионалния статут на руския език. Показателни са и другите инициативи на новата власт в Украйна. Въпреки съмнителната си легитимност, тя прави всичко възможно, за да разкъса икономическите и военни връзки с Русия, да преориентира страната на запад, при това без да отчита политическите и икономическите реалности. В резултат на тези действия се стигна до ескалация на насилието, очертава се икономически колапс, разпад на държавата и непредвидим хаос, застрашаващ както Русия, така и Европа.

Някои анализатори определят случващото се в Украйна като изцяло инспириран от САЩ опит за „окончателно решение на руския въпрос“ (2, 3) или за превръщане на Русия в маргинална регионална държава, без важна роля в световната политика (4).

За тази цел се създава една крайнонационалистическа и враждебна Украйна, която заедно с Полша и с трите прибалтийски държави ще изолира Русия от ЕС, ще пресече в зародиш проекта за изграждане на обединена и независима от САЩ Европа – Европа от Дъблин до Владивосток.

Анализът на събитията показва, че става дума не просто за геополитически сблъсък между западната и руската цивилизация. Украйна е бойното поле, на което до голяма степен ще се реши накъде ще тръгне човечеството през XXI век, дали САЩ ще запазят хегемонията си, или ще бъде изграден многополюсен свят. На дневен ред са въпросите за идеологическия монопол на неолиберализма, за бъдещето на капитализма, дали Левият проект ще възкръсне от пепелта и ще си възвърне позициите, изгубени във втората половина на XX век.

При всичките негативи, които носи, кризата дава и уникална историческа възможност за радикална промяна на посоката, по която ще върви човечеството през сегашния век.

Ако САЩ и ЕС прибягнат до сериозни санкции срещу Русия, а този сценарий изглежда все по-вероятен, Русия ще бъде принудена да реорганизира икономиката си, да търси нов модел – залагащ на мобилизационно развитие, на вътрешно потребление, с по-силен акцент върху социалната справедливост. Ако промяната бъде успешна, това ще даде импулс на алтерглобалистките сили по целия свят, ще бъде стимул за създаване на социализма на XXI век.

Каквито и измерения да придобие конфликтът в Украйна, той ще ускори търсенията за алтернатива на неолибералния капитализъм. Русия получи шанс да поведе недоволните от съществуващия световен ред. От политиката на нейното ръководство до голяма степен зависи дали чрез Евразийския икономически съюз ще се възроди една модерна форма на социалистическия проект.

Мащабите на сблъсъка и концентрацията на противоречия в Украйна са твърде големи, за да могат да бъдат отразени изчерпателно в едно ограничено по размер изследване. Тук се предлагат кратка хронология и анализ на драматичните събития, като се акцентира на геополитическите и идеологическите последствия от конфликта.

(Икономическите причини и последствия, информационната война и другите аспекти на случващото се в Украйна ще бъдат предмет на изследвания в следващите броеве на списанието.)

Кратка хронология на събитията

• ***Ноември***

На 13 ноември 2013 г. Юрий Луценко, активист на партията на Юлия Тимошенко „Батковщина“, започва контакти за осъществяване на масови акции, ако украинското ръководство не подпише договора за асоциация с ЕС. На 18 ноември той обявява плановете за провеждане на митинг в подкрепа на евроинтеграцията в Киев. На 21 ноември правителството на Никола Азаров оповестява, че спира подготовката за подписване на споразумение с ЕС, решението е официално съобщено от премиера. В дните до 30 ноември са първите протести, в които участват не повече от 1000 човека. На 30 ноември Майданът е разпръснат.

• ***Декември***

До 1 декември демонстрантите настояват преди всичко за подписването на споразумение за асоциация с ЕС, предполагайки, че това ще доведе и до отмяна на визовия режим. Проверка на фактите обаче показва, че подобни мерки не се предвиждат (5). До края на годината събитията ескалират, завзети са отделни административни сгради, на протестите пристига външният министър на Германия Гуидо Вестервеле (2 декември), както и други водещи политици от ЕС. На 8 декември е разрушен паметникът на Ленин в Киев.

• ***Януари***

На 16 януари Върховната рада одобрява редица промени и приема закони, на които не са представени заключението на профилния комитет и експертизата на научноекспертното управление на парламента. По-късно, заради въвежданите от тях ограничения, в редица медии поправките са определени като диктаторски (6, 7). Големи стълкновения има на 19 и 20 януари, след тях 103-ма участници в акцията са потърсили медицинска помощ. По официални данни първите 3 смъртни случая са на 22 януари.

• ***Февруари***

Ситуацията рязко се изостря на 18 февруари, на площад „Майдана“ се възобновяват сблъсъците между екстремистки групи, сред които се откроява набиращият влияние „Десен сектор“, и милицията, а това съвпада с провеждането на заседание в Радата, където опозицията иска връщане на конституцията от 2004 г. и преминаване към парламентарно-президентска форма на управление. На 18 и 19 февруари само в Лвов и лвовска област протестиращите активисти завземат над 1770 единици огнестрелно оръжие. На 19 февруари Службата за сигурност на Украйна (СБУ) обявява началото на антитерористична операция. На 20 февруари са първите съобщения за изстрели на снайперисти. По официални данни от 18 до 20 февруари са загинали общо 75 души, сред пострадалите са както протестиращи, така и бойци на службата за сигурност „Беркут“ (8). В западната част на Украйна започва окупация на административни учреждения.

На 21 февруари, след преговори между президента Янукович и опозицията при посредничеството на представители на ЕС и на Русия, е подписано спора-

зумение за „Регулиране на политическата криза в Украйна“. Подписите си слагат Янукович, лидерите на опозицията Кличко (партия УДАР), Арсений Яценюк (партия „Батковщина“) и Тягнибок (партия „Свобода“). Свидетели на споразумението са министрите на външните работи на Германия и на Полша – Франк-Валтер Щайнмайер и Радислав Шикорски, както и ръководителят на департамента за континентална Европа и министър на външните работи на Френската република Ерик Фурние. Специалният представител на президента на РФ Владимир Лукин, наблюдаващ преговорите, отказва да подпише документа.

Споразумението предвижда връщане към конституцията от 2004 г., тоест към парламентарно-президентска форма на управление, провеждане на предсрочни избори до края на 2014 г. и формиране на правителство на националното доверие. Договорено е силите за сигурност да се изтеглят от Киев, да бъде прекратено насилието, а опозицията да предаде оръжието. Върховната рада приема закон за освобождаване на всички задържани в хода на протестите. Подразделенията на „Беркут“ и вътрешните войски напускат центъра на Киев.

На 22 февруари Върховната рада гласува промени, на воденото от заместник-говорителя Руслан Кошулински заседание е прочетена оставката на говорителя Владимир Рибак и на вицеговорителя Игор Калетник. Те са гласувани, а за говорител на Върховната рада на Украйна е избран Александър Турчинов. Няколко часа по-късно е прието постановление, гласящо, че Янукович по „противоконституционен начин се е отклонил от пълномощията си“ и не изпълнява задълженията си, определена е датата на предсрочните избори – 25 май 2014 г. Преди гласуването Турчинов заявява на депутатите, че е говорил с Янукович по телефона в присъствието на Яценюк, който предложил на президента да подаде оставка, а той се съгласил. Радата гласува отстраняването на Янукович с 328 гласа „за“, но предвидената от конституцията процедура за импийчмънт на президента не е проведена.

По това време в интервю за харковския канал UBR (Украинска бизнес медия) Янукович заявява, че се е състоял държавен преврат, че е нападнат и отказва да подаде оставка (9). На 22 февруари е подписано постановление за освобождаване на Юлия Тимошенко от болницата в Харков, където е държана под стража. Тимошенко моментално заминава за Киев. Редица губернатори подават оставка, а ръководството на СБУ самоволно напуска местата за носене на служба и се укрива. Подкрепата си за новото правителство заявява министърът на външните работи на Швеция Карл Билт. Недоволство от новата власт избухва в Крим и в Югоизточна Украйна.

На заседание на Върховната рада е съобщено, че Янукович е изчезнал. Впоследствие става ясно, че след пристигането си в Харков и събитията на 22 февруари Янукович опитва да прелети до Луганск с хеликоптер, но получава заплаха от ВВС на Украйна. По-късно той се добира до Крим, а от там до Ростов на Дон, където разпространява обръщение към народа на Украйна. В него потвърждава, че продължава да се смята за законен президент, и обявява решенията на Върховната рада за нелегитимни.

На 28 февруари Янукович се появява пред камерите на журналистите в ефир и разкрива, че е бил принуден да напусне страната, тъй като е бил

заплашен животът му, както и животът на неговите близки. Той заявява, че споразумението от 21 февруари така и не е изпълнено от опозицията, която не е разоръжила майдановците и не е организирала освобождаването на зданията и улиците. Янукович отказва да признае законите, гласувани след 21 февруари, защото по думите му те са приети със заплахи към депутати. Той подчертава, че е против военния конфликт и че ще остане с народа на Украйна до смъртта си.

На 23 февруари Върховната рада на Украйна възлага на председателя ѝ Александър Турчинов временно да изпълнява задълженията на президента на Украйна. За това гласуват 285 от 339-те регистрирани в залата на заседанието депутати. Върховната рада отменя приетия през 2012 г. закон за основите на държавната езикова политика, даващ на езиците на националните малцинства – там, където числеността им надвишава 10% – статута на регионални. Подкрепящото Майдана движение „Стоп на цензурата" настоява на изданията, „дезинформирали" обществото, разпространявайки „клевети" за участниците в „мирните" протести и за въстаниците, да се отнемат лицензите и след това те да бъдат привлечени под отговорност. Съставен е списък на „провинилите се" журналисти (10).

На 26 февруари е издадена заповед за арест на Янукович въз основа на обвиненията по статия 115, част 1 от Наказателния кодекс на Украйна за масово убийство, с утежняващи обстоятелства. На следващия ден той е обявен за международно издирване, Яценюк е избран за временно изпълняващ длъжността премиер на Украйна и е сформирано ново правителство.

• ***Март***

Смяната на властта предизвиква протести в Югоизтока. Новите управляващи отвръщат с репресии срещу населението и с арести на лидерите на недоволните.

Населението в автономната република Крим се обявява категорично против „преврата" в столицата и отказва да се подчини на Киев. На 16 март се провежда референдум, на който 96.77% от гласувалите избират Русия (11). В резултат на това Крим се завръща в Руската федерация, от която през 1954 г. е бил предаден за административно управление на УССР с противоконституционно решение на Никита Хрушчов.

На 5 март 2014 г. в сайта YouTube се дава гласност на изтекъл запис на телефонен разговор между върховния представител на ЕС за външните работи Катрин Ащън и министъра на външните работи на Естония Урмас Пает (12). Той е проведен на 26 февруари, след визитата на Пает в Украйна. В беседата с Ащън Пает съобщава, позовавайки се на лекаря Олга Богомолец, че според наличните улики демонстрантите и милиционерите са жертви на един и същ снайперистки огън (13).

Стремително нараства популярността на мнението, че зад тези снайперисти не е стоял Янукович, а някой от новата власт (14).

Руски медии тълкуват записа като доказателство, че снайперистите са наети от опозицията, но западни журналисти смятат тази интерпретация за некоректна. Пает потвърждава автентичността на записа, подчертавайки, че той е

пуснат умишлено. Естонецът пояснява, че само е преразказвал версия, за която Богомолец му е споменала в Киев на 25 февруари (15).

Нова светлина върху кървавата драма хвърля разследването на Върховната рада. „Бойците на „Беркут“ не са стреляли по демонстрантите на площад „Майдана“ – заявява главата на временната следствена комисия Генадий Москал на 13 май. По думите му патроните и гилзите, намерени на местопрестъпленията в Киев, не са съвместими с въоръжението на „Беркут“. Москал изразява предположение, че по гражданите са стреляли обществени организации, излезли от контрол (16).

• ***Април***

Президентът на Русия Владимир Путин говори за Украйна в участието си на живо в телевизионно предаване на 17 април. Той напомня за многовековната политика за разделяне и противопоставяне на един и същ народ – на Русия и Украйна. Путин изразява надежда, че жителите на различните региони на Украйна ще се споразумеят за съвместен живот и ще намерят компромис. Югоизтокът – това е Новорусия, предадена на Украйна през 20-те години на XX век от властите в СССР. Корените на тези региони са свързани с руската държава, заявява Путин. „Надявам се, че няма да се налага да използваме правото си на военна намеса“ – отвръща Путин на въпроса кога руските войски ще влязат в Украйна.

На 17 април в Женева се провежда четиристранна среща, в която участват външните министри на Русия и САЩ, както и представители на ЕС и на властта в Киев. На нея са осъдени всички прояви на екстремизъм, расизъм и религиозна нетолерантност. Постигнато е споразумение за конкретни мерки: „всички незаконни въоръжени формирования трябва да се разоръжат; всички незаконно завзети сгради трябва да се върнат на законните им собственици; всички незаконно окупирани улици, площади и други обществени места в украински селища трябва да се освободят. Ще бъде дадена амнистия на протестиращите и на тези, които са напуснали сгради и други обществени места и са предали оръжията си, с изключение на лицата, уличени в тежки престъпления“ (17).

Договореностите остават само на книга. Властта в Киев обявява началото на „антитерористична операция“ срещу разбунтувалите се региони и много скоро се стига до въоръжени сблъсъци в Славянск, Краматорск и други населени места, в които загиват цивилни граждани (18). Насилието предизвиква остра реакция от страна на Путин (19). Русия започва военни учения в близост до границата.

Напрежението в югоизточните региони на Украйна ескалира. Някои от тях насрочват референдуми за бъдещия си статут (20).

На 29 април един от лидерите на Югоизтока – Олег Царьов, който няколко дни по-рано е пребит от майдановци в Киев – се отказва от участие в президентските избори. „Взех решение да оттегля своята кандидатура, защото виждам, че в такива условия кандидатският статус е неефективен“ (21), гласи заявлението му по този повод.

• ***Май***

На 2 май правителството в Киев възобновява „антитерористичната операция“. Военните сили на страната, новосформираните части, включващи ак-

тивисти на „Десния сектор“, предприемат офанзива в Славянск и Краматорск. В разразилите се сражения и двете страни дават десетки убити и ранени, пострадали са и много мирни жители. Същата вечер в Одеса е извършено масово убийство на протестиращи срещу правителството в Киев. По официални данни в Дома на профсъюзите са умъртвени 48 души – изгорени, задушени, застреляни, насечени с брадви (29). По свидетелство на граждани на Одеса броят на жертвите е поне 116 души, но той старателно се укрива от властите (23). Съобщава се и за 48 души безследно изчезнали (24).

Позицията на министъра на вътрешните работи на Украйна Арсен Аваков е шокираща: „сблъсъкът на екстремистите с милицията и правоохранителите е заставил първите да се преместят на площад „Куликово поле“, където са овладели Дома на профсъюзите, а от горните етажи нападащите са започнали да хвърлят бутилки със запалителна смес по мирните граждани, да ги обстрелват с огнестрелно оръжие“, пише той в своя профил във фейсбук.

Версията за самозапалване е опровергана от многобройните фотографии и видеосвидетелства за това как подкрепящите Киев неонацисти и други екстремисти обстрелват зданието с коктейли „Молотов“, след което избухва пожар. На кадрите ясно се вижда и как те пребиват или доубиват хора, бягащи от сградата, за да се спасят от пламъците. Русия възлага отговорността за трагедията на Киев, както и на западните покровители на украинското правителство (25).

На Запад чудовищните зверства в Одеса не предизвикват почти никаква реакция. Влиятелните медии или премълчават, или дават неясна информация за събитията. Официален Киев първоначално обявява, че сред загиналите има граждани на Руската федерация и на Приднестровието, но по-късно е принуден да признае, че жертвите са от Одеса (26). Медиите в Украйна обаче полагат огромни усилия да припишат на Москва вината за масовите убийства, а впоследствие не си правят труда категорично да опровергаят това пред широката общественост в страната.

Трагедията в Одеса на 2 май е повратна точка на драмата в Украйна. След нея ситуацията в страната коренно се променя, съществуват и мнения, че отношенията между жителите ѝ никога вече няма да са същите, все по-трудно ще бъде да се излезе от кризата и да се запази унитарната държава.

На 7 май Германия призовава правителството в Киев да прекрати военните действия в югоизточната част на Украйна (27).

Путин отправя апел към Донецката и към Луганската област да отменят насрочените за 11 май референдуми за статута на регионите. Той призовава Киев и Югоизтока да преговарят за изход от кризата (28).

Обществените съвети на двете народни републики обаче обявяват, че референдумите на 11 май ще се проведат, и така показват, че Русия има само косвено влияние върху събитията. Това е и сериозен аргумент срещу силите в Европа и в САЩ, настояващи за санкции (29).

Властите в Киев за пореден път демонстрират, че нямат намерение да спрат военните действия. На 8 май верни на Киев започват щурм на зданието на градския съвет в Мариупол, а ден по-късно украинските сили за сигурност избиват десетки хора в същия град (30, 31).

Украйна демонстрира враждебността си към Русия и чрез законопроект за забрана на руските депутати да влизат на украинска територия (32).

На 9 май назначеният от Върховната рада за министър на външните работи Андрей Дещица заявява пред Си Ен Ен, че силовата операция в Югоизтока ще продължи, подчертавайки, че са необходими по-решителни действия на службите за сигурност. Дещица отбелязва, че операцията неколкократно се е отлагала заради преговорите в Женева и освобождаването на военните наблюдатели на ОССЕ, но сега тя ще бъде продължена.

САЩ също намират провежданата от Киев силова операция за оправдана, съобщава телеканалът „Россия 24", позовавайки се на прессекретаря на държавния департамент Мари Харф. „Украинските власти носят отговорност за поддържането на сигурността и стабилността в своята страна", смята тя. „Войската не се използва срещу народа, а осигурява мира и стабилността в републиката" (33).

На 11 май се провежда референдум за определяне на бъдещите статути на два региона на Украйна. В Донецкия 89.7% от избирателите гласуват за отделяне от Киев, а в Луганския резултатът е още по-убедителен – 96.2% от гласувалите дават вота си за независимост, като и в двете области избирателната активност е висока – съответно 75% и 81%. Кремъл призовава да бъде уважен изборът на регионите, а ЕС и САЩ отказват да признаят народния вот за законен.

На 24 май Донецката и Луганската народна република подписват договор за изграждане на Съюз на републиките – Новорусия (34). Новата държава има готовност да приеме в състава си и други народни републики.

Олигархът Петро Порошенко спечелва изборите в Украйна още на първия тур на 25 май. Той получава 54.7%, на второ място е Юлия Тимошенко с 12.89%, трети е лидерът на Радикалната партия Олег Ляшко с 8.39%. За поста са се борили 21 кандидати. Според официалните данни избирателната активност е 60.4% (35).

Порошенко обявява своята победа още в деня на изборите, без да изчаква официалните резултати. Новият президент вероятно ще встъпи в длъжност между 8 и 10 юни.

Вотът е протекъл паралелно със спецоперацията на украинските силови служби в Югоизтока. Донецката и Луганската република не са участвали в гласуването. Путин още преди изборите е изразил надежда, „че след изборите ще бъдат прекратени бойните действия, а властите ще започнат диалог с хората" (36).

„Москва ще се отнесе с уважение към резултатите от президентските избори в Украйна", заявява ден след вота руският външен министър Сергей Лавров и подчертава, че „новата власт трябва да отчита интересите на всички граждани". Той изразява надежда, че Порошенко няма да се поддаде на екстремистките настроения (37).

Президентът на САЩ Барак Обама пък веднага изразява готовност да работи с новия президент на Украйна, както и с „демократично избрания парламент, за да подкрепи усилията му за реализиране на важни политически и икономически реформи".

„Президентските избори в Украйна се отличаваха с висока избирателна активност, с ясна решимост на властите да бъдат проведени в съответствие с международните изисквания и при зачитане на основните свободи, независимо от враждебното обкръжение и заплахата за сигурността на два източни региона на страната“, заявяват в съвместно комюнике председателят на Съвета на Европа Херман ван Ромпой и главата на Европейската комисия Жозе Мануел Барозу.

Свалените Янукович също взема отношение към изборите: „Уважавам вота, направен в най-трудно за нашата Родина време, но за да е легитимен, е необходимо е и участие на Югоизтока“ (40).

Първите ходове на Порошенко са да обяви, че ще остави Яценук на поста премиер, ще продължи курса към интеграция с ЕС, както и да се закани, че ще върне Крим под контрола на Украйна, повдигайки въпроса пред международните съдебни инстанции. Той застава и зад военната операция в Югоизтока: „Подкрепям продължаването ѝ, настоявам тя да бъде по-кратка, трябва да бъде по-ефективна.“ Часове след изявлението му войски, подчиняващи се на Киев, правят десант на летището в Донецк и започват битка с опълченци от Новорусия (39). В следващите дни насилието в Югоизтока ескалира. В Донецк, Луганск и други градове се водят тежки сражения, загиват стотици опълченци и мирни жители. Само на 25 май в Донецк са загинали около 100 души (41).

Порошенко е в сложна ситуация. Започне ли преговори с Новорусия, ще настрои срещу себе си киевския политически елит. Продължи ли военната операция, няма да е в състояние да преговаря нормално с Москва. Възможен изход е провеждането на преговори с участието на Киев и Донецк под наблюдението на Русия и на ЕС. За Москва този вариант изглежда е приемлив, но Западът и Киев едва ли ще го приемат.

Ролята на САЩ в събитията на „Майдана“

Намесата на западните държави несъмнено оказа влияние върху събитията на „Майдана“. Помощник държавният секретар на САЩ по въпросите на Европа и Евразия Виктория Нюланд призна пред Си Ен Ен, че Вашингтон е изхарчил от 1991 г. до сега 5 млрд. долара, за да постави на власт в Украйна „силно, демократично правителство“. Дипломати от САЩ и от ЕС неведнъж посещаваха местата на събитията. Популярният американски анализатор Пол Крейг Робъртс заяви, че зад тези събития стоят САЩ. „Това не означава, че украинците нямат реални, справедливи оплаквания от властта. Но очевидно е, че всичко е планирано, за да може Украйна да влезе в ЕС и в НАТО. Целта на САЩ е да разположи военни бази до руската граница“ (42).

Подобна е и позицията на американския публицист Стив Уайсман. По думите му САЩ се стремят към стратегическо сдържане на Русия. Координацията на втората оранжева революция е осъществена от Държавния департамент на САЩ, а финансирането е чрез многочислени фондации, като Националния фонд за подкрепа на демокрацията например (43).

Истината вероятно ще остане забулена в тайна, ала резултатите са налице. Начело на Украйна са враждебни на Русия сили.

Геополитически последствия от кризата – Украйна като поле за сблъсък между западната и руската цивилизация

Случилото се от края на ноември до сега не може да бъде разгледано извън геополитическия контекст. За САЩ се открива възможност да се настанят трайно в Украйна, да се озоват до западните граници на Русия, да нахлуят в сърцевината на руската сфера на влияние и интереси. За Москва това би било тежък удар с труднопоправими последствия.

Самюел Хънтингтън определя Украйна като една от границите между западната и руската (православната) цивилизация. В изследването си „Сблъсъкът на цивилизациите" той разглежда възможността Украйна да се разцепи на две – на православен изток и униатски запад, като очаква това да се случи по-бурно, отколкото в Чехословакия, но по-безболезнено, отколкото в Югославия (44).

Събитията на „Майдана" накараха мнозина да си припомнят тезата на Хънтингтън, но не по-малко актуална е и популярната фраза на Бжежински, че без Украйна Русия е регионална сила, а с нея – глобална. Това не пропусна да намекне и президентът на САЩ Барак Обама в своя реч през март. Интерпретациите и на тази знаменита мисъл не са еднозначни. Някои я приемат буквално, други смятат, че американският геополитик има предвид една силна и враждебна на Русия Украйна, трети пък вярват, че „Русия може да си върне ролята на велика сила и без Украйна, но това ще стане значително по-трудно" (2).

На преден план отново излизат вековните геополитически и цивилизационни противоречия. Събуди се и споменът за Втората световна война, когато оглавяваната от нацистка Германия Европа се опита да си осигури „жизнено пространство", усвоявайки териториите на Русия. Колкото и да изглеждат пресилени подобни исторически паралели, те трябва да се имат предвид при анализа на възникналата ситуация. Едва ли е случайно и полярното отношение на Европа и на Русия към 9 май, Деня на победата, който Западът от няколко години пренебрегва и празнува на същата дата Деня на Европа. Твърде прозрачен е стремежът да бъде пренаписана историята и омаловажена ролята на СССР за разгрома на хитлеризма. Показателно е, че тази година в Киев не се проведе парад за 9 май, а в някои части от Западна Украйна бе въведена забрана за носене на съветски символи.

„Може ли имперска Русия да бъде приятел на имперска Германия?", пише в свое писмо през 1918 г. немският посланик в Австрия Фон Венден, който си отговаря сам – „да, ако не успеем да ѝ вземем Балтика и Украйна" (45).

За съжаление подобно мислене е твърде разпространено сред политиците от ЕС и от САЩ и век по-късно. Изглежда европейските лидери все още не са преодолели своите исторически предразсъдъци, независимо че не липсват гласове, призоваващи за промяна и за изграждане на по-конструктивни и взаимноизгодни отношения на сътрудничество. „Европейското геостратегическо мислене, иска или не иска, рано или късно ще се изправи пред необходимостта от преосмисляне на европейската геостратегия в условията на новите реалнос-

ти след Студената война и след индустриалната епоха. Сегашната трансатлантическа стратегия отговаряше на потребностите на Студената война, но днес не покрива някои от основните интереси на Европа. Първо, защото я изправя срещу останалите цивилизации поради универсалистките западни претенции за уестърнизирана глобализация на целия свят под лидерството на САЩ. Второ, защото я лишава от или затруднява достъпа ѝ до необозримите суровинни, енергийни и пазарни богатства на Евразия. Трето, защото я изолира от най-бурно развиващия се през XXI век регион на планетата", пише Александър Лилов в „Информационната епоха" (46).

На този етап обаче тази промяна в мисленето е пожелателна и изглежда, че понякога бизнесът проявява по-здрав разум от политиците в Европа, които стриктно следват атлантическата линия. Показателна е срещата между главния изпълнителен директор на „Сименс" Джо Кезер и руския президент Владимир Путин (47).

Както и в годините на Студената война, Западът е обединен срещу Русия. Дори за най-непредубедения наблюдател е достатъчно да чуе реториката на лидерите на САЩ и на ЕС, за да се убеди, че тяхната цел е на власт в Украйна да бъде поставен крайновраждебен русофобски режим. Показателна в това отношение е и декларацията на ПАСЕ по повод на събитията в Украйна и на референдума за присъединяване към Русия в Крим. Документът се отличава с изключителна тенденциозност и пълно игнориране на правата и мнението на рускоезичните граждани на Украйна (48).

За повече от четвърт век западните елити привикнаха Русия постоянно да се отказва от своите интереси и да действа в тяхна угода. Отделните изключения като Мюнхенската реч на Путин през 2007 г. (49) и защитата на Южна Осетия (2008 г.) само помагаха по-релефно да изпъкне общата тенденция. В резултат – западните политически деятели започнаха да възприемат целите си като единствените законно съществуващи на планетата. В Крим Русия показа, че съзнава своите интереси, спря да ги отрича заради изгодата на Запада и това предизвика шок в САЩ и в ЕС.

Случилото се в Украйна се отрази и на руснаците, обвиняващи Запада в лицемерие, на възприятието им за света. Термините „демокрация", „либерализъм", „права на човека" се превърнаха в тежки лични оскърбления в Русия (50). Нараства недоверието към САЩ и към ЕС, паралелно с това се увеличава броят на гражданите на Руската федерация, които искат да живеят в държава от социалистически тип, подобна на СССР (51). Това е стимул за руските елити да търсят нова идеология, нова политическа теория, която да бъде припозната и по света като алтернатива на компрометиралия се либерализъм.

Ръководството на НАТО има основания за задоволство от развоя на събитията. Хвърлянето на Украйна в хаос, в резултат от който автономната република Крим се завърна в Русия, позволи на Северноатлантическия алианс да намери оправдание за своето съществуване.

Не е тайна, че мнозина в Европа поставяха необходимостта от НАТО под въпрос, а сега България и други страни от Стария континент ще бъдат принудени да харчат сериозни суми за отбрана (52).

През последните няколко години атлантистите от двете страни на океана мъчително търсеха предлог, за да преустроят колкото може по-близо до европейските граници на Русия и на Беларус изведените от Афганистан войски. Особено старателни в това отношение бяха американците, защото за Вашингтон НАТО е основният инструмент за удължаване на американското присъствие на европейския континент и за укрепване на т.нар. трансатлантически отношения, които са изключително важни за икономиката на САЩ и за техните имперски амбиции.

Досега на САЩ и на съюзниците им в Европа им беше трудно да обяснят защо НАТО с усилени темпове въоръжаваше Полша, прехвърляше войски и въоръжение от Западна в Централна Европа и разработваше концепция за мащабни учения в близост до западната граница с ОДКБ, в което участваше и Украйна в рамките на Инициативата на взаимносвързаните цели (*Connected forces initiative*). Сега те вече нямат необходимост от оправдание за действията си.

Показателно в това отношение е изявлението на заместник генералния секретар на НАТО Александър Вербшоу на конференция в Полша, състояла се на 4 април: „В течение на 20 години сигурността на евро-атлантическия регион се основаваше на предположението, че нямаме противник на Изток, сега това е поставено под съмнение“ (53).

За Русия проблемите при всички случаи ще се увеличат от ставащото в Украйна. От военностратегическа гледна точка за нея ще бъде тежък удар, ако спечелилият президентските избори Петро Порошенко продължи враждебната към Русия линия, а правителството в Киев се консолидира и установи контрол над цялата страна без Крим, който вече е част от Руската федерация. Тази оценка се споделя и от независими анализатори. „Влизането на Украйна в НАТО за Русия е равнозначно на смърт, защото военните бази на Алианса на територията на Украйна ще превърнат в купчина метал цялата система за противоракетна отбрана на Русия. Те поставят под въпрос дори ракетите със среден радиус на действие и всички жизненоважни центрове на държавата. Тоест Русия ще остане беззащитна“, подчертава израелският военен експерт Яков Кедми. Затова той смята, че е логично Русия да направи всичко възможно да не допуска в Украйна да се закрепи правителство, което ще заплашва руската сигурност (54).

При създалата се ситуация пред Русия има три приемливи варианта за югоизточните региони на Украйна.

1. Първият и най-мек вариант предвижда федерализация на Украйна, това е програмата минимум за РФ, тя официално бе изразена от външния министър Сергей Лавров през април.

2. Създаване на независима държава Новорусия, включваща източните и южните региони на Украйна. Този сценарий изглежда все по-вероятен след референдумите в Донецкия и в Луганския регион, в които населението избра независимост от Киев. Стремеж към интегриране на двете непризнати републики с останалите региони от Югоизтока и от Приднестровието бе заявен и от бившия кандидат за президент на Украйна Олег Царьов.

3. Обединение на Русия с югоизточните региони на Украйна, като към тях може да се присъедини и Приднестровието от Молдова. Това е малко вероятно

в краткосрочна перспектива, но може да стане след няколко години, ако Югоизтокът успешно се отдели от Украйна.

Шансовете на мястото на радикалите от Киев да дойдат достатъчно умерени политици, които да заложат на една финландизация на Украйна, за която призовават асовете на дипломацията Кисинджър (55) и Бжежински (56), изглеждат скромни. Управляващите в Киев стигнаха твърде далеч, пролятата кръв издигна стена между жителите на страната. Важна роля за ескалацията на насилието изигра и фактът, че за пръв път в историята на независима Украйна почти всички ключови постове в правителството са заети от представители на Галиция, известни със своята русофобия (57).

Трудно е да се предскаже скоростта на процесите в Югоизтока. Тя ще се определя както от влошаващата се социално-икономическа ситуация по места, така и от действията на Киев, от работата на местните активисти. Възможно е до есента Украйна да се превърне в полуживо образувание, в което централната власт едновременно ще се бори със заплахата от преврат от страна на националистическите групировки от Западна Украйна и армията, както и от страна на активистите на отделилата се Новорусия. Русофобията трайно ще се настани в реториката на Киев, който ще продължи враждебната политика към Русия. Властта трудно ще се задържи за по-дълго, тя изглежда обречена, а обречена изглежда и Украйна.

При образуване на една голяма Новорусия (включваща целия Югоизток или по-голямата му част) са възможни два удобни за Русия варианта за развитие на събитията.

1. Новоруските сили да вземат функциите на нова общоукраинска власт, в която до известна степен да присъстват и остатъците от киевската политическа класа. Да бъде учредена нова федерация Малорусия – Украйна, в която може да влезе по-голямата част от сегашната Украйна, включително и отделилата се Новорусия. Раздялата с Галиция при тези условия е неизбежна. Засега това изглежда малко вероятно, но до зимата нещата могат да се променят драстично. Очертаващият се икономически колапс може да накара жителите на централните (дори на някои от западните) и на югоизточните региони на Украйна да се договорят, колкото и сериозни да са сегашните противоречия между тях.

2. Голямата Новорусия да влезе в състава на Русия. При този вариант към Руската федерация ще се присъединят регионите на Югоизтока, паралелно с това недопускайки интегрирането на остатъците от Украйна със Запада. Това може да бъде ускорено, ако прогнозите за деградация на украинската икономика се сбъднат. Така вероятно ще се стигне и до смяна на настроенията в украинското общество. Проявявайки упоритост и търпение, месеци или години, Русия може би ще чака ситуация, в която останалата част от Украйна сама ще избере кой да я управлява, осъзнавайки невъзможността да откъсне от Русия люлката на руската цивилизация.

САЩ ще се противопоставят на тези процеси, ще се опитат да запазят териториалната цялост на Украйна (без Крим) и послушно правителство в Киев, ще увеличават военното си присъствие в Полша, Прибалтика, Черно и Средиземно море. Целта им е да превърнат Украйна в стратегически плацдарм за

постепенно проникване в южните части на Русия и в Кавказ, както и за политически контрол и подкрепа на неолибералните пронатовски партии и НПО-та в Русия. Ще положат усилия за разрушаване на ключовите сектори в руската военна отбранителна промишленост, свързана с украински заводи, чрез прекратяване на експорта на двигатели и на необходими запасни части в Русия.

За Украйна Крим вече е загубен, но управляващите със сигурност ще направят всичко възможно, за да задържат или отвоюват другите метежни региони. Властите с всички сили ще се противопоставят на повторението на кримския сценарий в Югоизтока. Основна роля в това направление ще бъде отредена на СБУ, на Министерството на вътрешните работи, на „Националната гвардия", съставена предимно от екстремисти от „Десен сектор", както и на охранителните структури на олигарсите.

Това обаче няма да бъде достатъчно за Киев да се чувства защитен от руската заплаха. По тази причина украинското ръководство и западните му попечители са разработили стратегия, насочена към следните основни цели:

1. Омиротворяване на жителите на Югоизтока, за да не дават на Русия основание да се застъпи за правото на регионите да проведат референдум за самоопределение по подобие на случилите се в Донецката и в Луганската област.

2. Възстановяване на боеспособността на украинската армия и вътрешни войски в предели, достатъчни за провеждане на наказателни акции на Югоизтока, и сдържане на Русия в условията, в които преобладаващата част от местното население ще настоява за помощ.

3. Осигуряване на постоянно присъствие на територията на Украйна на военни контингенти от страните – членки на НАТО, под предлог, че се подготвят и провеждат учения с участието на подразделения на украинската армия.

4. Присъединяване на Украйна към регионалните отбранителни инициативи, включващи страни от Централна и от Северна Европа, които формално не влизат в натовските структури, но тясно си взаимодействат със Северноатлантическия алианс.

5. Усилване на групировките на НАТО около западните граници на Украйна, Русия и Беларус с акцент на ударната авиация и подразделенията със специално назначение, за което се планира създаване на експедиционни сили, способни за кратък срок да се окажат в кризисната зона.

6. По всичко личи, че бъдещата военна доктрина на Украйна ще има агресивен антируски характер и ще се основава на това, че реалният противник се намира само в източните и южните граници, където Киев ще изгражда отбранителна инфраструктура. Разположените там военни подразделения, включително от МВД и СБУ, ще се формират основно от националистически настроените жители от западните и централните региони на Украйна. Те съставят по-голямата част от формиращата се Национална гвардия, която при необходимост ще бъде използвана за потушаване на каквито и да е недоволства под предлог, че се води борба със сепаратизма.

На този етап САЩ и НАТО едва ли ще поемат прекомерни ангажименти по защитата на Украйна. Със сигурност обаче всячески ще подпомагат управляващите в Киев – с помощта на частни военни компании, за чието присъс-

твие в Югоизтока алармираха немската и руската преса. Възможно е да бъде създадена контролирана от Вашингтон и от Брюксел буферна зона, която ще се превърне в плацдарм за постоянни конфликти с Русия по цялата дължина на руско-украинската граница. При определени обстоятелства киевската групировка ще се опита да изиграе съществена роля в дестабилизацията на Русия. По този въпрос интересите на украинските националисти и на американските неоконсерватори съвпадат (58).

Тепърва ще се решава кой от посочените варианти за бъдещето на Украйна ще бъде осъществен.

САЩ имат основания за задоволство от събитията в бившата съветска република дори ако Югоизтокът се отдели от Украйна. Те успяха да вбият клин между ЕС и Русия, а това вероятно ще доведе до сериозни икономически последици – понастоящем 49% от търговията на РФ е с ЕС и тези проценти със сигурност ще намалеят при въвеждане на сериозни санкции. Създадена е гореща точка на югоизток от ЕС, която изглежда за дълго ще бъде огнище на дестабилизация на целия регион. Това ще съдейства за усилване на позициите на САЩ и на НАТО в Европа, ще ускори преговорите за създаване на трансатлантическа зона за свободна търговия, която ще увеличи и без това огромното влияние на Америка върху политиката на ЕС.

За Русия Украйна е регион от жизненоважно значение, в който не бива да се допуска проникване на НАТО. Тя ще трябва да отделя много повече средства за защитата на западната си граница, вероятно изглежда и включването на руската армия в сблъсъка, ако интервенцията на Киев в Югоизтока не бъде отблъсната от опълченците.

В дългосрочна перспектива обаче нещата могат да се обърнат на 180 градуса. Русия има шанс да излезе от „зоната на историческо поражение", да обедини руските земи. Отделянето на Донбас от Киев със сигурност ще даде кураж за подобни действия и на други региони в Югоизтока, а Приднестровието отдавна декларира желанието си да се присъедини към Руската федерация.

При анализа на случващото се в Украйна няма как да се пренебрегне Китай. Поднебесната империя гласува „въздържал се" по въпроса за присъединяването на Крим към Русия и така първоначално запази неутралитет. Това е логична позиция, като се има предвид стремежът на Китай да балансира между Москва и Вашингтон, съобразявайки се, от една страна, със зависимостта си от американския пазар за своите стоки, а от друга – с тенденцията за задълбочаване на сътрудничеството с Русия, от чиито суровини китайската икономика изпитва силна необходимост.

Китай вижда стратегически възможности за себе си в кризата в Украйна.

„Европа може да стане арена на противопоставянето между Русия и Запада и това означава, че на САЩ ще им се наложи да усилят своето военно и политическо присъствие на Стария континент, а и европейските политици призовават американците да се върнат", пише официозът „Женмин Жибао". Това ще принуди САЩ да се откажат от намеренията си да отправят основните си военни сили в Азиатско-Тихоокеанския регион.

В новите условия зоната на намеса на САЩ по целия свят може да се свие

до мащабите на Европа, позициите на този блок в Централна и в Източна Азия значително ще отслабнат. С други думи, способностите на САЩ за стратегическо обкръжение на Китай може да намалеят, а това означава и отслабване на натиска върху Поднебесната империя.

„Всички засегнати от кризата в Украйна страни гледат към Китай, а той запазва неутралитет. Така погледите им са отправени към Китай, надявайки се да го спечелят на своя страна. Това поставя сериозни изисквания към китайската дипломация. Ако Китай изиграе картите си добре, международният статут на страната ще се повиши, ще се увеличи тежестта на гласа му в международната общност. Събитията в Украйна вероятно ще донесат на Китай още един 10-годишен период на стратегическо спокойствие", подчертава „Женмин Жибао", като обръща внимание на факта, че това може да се превърне и в „период на стратегически възможности", ако бъде използван правилно (59).

Ролята на Поднебесната империя е отчитана както от Русия, така и от Запада, но докато противоречията между САЩ и Китай в Тихоокеанския регион стават все по-сериозни, Русия направи силен ход с посещението на Владимир Путин в Китай на 20 май. След него двете страни не само задълбочиха стратегическото си партньорство, но и постигнаха крупни икономически споразумения, направиха съвместна декларация, с което отправиха предизвикателство към съществуващия от разпадането на СССР насам еднополюсен модел (60).

Кризата в Украйна – шанс за левия проект

Основен проблем за Русия след разпадането на СССР бе липсата на привлекателна идеология, която да е алтернатива на неолиберализма. СССР бе сериозна и дългосрочна заплаха за Запада, защото имаше голям брой симпатизанти по целия свят. На него му се удаваше истински да вдъхнови редица политически лидери от развиващите се страни, благодарение на съчетанието между авторитаризъм (удобен за елитите) и социализъм, привлекателен за широките народни маси. Засега постсъветска Русия не е съумяла да изработи идеология, способна да мобилизира последователи. През последните няколко години президентът Путин активно защитава консервативните социални ценности от атаките на либералния Запад. Това вече привлича някои от лидерите на незападните страни, ала на дневен ред трябва да бъде поставен и един по-привлекателен социално-икономически модел, печелещ симпатии и последователи по цялата планета.

Кризата в Украйна принуди Русия по-интензивно да търси партньори и съюзници. Това позволи по-отчетливо да се конфигурират контурите на бъдещия многополюсен свят. Налице е и перспективата за край на идеологическия монопол на неолиберализма, за по-справедливо разпределение на благата, за създаване на модерен вариант на социализма.

Речта на Владимир Путин по повод завръщането на Крим в състава на Русия (61) предизвика отзвук по цялата планета. В нея той осъди агресиите на САЩ и на партньорите им в Югославия, Ирак и Либия. Изрече на глас мисли, които никой от другите големи политически лидери не си позволяваше да произнесе от четвърт век насам. Така президентът хвърли ръкавица на едно-

полюсния модел. Русия е на път да се превърне в нравствен лидер на бъдещия многополюсен свят, в морален коректив на прагматичния и безскрупулен при налагането на интересите си Запад.

Възниква перспективата развиващите се страни и алтерглобалистките движения от цялото земно кълбо да припознаят Русия, както и другите държави от БРИКС, към които и Аржентина има готовност да се присъедини, като свои естествени съюзници в борбата за един по-справедлив свят. А пътят към него е само един – това е пътят към социализма.

Предпоставките за глобалния завой наляво са налице:

1. Все по-ясната алтерглобалистка позиция на Русия усилва нейното влияние, при това в сферата не само на геополитиката, а и на идеологическия фронт.

Още миналата година Путин нееднократно подчерта привързаността на Русия към принципа на многообразието и самостоятелността на световните цивилизации, към правото на народите да живеят в съответствие с националните си ценности. Националният консерватизъм на Путин е алтернатива на либералния глобалистки проект. Русия печели все по-широк кръг от привърженици в ЕС. Сред тях са както консервативни партии, следващи идеята на Дьо Гол за Европа на отечествата, така и радикално леви, неприемащи похода на НАТО на Изток.

Фундаменталният въпрос на днешния ден е дали блокадата от страна на атлантическата общност ще доведе не просто до преориентация на икономиката на Русия от Запад на Изток, а и до смяна на самата идеология на икономическото развитие и на социалното устройство. През последните години Руската федерация насочва усилията си към реалния сектор, като се опира на развитието на военнопромишления комплекс и на крупните инфраструктурни проекти; силно изразен е стремежът държавата да загърби дивия капитализъм и да бъде по-социална.

За трансформацията на Русия очевидно съществена роля ще играе и учреденият през 2011 г. Народен фронт, който е инициатор за оставките на няколко губернатори през последните месеци, останали незабелязани на фона на украинската криза.

Окончателният отказ от либералната матрица при формираните условия на развитие обаче все още не е факт. В руските елити се води борба между прозападната и евразийската линия.

За смяната на икономическия курс е задължително издигането на експерти, необвързани с либералната и монетаристката идеология.

Външният натиск принуждава Русия да търси нов модел на развитие, да спре да бъде суровинен придатък на Запада, ускорено да се реиндустриализира, да задълбочи сътрудничеството си с другите държави от БРИКС. На 29 май президентите на Русия, Беларус и Казахстан сложиха подписите си за учредяване на Евразийския икономически съюз, който ще започне да функционира от 1 януари 2015 г. Армения и Киргизия вече заявиха желанието си да се присъединят към него.

Водещи икономисти от Руската федерация са убедени, че съществува ефективен отговор на заплахите на Атлантическия блок за икономически санкции – по-сериозни от предприетите досега, които са по-скоро символични. „Ние ще бъдем принудени да преминем към други валути, да създадем собствена разчетно-платежна система. Имаме прекрасни търговско-икономически отношения с нашите партньори на изток и на юг, ще намерим начин не само да се освободим от финансовата си зависимост от САЩ, но и да излезем от тези санкции с голяма изгода за себе си“, убеден е съветникът на Владимир Путин Сергей Глазев, който вече предложи своята програма в случай на санкции от страна на Запада (63).

Виден икономист, един от идеолозите на изграждащия се Евразийски икономически съюз, Глазев е убеден, че опитът да се обявят санкции срещу РФ ще доведе до крах на финансовата система на САЩ (64). Позицията му е лична и не ангажира правителството на РФ, но тя е показателна за настроенията в Русия.

В Русия идеята за реформи наляво се споделя и от други анализатори. „Икономическите и вътрешнополитически промени в Русия са неизбежни, след като страната спря да бъде „корпорация“, интегрираща се със системата на американското влияние. Комфортните отношения със Запада се прекратиха, ние сега сме в опозиция, за да спечелим, ще трябва да внедрим мобилизационен модел на икономиката, реална модернизация. Те са несъвместими с настоящия либерализъм и с каквато и да било анархия в обществото“, смята водещият геополитик философът Александър Дугин. Той подчертава, че необходимата модернизация трябва да бъде именно в антилиберален аспект. „Сега просто нямаме друг изход, трябва да вървим напред, да строим в Русия, едва ли не от нулата, нова социално-политическа и икономическа система. За да вървим към бъдещето, трябва да се освободим от либералния сегмент в политическите елити и да сложим край на засилването на олигархията“, убеден е професорът от Московския държавен университет. „Първата ни задача е да се избавим от либерализма като идеология. Във връзка с това възниква необходимост 90% да се промени съставът на руското правителство, преди всичко на неговия финансово-икономически блок“, твърди Дугин (65).

Съветникът на президента Владимир Путин вече нееднократно заяви, че Русия трябва да предложи нещо различно от дивия олигархичен капитализъм, ако иска да спечели сърцата на украинците. Обстоятелствата я принуждават да изгради един по-привлекателен за света модел на обществено устройство.

Тласък за това може да даде и сближаването с югоизточните региони на Украйна, желаещи независимост от Киев или по-голяма самостоятелност. Левите настроения сред тях са силни (66, 67).

2. Стратегическото партньорство на Русия и Китай, което е на път да прерасне в алианс.

При посещението на Путин в Шанхай на 20 май двете страни постигнаха редица споразумения, засягащи не само икономическото сътрудничество и изграждането на газопроводи. Бяха взети решения за координация на действията им във външната политика, направена бе съвместна декларация, която е открито предизвикателство към еднополюсния свят и хегемонията на САЩ.

Русия и Китай се обявиха срещу едностранните санкции и диктата на Запада, срещу намесата във вътрешните работи на суверенни държави, за реформи в международната финансова система, за по-широко участие на всички държави от Г-20 в глобалната политика, отправиха призив да се чува и гласът на развиващите се страни. Те са за изработване на универсални правила за поведение в информационното пространство, за интернационализация на системата за управление на интернет, за изграждане на мирна, безопасна, открита, партньорска информационна среда (68).

3. Изграждат се алтернативни структури на МВФ и СБ.

С този ход коалицията, включваща Бразилия, Русия, Индия, Китай и Република Южна Африка, ще бъде в състояние да спаси слаборазвитите страни от опеката на МВФ. Ясно е, че няма да се копират методите на работа на Международния валутен фонд и на Световната банка, налагащи заробващи условия и отречени от практиката неолиберални рецепти. Напротив – замисълът е да се предложат нови решения, като се отчитат пагубните икономически последствия от действията на МВФ и СБ, стриктно изпълняващи инструкциите на САЩ и ЕС, които са основни акционери в тях.

Страните от БРИКС вече постигнаха голям прогрес в това стратегическо начинание. Пул за валутни резерви и Банката за развитие ще заработят още през 2015 г., увери посланикът по особени поръчения на Министерството на външните работи на Русия Вадим Луков.

Бразилия е разработила проект за устав на Банката за развитие, а Русия готви юридическата форма по създаването ѝ. Обемът на учредителния капитал на изгражданите структури ще съставлява по 100 млрд. долара за всяка страна. Всеки един от членовете на БРИКС има готовност да размести щабквартирите им на своя територия (69).

Показателна е и официално декларираната цел на Банката за развитие да финансира преди всичко външни проекти, а не вътрешни.

Разбира се, за всичко това ще бъде необходимо време. Засега уставните капитали на Банката за развитие и пулът на валутните резерви ще бъдат попълвани с долари, но заплахите за икономически санкции срещу Русия от САЩ и ЕС много скоро могат да доведат до замяната на американската валута с рубла или с друга национална валута на държавите от БРИКС.

4. Историята е доказала, че наличието на социалистически конкурент прави капитализма по-хуманен.

Ако Русия тръгне наляво, неизбежно ще има промяна и в социалната политика на Запада. Показателна в това отношение е ерата, обхващаща годините от края на Втората световна война до края на 70-те години. Тогава в Европа процъфтяваше държавата на всеобщото благоденствие и дори американските президенти си позволяваха амбициозни социални проекти – програмата „Великото общество“ на Линдън Джонсън например.

5. Диалогът, а не конфронтацията е гласът на разума в епохата на ядреното оръжие.

САЩ и ЕС трябва да си дадат сметка, че няма как да привлекат нови държави в орбитата си, а може дори да загубят част от партньорите си, ако не спрат

с политиката на конфронтация, на ултиматуми и насилствено налагане на неолиберални рецепти.

ЕС има достатъчно сериозни проблеми с кризата и безработицата на своя територия, където вече също текат центробежни процеси. Паралелно с референдума в Крим се състоя и неофициално допитване до жителите на италианската област Венето, които изразиха желание да се отделят от Рим; силни сепаратистки настроения има и в Каталуния, Корсика, Шотландия. Това е поредният сигнал, че нещо в механизма на Съюза скърца, че противоречията между богатия европейски Север и бедния Юг все повече се изострят, а предлаганите досега лекарства не водят до желания оздравителен резултат. В тази ситуация разривът с Русия едва ли е най-разумният подход за решаване на социалните проблеми на Стария континент.

„Сблъсъкът на цивилизациите не може да бъде парадигма на световната политика в мултицивилизационния свят, защото, първо – не може да реши нито един от новите проблеми на човечеството в информационната епоха. Второ – защото при сблъсъка разрушителният потенциал е несравнимо по-голям и унищожителен от всичко познато досега. Трето – защото „бунтът на цивилизациите“ няма да позволи на най-мощната свръхсила да властва над другите и с различни междуцивилизационни коалиции ще блокира осъществяването на нейните намерения. И, четвърто, но първо по значение – защото новата епоха създава грандиозен градивен потенциал и се нуждае от съвършено нова геокултура, в която сблъсъкът на цивилизациите няма парадигмална роля“, пише Александър Лилов (70).

Тези редове са изключително актуални днес. Те изглеждат пророчески с оглед на изброените по-горе тенденции, свързани с кризата в Украйна и с очертаващата се коалиция на БРИКС, която се опитва да внесе по-добър баланс в международната политика, да намали прекалено голямото влияние на САЩ и на ЕС.

Очевидно е, че Западът трябва да промени подхода си към решаване на глобалните проблеми, по-често да залага на диалога, а не на натиска, санкциите и военните интервенции. Колониалната епоха вече е в историята, а икономическите и политическите реалности се променят – времето на безусловната хегемония на западната цивилизация изтича. Показателни за новите тенденции са реакцията на Русия за кризата в Украйна, нарастващото влияние на Китай, възходът на Бразилия и на други държави, които досега бяха в периферията на глобалната политика.

Изграждащият се многополюсен свят ще създаде по-добри възможности за прогрес и благоденствие. Вместо диктата на Запада, опитващ се да уестърнизира останалите, ще възникнат перспективи за сътрудничество между цивилизациите, за ползотворна конкуренция между различните проекти и визии за развитие на света, за решаване на глобалните политически, икономически и екологични проблеми.

Пред западната цивилизация остава възможността за избор между конфронтацията и диалога. Руският външен министър Сергей Лавров заяви, че Украйна не бива да бъде пространство за геополитическо противопоставяне,

а напротив – „свързващо звено в архитектурата на сигурността и сътрудничеството в Европа“ (71). Бъдещето ще покаже дали САЩ и ЕС ще откликнат на призива му…

ЛИТЕРАТУРА

1. http://euroua.com/ukraine/corruption/2311-indeks-vospriyatiya-korruptsii-ukraina-kak-vsegda
2. http://andreyfursov.ru/news/cel_togo_chto_proiskhodit_na_ukraine_okonchatelnoe_reshenie_russkogo_voprosa/2014-03-03-311
3. http://www.globalaffairs.ru/pubcol/Mir-stanovitsya-vse-menee-prozapadnym-16564
4. http://petras.lahaine.org/?p=1983
5. http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/doccatalog/document?id=56219
6. http://glavcom.ua/news/179348.html)
7. http://gazeta.ua/ru/articles/politics/_v-velikobritanii-schitayut-chto-diktatorskie-zakony-otvodyat-ukrainu-ot-evropy/536926
8. http://euromaidan.rbc.ua/rus/minzdrav-zayavlyaet-o-75-zhertvah-besporyadkov-s-18-fevralya-20022014221500
9. http://www.unn.com.ua/ru/news/1308096-prezident-zayavlyaye-pro-derzhavniy-perevorot-i-ne-zbirayetsya-yti-vidstavku)
10. http://www.telekritika.ua/news_cenzura/2014-02-24/90784
11. www.nn.ru/news/world/krymchane_vybrali_rossiyu.html
12. https://www.youtube.com/watch?v=mp9xoIhmNt0
13. http://russian.rt.com/article/23679
14. https://www.youtube.com/watch?v=D23_WlRsSOA#t=8m58s
15. http://vz.ru/news/2014/3/5/675733.print.html
16. http://www.tvc.ru/news/show/id/39553
17. http://news.yellow-page.com.ua/politika/item/4720-itogi-zhenevskoj-vstrechi-17-04-2014-polnyj-tekst.html
18. http://news-kapital.ru/v-slavyanske-idet-boj-24-04-2014/
19. http://www.mk.ru/politics/sng/article/2014/04/24/1019756-putin-o-sobyitiyah-v-slavyanske-eto-hunta-kakayato-posledstviy-ne-izbezhat.html
20. http://anna-news.info/node/14278
21. http://vz.ru/news/2014/4/29/684576.html
22. http://vz.ru/news/2014/5/7/685637.html
23. http://www.ntv.ru/novosti/954296
24. http://vz.ru/news/2014/5/8/685849.html
25. http://vz.ru/politics/2014/5/3/685039.html
26. http://vz.ru/world/2014/5/15/686950.html
27. http://news.ibox.bg/news/id_956442284
28. http://vz.ru/news/2014/5/7/685683.html
29. http://vz.ru/news/2014/5/8/685817.html
30. http://vz.ru/news/2014/5/8/685836.html
31. http://www.ntv.ru/novosti/954296
32. http://vz.ru/news/2014/5/8/685849.html
33. http://www.km.ru/world/2014/05/09/protivostoyanie-na-ukraine-2013-14/739481-vlasti-ukrainy-zayavili-o-prodolzhenii-si

34. http://vz.ru/news/2014/5/24/688314.html
35. http://vz.ru/news/2014/5/26/688471.html
36. http://news.kremlin.ru/ref_notes/1642
37. http://ria.ru/world/20140526/1009388356.html#ixzz32oGDFI8n
38. http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1216207
39. http://ria.ru/world/20140526/1009397050.html#ixzz32oYbD1W4
40. http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1216207
41. http://www.rosbalt.ru/ukraina/2014/05/27/1273381.html
42. http://izvestia.ru/news/567410
43. http://www.novopol.ru/--evromaydan-v-kieve-organizovali-ssha-text161547.html
44. *Хънтингтън, С.* Сблъсъкът на цивилизациите. С., Обсидиан, 2005, стр. 44.
45. *Леонтьев, М.* Большая игра – Британская империя против России и СССР. С. Петербург, Астрель, 2012 , стр. 4.
46. *Лилов, А.* Информационната епоха, Том 1, Цивилизациите. С., Захарий Стоянов, 2006, стр. 493–494.
47. http://www.pressdisplay.com/staging/timesonline/viewer.aspx
48. http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-EN.asp?newsid=4975&lang=2&cat=8
49. http://dokumentika.org/tv-video/vistuplenie-v-putina-na-miunchenskoy-konferentsii-2007-g
50. http://svpressa.ru/all/article/84723/?qt=1
51. http://www.km.ru/v-rossii/2014/04/27/istoriya-khkh-veka/738504-osobyi-rossiiskii-put-rano-ili-pozdno-privedet-v-sovet
52. http://economic.bg/news/15073/1/1/SASt-prizova-suyuznicite-si-da-harchat-poveche-za-otbrana.html
53. http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_108889.htm
54. http://vz.ru/opinions/2014/3/6/675777.html, препечатка от iton-tv.com
55. http://duma.bg/node/73442
56. http://inosmi.ru/sngbaltia/20140224/217842678.html
57. http://svpressa.ru/politic/article/86358/
58. http://www.km.ru/world/2014/04/12/protivostoyanie-na-ukraine-2013-14/737215-ukraina-nato-obshchii-interes-zapada-ukra
59. http://inosmi.ru/world/20140425/219842578.html
60. http://news.kremlin.ru/ref_notes/1642
61. http://www.zora-news.com/index.php?option=com_content&view=article&id=5562:2014-03-25-16-36-29&catid=495:broi-12-2014&Itemid=126
62. http://svpressa.ru/economy/article/86331/
63. http://ria.ru/economy/20140304/998048715.html#ixzz2yqk8mZSM
64. http://ria.ru/economy/20140304/998048715.html
65. http://evrazia.org/article/2492
66. http://www.km.ru/world/2014/04/11/protivostoyanie-na-ukraine-2013-14/737175-m-shevchenko-na-vostoke-ukrainy-podnimaet
67. http://liva.com.ua/socialist-chance-to-south-east.html
68. http://news.kremlin.ru/ref_notes/1642
69. http://vz.ru/economy/2014/4/10/681518.html
70. *Лилов, А.* Информационната епоха. Том 1, Цивилизациите. С., Захарий Стоянов, 2006, стр. 379.
71. http://www.rg.ru/2014/04/11/konsultacii-site.html

Албрехт Дюрер
„МЕЛАНХОЛИЯ“
1514 г.

ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ, РЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ, СВЕТОВНА ТЪРГОВИЯ И ОБЩ ЕВРОПЕЙСКИ ПАЗАР

Иван Ангелов

Иван Ангелов *– член-кореспондент на БАН, професор, доктор на икономическите науки. Работил е повече от 11 години в ООН. От 1960 г. работи в Икономическия институт на БАН. Специалист по макроикономическа политика. Ръководител е на научен колектив, който 13 поредни години публикува независими анализи на текущото състояние на икономиката, средносрочни и дългосрочни прогнози. Има над 230 научни публикации, между които 14 монографии.*

В Европа и в другите региони на света през последните години се появи концепцията за „реиндустриализация". Това означава пренасочване на държавната политика на средноразвитите страни към развитие на съвременна индустрия. Тези страни, особено в Източна Европа, имаха някаква индустрия преди две-три десетилетия, но тя беше разрушена – с активното участие на МВФ, Световната банка, Световната търговска организация (СТО) и други институции. Това означава също още по-категорично насочване на държавната политика в слаборазвитите страни от Африка, Южна Азия, Карибския и други региони към създаване на модерна икономическа структура с хармонично съчетание на индустрия, услуги и земеделие.

1. Индустриализация, реиндустриализация и световна търговия

В тази нова ситуация с още по-голяма острота възниква въпросът за характера на световната търговия като една от ключовите предпоставки за индустриализация и реиндустриализация. Едно ще е влиянието на настоящата либерализирана световна търговия върху опитите на слаборазвитите страни за индустриализация и на средноразвитите – за реиндустриализация. Друго ще е влиянието на по-гъвкавата политика в световната търговия. Продължаването на либерализацията в сегашния ѝ вид няма да допусне индустриализация и реиндустриализация. Прилагането на гъвкава временна протекционна политика ще

превърне световната търговия в конструктивен фактор за индустриализацията и реиндустриализацията. И ще направи голяма услуга на човечеството.

Свободната търговия е политика за световните пазари, при която правителствата не налагат ограничения върху износа и вноса. Според Световната банка за слаборазвитите страни са допустими защитни мита максимум до 20%. Американски и европейски учени твърдят, че са необходими по-високи мита, вносни квоти или субсидии, защото разликата в производителността между слаборазвитите и високоразвитите страни сега е много по-голяма от 20%. Настоящите развиващи се страни не са в положението, в което бяха сегашните развити страни в миналото с разполагаемите технологии, с потенциала си за проникване на чужди пазари. Развитите страни винаги са били по-конкурентни играчи на световния пазар в миналото, макар и на тогавашното по-ниско равнище.

В началните етапи на своето развитие всяка страна се нуждае от протекция на прохождащата си икономика и особено на конкретни важни производства, докато стъпи на крака. Примерите по света са милиони и датират от векове. В своя труд през 2002 г. Ха Джуун Чанг доказа за пореден път, че всички сегашни богати страни са използвали масово икономическия протекционизъм на ранните етапи на индустриалното си развитие. А след засилването на диктата на Вашингтонския консенсус от 1970–80-те години тези страни не разрешават на по-бедните да правят същото през последните десетилетия! Отказът от протекционна политика стана задължително условие за членство в ГАТТ, а след това в СТО. Нещо повече, опитват се да ни внушават, че свободната търговия е еднакво полезна за високо-, средно- и слаборазвитите икономики. Това е груба подигравка със здравия разум и с историческите факти!

Известният между икономистите *„infant industry argument“* е развит за първи път от Александър Хамилтън в 1790 г. (тогава министър на финансите на САЩ) и доразвит по-късно от Даниел Раймонд, Фридрих Лист и други големи икономисти. Той е използван масово от Великобритания и САЩ през последните векове. В началото на своето индустриално развитие Великобритания е била между първите въвели протекция срещу вноса на сурова вълна и това продължило 100 години. От 1816 до 1945 г. вносните мита в САЩ бяха между най-високите в света. Всички страни от Западна Европа прилагаха такава политика през последните векове.

Япония едва ли щеше да е това, което е сега, без мащабната си протекционна политика след 1945 г., разработена и въведена от стопанската част на американската окупационна администрация, доминирана тогава от идеите на кейнсианската школа. През първите две десетилетия те стимулират износа чрез комбинация на данъчни облекчения до пълно освобождаване от данъци и чрез държавна помощ за създаване на експортноориентирани индустрии. Наложени са сурови бариери за вноса. Почти за всички продукти има правителствени вносни квоти, за много от тях се прилагат високи мита, а прословутото МИТИ (Министерство на икономиката, търговията и индустрията) разпределя чуждестранната валута между компаниите за внос. Това се оправдава със слабостта на японската индустрия и с хроничните търговски дефицити. Със стабилизирането на икономиката в началото на 1960-те, под натиска на МВФ и ГАТТ, пра-

вителството започва постепенна търговска либерализация, която продължава и през 1980-те. Това е бил продължителен и целенасочен упорит процес на бавене на намалението на класическите търговски бариери, заменяни след това с нетарифни. Доказателство за това е, че до края на 1980 г. имат вносни квоти за 22 важни продукта. До 1994 г. вносът на ориз е забранен, а след това методично ограничаван и досега с рафинирани нетарифни методи.

Видният икономист и бивш президент на Мексико (от 1994 до 2000 г.) Ернесто Зедило препоръча използването на такава политика в слаборазвитите страни в специален доклад до генералния секретар на ООН през 2000 г. Вашингтонският консенсус обаче се погрижи за задушаването на тази идея.

Колкото и да е странно, България е между световните шампиони по либерализация на външната си търговия. В доклада по конкурентоспособността за 2013 г. Световният икономически форум ни поставя на четвърто място по либерализация на търговията от обхванати общо 144 държави. Само три високоразвити икономики са пред нас. Сервилното послушание на българските правителства пред чуждестранния диктат през последните 24 години роди този чудовищен световен рекорд. Последствията вижда всеки средноинтелигентен човек, когато пътува из страната, защото либерализацията на търговията беше един от главните деструктивни фактори – вижда силуети на ограбени и разрушени някогашни фабрики и сгради на ТКЗС, запустели земи и подивели някогашни овощни градини и лозя, намаление в пъти на едрия и дребния рогат добитък, полуразрушени сгради на някогашни училища, болници и здравни служби по селата, хиляди обезлюдени и полуобезлюдени села, пътища в безобразно състояние. А да напомням ли за около 1.5 млн. българи, прогонени от неволята и търсещи препитание по света! Изумително тъжна картина, създадена от пазарния фундаментализъм. А народът ни търпи и мълчи! В най-добрия случай мърмори.

Пазарните фундаменталисти твърдят, че „заместващата вноса индустриализация“ не е ефективна за сегашните развиващи се страни, че по-ефикасна е политиката на „отворените врати“. Това не е вярно! Слаборазвитите страни, включително и България, нямат алтернатива, ако искат да поставят основите на съвременна икономика и да осигурят достоен живот на своите народи. А високотехнологичната експортноориентирана индустрия с модерна структура е сърцевина на съвременната икономика и фундаментална предпоставка за благоденствие. В наше време индустриализацията няма алтернатива. Препоръчването на земеделието, на туризма, на услугите и на други подобни като приоритетни сектори е несериозно.

Развитието на индустрията беше потискано дълго време от пазарния фундаментализъм в полза на налудничаво форсиране на услугите и особено на финансовите услуги. Резултатите от тази политика са съкрушителни. Неслучайно сега светът провъзгласи концепцията за „реиндустриализация“. На тези ранни етапи на своята индустриализация слаборазвитите и средноразвитите страни се нуждаят от защита на най-важните си прохождащи производства. В противен случай те ще бъдат задушени в зародиш от мощната чуждестранна конкуренция.

Най-разпространени инструменти за протекционна политика са митата върху конкурентния внос и субсидиите за износ с данъчен кредит и даже с

преки плащания. Използват се инструменти за ограничаване на износа на природни ресурси. Определят се квоти за внос на определен вид стоки, понякога маскирано като „самоналожени доброволни ограничения“ на чуждестранните вносители. Много специалисти смятат, че субсидиите и квотите са по-подходящи от митата. Прилагат се също данъци и нетарифни бариери, разгърнати регулативни механизми, санитарно-хигиенни стандарти. По-малко популярен и по-завоалиран инструмент е обезценяването на националната валута, с което износът на страната поевтинява и става по-конкурентен. През последните години по този въпрос има големи спорове между Китай, от една страна, и САЩ и Европа, от друга.

Правителствата на най-развитите страни, които на думи са за свободна търговия и за забрана на държавната помощ за изпаднали в затруднения местни компании, прибягват без колебания до протекционни мерки и до пряка държавна помощ, когато чуждестранната конкуренция или влошената световна конюнктура засягат важни техни производства. Това беше направено в грандиозни мащаби през 2008–2009 г. от повечето развити страни и особено от САЩ за спасяване на финансови и нефинансови компании с цената на трилиони долари от националните бюджети. Някои от компаниите бяха дори национализирани, за да бъдат оздравени от държавата и след това отново приватизирани. Слаборазвитите страни не прибягнаха до такива мерки, защото нямаха ресурси.

Привържениците на свободната търговия казват, че протекционните мерки са ефикасни само в краткосрочен хоризонт, като предпазват неконкурентни производства от фалити и осигуряват по-голяма заетост. В дългосрочен хоризонт според тях имат обратен на намеренията резултат – поддържане на неконкурентна икономика и ощетяване на местните потребители с по-високи цени и по-ниско качество на местните стоки в сравнение с вносните.

В това има известни основания. Има обаче и начини за преодоляване на този недостатък на протекцията. Правителствата могат да обявяват защитни мерки за конкретни продукти, като определят и хоризонта на тяхното действие – 5–10–15 и повече години. Примерно до 10-ата или 15-ата година защитата може да е с неизменни тарифи (квоти или субсидии), които след това да затихват постепенно и към 20-ата година да се прекратяват. Това ще се обявява предварително и ще дава възможност на предприемчивия бизнес да започва производство под предпазен икономически чадър на фазата на прохождането и постепенно да повишава конкурентоспособността си.

След като съответните производства достигнат или докажат, че не могат да постигнат необходимата конкурентоспособност, правителството следва да ограничава и дори да премахва защитните инструменти. Пълната либерализация на заместващия внос от самото начало за прохождащи производства в слабо- и средноразвити икономики прави в тези страни невъзможно развитието на модерни производства, защото биват погубвани в зародиш от далеч по-конкурентоспособните производители от развитите страни с 30–50- и дори 100-годишен производствен опит. Така слаборазвитите страни са осъдени да останат завинаги слаби и бедни. Примерите за това са безбройни.

Най-често използваният аргумент срещу протекционната политика е, че засегнатите от такава политика страни реагират със симетрични ответни мерки и в световната търговия възниква хаос. Това може да се преодолее по-лесно между страни в рамките на дадена общност за свободна търговия чрез договаряне на временна вътрешнообщностна защитна система. Такива мерки могат да бъдат договорени и в СТО, но развитите страни не го допускат.

Либерализацията на световната търговия може да е полезна за всички партниращи си страни само между приблизително равностойни по конкурентоспособност икономики. Тя обаче не е полезна и за двете партниращи си страни между високоразвити конкурентоспособни икономики, от една страна, и слабо- или средноразвити неконкурентоспособни икономики, от друга. Една начинаеща в индустриалното си развитие страна или компания не може да бъде конкурентоспособна от първия месец или година спрямо държави или компании, тръгнали по този път преди десетилетия и дори столетия. В тези случаи свободната търговия е изгодна за по-силния и ощетява по-слабия партньор. Такава е суровата истина на конкурентния пазар.

Налага се сериозна преоценка на концепцията за либерализация на световната търговия. Особено поради неравнопоставеността между конкурентоспособните и неконкурентоспособните страни, на които предстои да пристъпят към своята индустриализация или реиндустриализация. Без подобна преоценка тези високоблагородни идеи ще си останат поредните неосъществени мечти. Такива са неумолимите закони на пазара. Затова аз така упорито настоявам за регулирана пазарна икономика, която да служи на човека, а не човекът да служи на печалбата.

2. Реиндустриализацията в България и Общият европейски пазар

На 25 март 1957 г. Франция, Западна Германия, Италия, Холандия, Белгия и Люксембург подписаха Римския договор за създаване на Европейска икономическа общност, наричана още Общ пазар. Тя беше разширена впоследствие до 12 страни членки – една еднородна икономическа общност от високоразвити държави с конкурентоспособни икономики, смятани за клуб на богатите.

С присъединяването на Испания, Гърция и Португалия членовете станаха 15 и започна разводняването на общността. Нарушена беше социално-икономическата ѝ еднородност. По-късно по други съображения решиха икономическата общност да се превърне в политико-икономически съюз. След това бяха приети още 10 страни от Източна Европа, плюс Кипър и Малта, а с присъединяването на Хърватия през 2013 г. станаха 28.

Европейският съюз сега не е икономически и социално еднородна общност. Наред с високоразвитите страни членки има слаборазвити страни с БВП на човек от населението под 75% от средния за ЕС-28. Не е изключено през следващите години да бъдат приети още по-слаборазвити страни, с което еднородността на общността ще продължи да се разводнява. Въпреки това още със създаването на Общия пазар бяха премахнати всички вносни и износни мита и

други ограничения и има свободно движение на стоки, труд и капитали между страните членки, което е много опасно за такава разнородна общност.

В сегашния ЕС-28 БВП на човек от населението варира по стандарти на покупателната способност от най-ниските 47.0% в България до най-високите 129.8% в Австрия спрямо средното за общността. Изключвам съзнателно Люксембург с неговите 263%. Функционирането на Общия пазар става все по-трудно. Свободното движение на стоки между страните членки е добро за развитите конкурентоспособни икономики, но е лошо и ще създава все повече проблеми за слаборазвитите – като нашата. И това става сега, когато си поставяме задачата за реиндустриализация.

През началния период на прохождане на новите продукти българските производители трябва да бъдат защитени от по-конкурентоспособните чуждестранни компании с опит от десетилетия, та дори и столетия. По сегашните правила на Общия пазар това не е възможно. Появата на нови български продукти веднага ще се сблъска на пазара с конкуренцията на същите продукти на чуждестранни компании.

Като всеки нов продукт, навсякъде по света нашите продукти ще бъдат по-скъпи и с по-скромно качество през началните години. Потребителите естествено ще предпочитат по-евтиното, по-качественото, познатото, макар че новопоявилият се продукт може да има отлична перспектива след няколко години, ако му бъде даден шанс. Неговите производители се нуждаят от време и от подходяща икономическа среда за себедоказване. Нашите компании обаче нямат шансове за успех с новите си продукти, ако не им се даде тази възможност. Нашите нови продукти ще бъдат смазвани от конкурентите, преди да са имали възможност да се докажат, и ще сме обречени да внасяме всичко от развитите страни. Нашият народ ще остане завинаги беден. Младите хора няма да намират поприще за развитие тук, а най-талантливите ще си търсят късмета в чужбина. Интелектуалният и генетичният потенциал на България ще се топи година след година. Чакат ни много тежки времена.

Тази обстановка у нас, а и в другите източноевропейски страни ще бъде като цъкаща бомба със закъснител. Ще е източник на напрежение вътре в държавата, а и между страните членки, особено между богатите и бедните държави. Наивно е да се очаква, че пазарът ще разреши тези проблеми. Напротив, той ще ги изостря. Необходима е намеса на държавата с образователна, научна, иновационна, търговска, бюджетна и всякаква друга политика. Държавата трябва да осигури условия на предприемчивия бизнес да създава нови продукти и технологии. Особено важни са тези условия през периода на икономическото прохождане, когато новостите са най-крехки, неустойчиви на конкурентен натиск, финансово уязвими, неизвестни на потребителите. А реиндустриализацията ще бъде наситена с много такива прохождащи високотехнологични продукти.

Досегашните деструктивни резултати от функционирането на Европейския общ пазар и очакваните още по-тежки последствия налагат бързи и радикални решения. Това е много сложен проблем, който засяга фундаментални интереси на доминиращите на пазара компании и на широки слоеве от населението. Всеки опит за промени ще срещне жестока съпротива от засегнатите.

Нужна е преоценка на условията на Общия европейски пазар в защита на интересите на по-слабите страни членки. Поради наследената от десетилетия икономическа изостаналост, независимо от полаганите сега усилия, тези страни ще бъдат неравностойни партньори на западноевропейските икономики и ще губят от общия европейски пазар още много години. Без такава преоценка не е възможен икономически и социален прогрес на слаборазвитите страни в ЕС, те няма да могат да формират здравословни ефективни и конкурентоспособни структури на своите икономики, които да изведат народите им от бедността.

Опитът на България и на другите по-бедни страни – членки на ЕС от Източна Европа, е показателен. Общият пазар в сегашния му вид е създаден за високоразвити страни с приблизително еднаква конкурентоспособност. Той не е подходящ за сегашния разнороден Европейски съюз. Защото свободната конкуренция облагодетелства развитите страни членки с техните мощни компании и потиска по-слаборазвитите с техните едва прохождащи компании. То вече се чувства в бедните страни членки и създава все по-голямо икономическо и социално напрежение, което засенчва първоначалните надежди по адрес на ЕС. Последствията могат да се окажат твърде опасни.

За постигането на съпоставима конкурентоспособност във вътрешнообщностната търговия между старите и новите страни членки при идеални условия ще са нужни още няколко десетилетия. Няма обаче гаранции, че икономическото сближаване между страните членки ще продължи. Не е изключен обрат към ново разслояване при сегашната социално-икономическа разнородност. Представяте ли си какво ще се случи с икономиките на по-бедните страни членки през тези десетилетия, ако общият пазар продължава да ги потиска, както досега? За да ви улесня – спомнете си за съдбата на цветущото някога българско земеделие и дори на българската индустрия. Погледнете какво става и в другите източноевропейски страни. И размислете.

Тук ще се задоволя само с отделни идеи за решения:

1. Икономически разнородният състав на ЕС и поддържането на Европейския общ пазар в сегашния му вид се изключват взаимно. Изходът е да се прекрати разширението на ЕС с нови страни членки за неопределен период и да се въведе вътрешнообщностна защита на по-слабите настоящи членки. Това означава също официално признаване на съществуващото от години развитие на икономиките на общността на две скорости, макар че неговите ръководители го отричат. Неизбежно е и създаването на вътрешнообщностна система за протекция на по-слабите икономики на страните членки от конкурентния натиск на икономиките на по-силните страни членки. Ако не се вземат такива мерки, растящото напрежение ще доведе до разпадане на ЕС в немного далечното бъдеще и до свиването му до сегашната еврозона или дори до още по-тесен кръг от най-развити европейски страни с Германия като негов икономически стожер.

2. Правителствата на бедните страни – членки на ЕС, след консултации първо помежду си, а след това с Европейската комисия, да обявяват защитни мерки по време на икономическото прохождане на нови или за особено важни

налични продукти, като определят и хоризонта на тяхното действие – 5–10–15 години. Това да се обявява предварително, за да може предприемчивият бизнес да започва с ясна перспектива – защитени от конкуренцията нови производства по време на икономическото им прохождане, и да повишава постепенно конкурентоспособността си. Защитните мерки да се финансират със средства на страната, която ги въвежда, подпомагана с ресурси от създаден за целта Европейски фонд за иновационно сближаване.

След като съответните производства достигнат или докажат, че не могат да постигнат необходимата конкурентоспособност, съответното правителство, в консултации с Европейската комисия, да ограничава и дори да прекратява действието на защитните инструменти.

На това предложение може да се възрази, че от години се прилага механизъм за икономическо сближаване чрез кохезионния и структурните фондове. Първо, тези средства имат твърде общ характер и са предназначени за инфраструктурни проекти. Второ, предлаганият механизъм има строго целеви характер – да осигури условия за защита от конкуренцията на развитите страни по време на икономическото прохождане на конкретни, поименно посочени особено важни високотехнологични продукти.

3. Да се изработи цялостен механизъм за вътрешнообщностна протекция на икономиките на бедните страни – членки на ЕС, с БВП на човек от населението под 75% от средния за Съюза, който да включва:

3.1. Протекция на особено важни земеделски и преди всичко хранителни продукти (отделни видове най-важни плодове и зеленчуци) от конкурентен внос от други страни членки и от трети страни с по-благоприятни природно-климатични условия. За целта да се въведат стъпаловидно намаляващи вносни мита или нарастващи квоти. Тези ограничения да бъдат по-високи през късните зимни и ранните пролетни седмици, да се коригират по седмици или на 10–15 дни и да намаляват постепенно през май–юни, докато вносните цени се изравнят със средната себестойност на единица за съответните наши продукти по същото време. Подобен механизъм действаше преди години в Европейската общност, но беше отменен впоследствие, навярно под натиска на СТО и на други заинтересовани страни.

Отказът от въвеждане на такива защитни мерки би означавал България никога вече да не произвежда плодове и зеленчуци дори в най-добре организираните стопанства, защото нашите природно-климатични условия са по-неблагоприятни, отколкото на Гърция, Южна Италия, Испания, Турция, страните от Северна Африка и други. По-високите пролетни температури, благоприятни за открито полско отглеждане на зеленчуци и плодове, там настъпват 30–40–50 и повече дни, преди да настъпят у нас. Докато преди години бяхме нетен износител на пресни плодове и зеленчуци, включително и към Западна Европа, сега сме техен нетен вносител и над 80% от консумираните у нас са от внос. Икономическите и социалните последици от това са потресаващи. Традиционната ни лютеница сега се произвежда с доматено пюре от Китай, а бялото саламурено сирене – с вносна суровина от други страни, защото млечното животновъдство у нас е почти унищожено.

3.2. Разрешаване на временна държавна помощ за запазване от фалит на структуроопределящи компании, изпаднали в тежко финансово положение по обективни причини. Такъв беше случаят с БДЖ през последните години и с редица други важни производства. Това се прави от десетилетия във всички развити страни. Както споменах преди в т. 1, правителствата в САЩ, Япония и Европа го направиха в гигантски мащаби по време на последната криза.

Препоръчвам на българското правителство да стане инициатор на идеята за вътрешнообщностна протекция чрез съвместни действия с правителствата на други бедни страни – членки на ЕС. Когато действаме обединено с няколко страни, шансовете ни за успех са по-големи. Идеята да бъде обсъдена първо у нас и след това представена на правителствата на последните 13 страни, присъединили се към общността, а също и на Европейската комисия в Брюксел.

ТЕКУЩАТА КРИЗА ЩЕ СЪЗДАДЕ НОВ ВИД КАПИТАЛИЗЪМ

Анатол Калецки

Анатол Калецки *– професионален журналист и анализатор, специализирал в Кеймбридж и Харвард, икономически редактор на „Таймс". Член е на Управителния съвет на Института за ново икономическо мислене (ИНИМ), неправителствена организация, основана след кризата от 2007–2009 г. с цел да стимулира финансирането на академични изследвания в областта на икономиката извън рамките на ортодоксалните „ефективни пазари".*

Дори след 50 години историците и икономистите ще припомнят сегашната икономическа криза. Това е четвъртата трансформация на капитализма от времето на неговото възникване. С настоящите редове твърдя, че това, което се случва днес, не е пореден спад след поредния подем, а криза на цялата световна икономика като система, промяна от рода на тази, която вече се случи три пъти.

Поставям протичащата сега промяна в една графа с инфлацията от края на 60-те и 70-те години. Тя породи съвсем друга форма на капитализъм – тачъризъм и рейгъномика, които по всичко се различаваха от заменената от тях кейнсианска социална демокрация. Предишната системна трансформация започна с революцията в Русия и завърши с Великата депресия. Тази промяна също създаде нова форма на капитализъм, съвършено неприличаща на класическия капитализъм от XIX век. А още по-ранната системна криза породи капитализма в неговия класически вид – това бяха американската и френската революция, които унищожиха аристократическите икономики и създадоха глобалния пазарен капитализъм, толкова цветисто описан от Маркс.

Такава е, според моята гледна точка, и четвъртата системна криза на капитализма. В резултат ще възникне нов вид капитализъм, както и преди основан на частната собственост, конкуренцията и изгодата, но фундаментално различаващ се от класическия капитализъм на XIX век, от направляваната от държавата кейнсианска икономика и от рейгъновия пазарен фундаментализъм през последните 30 години.

Що за икономика ще бъде това? Какво пък, мога да кажа какви сили и идеи ще я формират, но не какво

ще се случи. Всяко от предишните преобразувания на капитализма променяше отношенията между политиката и икономиката, между държавата и пазара, между начините за вземане на решения на принципа „един човек – един глас“ и на принципа „един долар – един глас“. В класическия капитализъм на XIX век политиката и икономиката бяха различни сфери. След революцията в Русия и Великата депресия започна да се смята, че пазарът не е в състояние да регулира икономиката – и политиката получи властта да управлява икономиката. През 70-те светът достигна до диаметрално противоположен извод: държавната намеса е зло, пазарът винаги е прав. През последното десетилетие този извод беше доведен до своя логичен край и дори нещо повече – настоящата криза е много по-страшна от предишните капиталистически икономически балони, които се спукаха. Контрол върху пазара липсваше и когато глобалната банкова система стигна до пълен абсурд, се оказа, че никакви спирачки срещу катастрофата не могат да бъдат поставени. След банкрута на Лемън те бяха незабавно възстановени, но вече беше късно.

В следващата фаза на капитализма ще възникне нов баланс между държавата и пазара, нещо различно както от пазарния фундаментализъм, проявил се през 2008 г., така и от самоувереното държавно управление, претърпяло неуспех през 70-те.

Как ще изглеждат тези реформи, мога само да предполагам. Не съм пророк, предсказания от подобен род не бива да се правят. Дори най-добрите специалисти по политическа икономия, спомняйки си Маркс или дори Платон, прекрасно биха разбрали какво се случва днес, но не биха били в състояние да предскажат какво ни очаква в бъдеще. Аз мога да видя силите, извайващи бъдещето, но не и неговия конкретен облик.

Източник:
http://worldtodaybg.com/2013/07/18/анатол-калецки-текущата-криза-ще-създ/

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА РЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯТА

Васил Сгурев

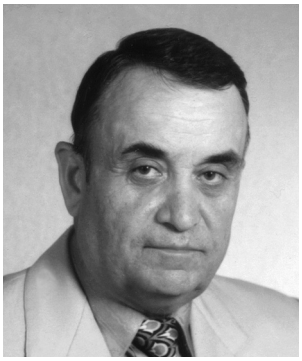

Васил Сгурев *– академик, доктор на техническите науки, старши научен сътрудник I степен в Института по информационни технологии на БАН. Работи в областта на информатиката и изкуствения интелект. Автор е на над 250 научни труда и на 30 авторски свидетелства и патента. Бил е научен секретар на БАН. Член е на Европейската и на Американската асоциация по изкуствен интелект, на Американския институт IEEE, на Санкт-Петербургската инженерна академия.*

При отчитането на предидущия период – от 2007 г. до 2013 г. – Европейската комисия (ЕК) констатира редица недостатъци на прилагания модел за растеж, които не са дали възможност на икономиките на страните членки да догонят световните лидери в иновациите и в интелигентния растеж.

В новата стратегия „ЕВРОПА 2020“ са определени пет основни цели, които ЕС трябва да постигне преди края на десетилетието, и те са в сферите на: заетостта, образованието, научните изследвания, социалното приобщаване и намаляването на бедността, климата/енергетиката.

В стратегията са включени и седем водещи инициативи, които подкрепят приоритетите на „ЕВРОПА 2020“, а именно: иновации, цифрова икономика, заетост, проблемите на младежта, промишлена политика, бедност, ефективно използване на ресурсите.

В опит да се преразгледа европейската научна и иновационна политика за 2014–2020 г. е взето решение да се обединят три от сега действащите програми:

- Рамковата програма по изследване и развитие;
- Рамковата програма по конкурентоспособност и иновации;
- Грантовете на Европейския институт по иновации и технологии.

Разработената общоевропейска стратегия „ЕВРОПА 2020“ на обща сума 80 млрд. евро е насочена към три основни стратегически направления:

- Научно превъзходство – 24.6 млрд. евро;
- Промишлено лидерство (базови технологии – информационно-комуникационни, фотоника, микро- и наноелектроника, нанотехнологии, нови мате-

риали и производствени процеси, биотехнологии и космос) – 17.9 млрд. евро;

• Социални предизвикателства (здравеопазване, демография, климат, ефективно използване на ресурсите) – 31.7 млрд. евро.

В „ЕВРОПА 2020“ се прави сериозен опит да се ускори технологическото и иновативното развитие на държавите – членки на Съюза, да се догонят и по възможност да се изпреварят лидерите в тази надпревара – САЩ и Япония.

В стратегията „ЕВРОПА 2020“ се появява нов термин – „реиндустриализация“, който започва да става популярен и в нашата страна.

На фона на драматичното съкращаване на българската индустрия след 1990 г. за много хора реиндустриализацията означава възможност да се възстановят позициите на българската индустрия, които засега – като дял от брутния вътрешен продукт (БВП), са твърде скромни.

Интерпретацията на термина „реиндустриализация“, която се дава у нас от немалко държавни чиновници, е твърде различна от интерпретацията, която се има предвид в „ЕВРОПА 2020“. В тази стратегия се отбелязва, че на съвременния етап трябва да се очаква намаляване на интензивността на промишления аутсорсинг от развитите към развиващите се страни. Забелязва се тенденция за връщане на инвестициите на транснационалните компании (ТНК) към страните, в които те са позиционирани. Това е вярно най-вече за обработващата промишленост. Най-съществената причина за тези процеси се крие в това, че цената на работната сила в развиващите се страни започна да расте и достигна до такива нива, че на капитала му става изгодно да върне изнесеното индустриално производство в собствената си страна. Това забавя развитието на икономиките на развиващите се страни, влияе върху глобалните фондови пазари, ускорява промишления растеж на развитите страни и спомага за подобряване на перспективите на глобалната икономика. В този смисъл за страните от ЕС и САЩ може да се говори за реиндустриализация.

У нас реиндустриализацията се схваща едва ли не като опит да се реанимират отдавна неработещи предприятия, като се използват изцяло или частично тяхното старо оборудване и старите им технологии. За да се изведат на съвременни производствени траектории такива предприятия, като правило са нужни крупни инвестиции. А не е ясно откъде ще дойдат.

По-реалистично е реиндустриализацията у нас да се свързва преди всичко с изграждането на „зелена поляна“ на съвременни високотехнологични производства с достатъчно висока конкурентоспособност. Тук е голяма ролята на държавата, която трябва да създаде предпоставки у нас да дойде такъв инвестиционен капитал, който да е насочен към използване на иновационни технологии, машини и съоръжения.

Очевидно целите и проблемите на реиндустриализацията в нашата страна се различават от целите и проблемите ѝ в развитите страни.

Сега най-съществено е как да се извършва реиндустриализация в условията на влошена икономическа конюнктура.

За решаването на този проблем може да се окаже полезен опитът на нашата страна в осъществяването на индустриализацията през втората половина на миналото столетие. Тогава България зае 37-а позиция сред 140-те развити

индустриални страни. Характерна особеност на тези процеси бе, че те се реализираха с активното участие и под контрола на държавата. Индустрията се развиваше паралелно с реформирането и укрепването на висшето, средното специално и професионалното обучение. Развиваше се не само академичната и университетската наука, а и ведомствената (корпоративната) – чрез адекватни на нуждите бази за развитие и внедряване. Фундаменталните и приложните науки, както и внедрителската дейност в немалка степен бяха обърнати с лице към проблемите на индустрията и съществено подпомогнаха нейния растеж.

Днес редица значими национални програми за развитие на високотехнологичните отрасли на индустрията в много от страните на БРИКС (Бразилия, Русия, Индия, Китай, Южна Африка) се осъществяват именно по този модел – чрез комплексно развитие на науката, образованието и индустрията с решаващото участие на държавата.

От каквато и гледна точка да анализираме икономическата ситуация у нас, възстановяването на позициите на военнопромишления комплекс (ВПК) и на точното машиностроене (а може би и на преработващата промишленост като цяло) не може да се извърши извън описания по-горе комплексен триелементен модел (наука – образование – индустрия). Попътно и паралелно с това трябва да се решат и други проблеми. Необходимо е да се създадат законодателни предпоставки, така че около водещи фирми във високотехнологичните отрасли да се уедряват материални и интелектуални активи и да се създават такива фирми, които в перспектива да работят и извън нашата страна. Те трябва да притежават финансови възможности, които да позволяват развитието на собствена корпоративна наука.

На базата на клъстерния подход някои автори разглеждат и други възможни модели за изход от задълбочаващата се изследователска и иновационна криза в редица развиващи се страни, към групата на които може да бъде причислена и България. Най-често те се свеждат до следните три алтернативи:

a) Обособяване на клъстер с иновационни технологии, които осигуряват създаването на йерархична многостъпална иновационна структура вътре в националната икономика.

b) Създаване на национален иновационен клъстер, обединяващ иновационните и най-перспективните технологии, които да са конкурентоспособни до такава степен, че да излязат стабилно на външните пазари.

c) Интеграция на България в различни международни иновационни структури за производство и продажба на крайни високотехнологични стоки и услуги.

При сегашното състояние на индустрията дали у нас е възможно изграждането съгласно алтернатива a) или b) на иновационни индустриални клъстери, които да могат да завоюват стабилни ниши на вътрешните и външните пазари? По принцип да, и сега могат да се посочат някои положителни примери в това отношение. Ако обаче се има предвид значително увеличаване на частта на продажбите на такива високотехнологични продукти и услуги и на индустрията като цяло, възникват сериозни съмнения поне по три основни причини:

– Първо: Защото е трудно да се привлече частен капитал за високотехно-

логично производство у нас, а държавен капитал трябва да се инвестира много внимателно заради ограниченията, произтичащи от членството ни в ЕС и в Световната търговска организация (СТО); липсата на достъпен венчърен и гаранционен капитал още повече влошава възможностите за реализация на първите две алтернативи.

– Второ: Твърде слабата корпоративна наука и нейната некоординираност с академичната и университетската наука, както и ниската професионална подготовка на кадрите са много сериозни пречки за реализирането на първите две алтернативи.

– Трето: Изграждането на национални високотехнологични клъстери по алтернатива a) или b) изисква поемането на значителни материални и организационни ангажименти от страна на държавната администрация. Освен това съмнително е дали някое правителство ще се реши да поеме подобни рискове. А по стара българска традиция всяко следващо правителство ще се стреми да спре подобен проект дори само поради това, че не е негов автор.

Остава последната алтернатива – интеграция на българската индустрия в международни иновационни структури за производство на високотехнологични стоки и услуги. При сегашното влошено състояние на икономиката у нас най-лесно е всяка държавна администрация да обяви, че ще се придържа към третата алтернатива, още повече че не е ясно кога и как това може да се осъществи и какви ресурси са необходими за такава интеграция. В действителност ще се прави това, което досега се прави през последните две десетилетия – никакви сериозни усилия и отговорности за състоянието на технологическата модернизация и на иновативната индустриализация. Винаги ще се намерят отделни примери за успешна интеграция на наши фирми с международни иновационни обединения и никое правителство няма да пропусне да ги използва в текущи дебати. Но повече от сигурно е, че в обозримо бъдеще делът на българската високотехнологична индустриална продукция, а и на самата индустрия, няма как да се увеличи значително.

Разпространеното днес в България разбиране, че развитието на иновациите и на високите технологии може да се осъществява само и единствено чрез пазарни механизми, не се потвърждава от практиката на развитите страни.

По-внимателният анализ показва, че в развитите страни съществуват два вида икономики. Едната функционира изцяло на пазарни принципи, при минимално държавно регулиране. Тя се основава на изискването за бърза и колкото е възможно по-голяма печалба при минимални рискове. Хоризонтът на прогнозирането при нея е от 3 до 5 години. Тъй като значимите „пробивни“ иновации и технологии обикновено изискват десетилетна изследователска и внедрителска дейност, най-често компаниите избягват да поемат рискове по внедряване на такива иновации.

Вторият тип икономика се свързва със значителна непазарна държавна намеса при реализирането на крупни и стратегически важни за държавата проекти.

Типичен пример е атомният проект „Манхатън“, реализиран в САЩ по време на Втората световна война. Предвид надвисналата над страната опасност, държавата е поела значителни рискове и е инвестирала в заводи, за които

технологията не е била изяснена. Успешният край на войната оправда изцяло поетите рискове по този проект.

През шестдесетте и седемдесетте години на миналото столетие реализираните чрез държавата български национални програми (проекти) в областта на изчислителната техника и военнопромишленото производство също бяха успешни.

През първото десетилетие на XXI век двата най-крупни концерна за производство на граждански самолети встъпиха в жестока конкурентна борба за огромния им пазар. С активното участие и на правителството на САЩ, и на Европейския съюз двата концерна нарушиха законите на пазарната икономика, използвайки непазарни методи и средства. В момента се водят дела, на които не се вижда краят. И всичко това се прави заради огромните за момента печалби, имащи голямо значение за икономиките на страните, осъществяващи това производство.

Следователно, когато са замесени значителни национални интереси или над страната е надвиснала опасност за нейното съществуване, съответните правителства са длъжни (и те много често се възползват от тези възможности) да прибягнат към непазарни регулаторни механизми за защита на тези интереси.

През последните десетилетия българските държавни администрации се дистанцираха от реалната икономика и от необходимостта да носят отговорност и да поемат рискове за нейното развитие. Най-лесно е да се разчита на „дългата ръка на пазара". Тази ръка е капризна и непостоянна и ако не ѝ се помага, може да доведе до тъжни резултати.

Сега нашата страна е на дъното на европейската класация по бедност и ситуацията изисква силно държавно регулиране – включително и с непазарни средства. Така както се прави в редица развити страни. Посоките, според мен, в които тази дейност може да се реализира, са национални програми в областта на: фармацията, хранителната промишленост, военнопромишленото производство, а може би и в някои други отрасли. В противен случай страната ни ще продължи да заема сегашните си незавидни позиции сред другите европейски страни, а реиндустриализацията ще си остане само поредното пожелание.

ЛИТЕРАТУРА

1. http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_bg.htm
2. Статистически справочник 2013 г. Нац. статистически институт. С., 2014.
3. Бяла книга за нова високотехнологична индустриализация 2015–2025 г. DVD издание, 2014, Financebg.com

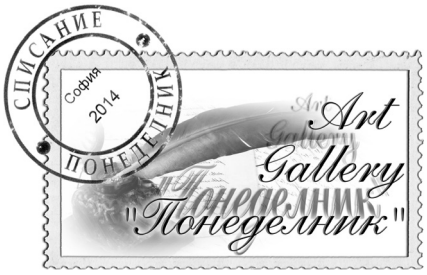

Албрехт Дюрер (1471–1528) е германски художник и гравьор, математик и теоретик на изкуството. Той е най-забележителната фигура на т.нар. Северен Ренесанс. Неговото творчество обхваща картини, акварели, гравюри, графики, натюрморти, олтарни платна. Дюрер е един от първите европейски пейзажисти, както и човекът, превърнал гравюрата в самостоен вид изкуство благодарение на изобретените от него нови техники и на гениалното им използване. Сред работите му, които имат световна известност и са обект на изследване, подражание и адмирации и днес, са: „Автопортрет“ (1500 г.), „Рицарят, дяволът и смъртта“ (1513 г.), „Меланхолия“ (1514 г.), „Молещи се ръце“ (1508 г.).

Албрехт Дюрер, „МОЛЕЩИ СЕ РЪЦЕ“, 1508 г.

Бригита Йосифова в компанията на литературните си поклонници

СРЕЩА НА ЖЪЛТИТЕ ПАВЕТА

Бригита Йосифова

Бригита Йосифова *– журналистка и писателка. Дългогодишен кореспондент в Лондон и в Москва за в. „Литературен фронт“, „Работническо дело“, „Труд“, „Отечествен фронт“, „Стандарт“ и др. Автор е на редица книги, сред които „Купено дете“ (автобиографична), „Ляля, сама в широкия свят“ (за актрисата Елена Воденичарова), „Декабристите“ (преведена на руски, станала бестселър в Русия), на сборници с разкази, сред които „Бирена чаша с монети“, и други.*

Беше лятото на 1971 година, по това време живеех и работех в Москва. Московският живот и кореспондентската ми работа ме бяха погълнали изцяло, но ваканциите неизменно със семейството си прекарвах в България. Малките ми деца с четири очи чакаха да отидат на гости „при баба и дядо“, да лудуват край Черно море, да ядат българско грозде и червени печени чушки.

И този път, още на другата сутрин след пристигането ми, вече вървяхме с моя скъп приятел Здравко Петров по софийските улици. Точно пред паметника на булевард „Цар Освободител“, захласнати в най-оживена приказка, гледам: един човек стои срещу мен и не мърда. Заковал се като паметник върху жълтите павета. Гледа ме и се смее: Петър Увалиев!

Радостта ни нямаше край. Прегръщахме се, тупахме се по раменете. Решихме, че има Бог, иначе кой друг добър дух би ни срещнал баш на българска земя? Здравко доста се удиви, че Увалиев се обръща към мен с ново име, че ме е прекръстил Ангелче.

А аз бях полудяла от радост; не бях чувала или виждала милия ми Петьо през всичките мои трудолюбиви кореспондентски години в Москва. Последния път нашата среща бе отдавна, в моя лондонски дом край маса и гощавка с български гювеч, ухаещ на чубрица… За мен – преди сто години. Къде, моля, из нашия социалистически свят бих могла да го видя? Освен в Лондон, разбира се, защото над моя приятел тегнеше тежка присъда; бе осъден от държавата ни като… невъзвръщенец. Понякога ми е казвал с голяма тъга, че само в сънищата вижда, че крачи по софийските улици.

А сега стоим и се смеем, стъпили на софийските жълти плочки. С магическата си пръчка една все-

силна дъщеря повелителка беше превърнала присъдата на Петьо кажи-речи в недействителна. Увалиев пристигнал по нейна покана, като неин личен гост. И значи – недосегаем. Нашата Темида замижала с двойна превръзка на очите.

Скоро и Здравко се включи в разговора, сякаш цял живот и тримата се познавахме. Стоим на пъпа на София и си говорим. Замолих Здравко да цитира на Увалиев поне откъс от някоя негова статия, печатана в стария „Златорог“, нещо, което много пъти е правил пред мен. Уверявах Петьо, че сега ще се убеди: може като студенти да сме учили цитати от брадати класици на марксизма, но има хора в София (като Здравко), които доброволно и не за изпит, а за удоволствие са чели „един Увалиев“, че и досега го помнят наизуст! Петьо се слиса. Здравко се смути, че го молех и молех да каже поне нещичко написано от Петьо, това, което помни. Изкушението да зарадва Петър Увалиев изглежда бе голямо. Здравко склони. И на булеварда с хубавите павета стоим посред София, а Здравко говори: „Всеки град има свой собствен въздух, но не е онзи, който мерят метеорологическите институти, а този, който е записан в творбите на хората на изкуството…“. И още, и още. Цяла страница. (Цитирам по памет, дано няма голямо отклонение.)

Петьо буквално се превърна в слънце. Засия. Ще кажеш: от лъчи направен. Отложи всички срещи, всички свои важни работи. (И ние със Здравко забравихме накъде сме тръгнали.) Тримата се запътихме да обядваме в ресторанта на Унгарския клуб.

Часове и часове разговаряхме за всичко под небето, за всичко на земята. Седем часа разговори, до насита и прегракване. По едно време Петьо спомена ей така, между другото, като гледаше Здравко с усмивка, че имал в библиотеката си две умни книги, но за съжаление без автограф от автора. И стоят неподписани. Каза: „Литературни силуети“ и „Законно и незаконно родени умове“…

Заглавията на собствените му книги поразиха Здравко, той не очакваше, че Увалиев ги е намерил или чел в Лондон. Смутен и трогнат, успя да каже: „Благодаря Ви. Не очаквах.“ После Петьо ме разпитваше за Москва, интересуваше се от книгите на Бахтин. Разпитваше и за тази новопоявила се „руска“ страст, хокей на лед. Не я разбираше. Здравко мълчеше и се усмихваше, че знаеше наизуст всичките ми московски приказки.

Изказах крамолното становище, че е разрешена страст, поощрявана и нарочно култивирана „отгоре“. Разпалвана от вестници, радио, телевизия. Страната затаяваше дъх и не дишаше: руски хокеисти кръстосват хокейни пръчки с канадците, с чехите! Върховният съвет на СССР този ден не заседава, депутатите са избягали вкъщи. Политбюро затваря кепенците, членовете му хукват с черните си коли ЗИС (със завеси на прозорците) да гледат хокейния мач по телевизията. При всички икономически трудности, при исполинските проблеми на огромната държава (окована дълги месеци в лед), новият съвременен Рим подарява на народа голям отдушник: Лед и Зрелища! Патриотизъм с гумена шайба. Грамадната страна имаше свои, легендарни „ледени“ герои: Якушев, Старшинов, Третяк… Свърши времето на някогашните полярници Папанин и Кренкел, които зимували в палатка на Северния полюс. Хокейната арена в центъра на Москва е новият модерен Северен полюс. (Така говори само човек далеч от спорта.)

По едно време Петьо и Здравко започнаха чудна, упоителна (за мен!) надпревара. Кой повече знае неизвестни, загадъчни стихове? Трябва и да познае автора. Петьо започна с редове, които по интонация веднага ми се сториха познати: „Танцуват вълните, а хладната есен пилее умрели листа. Те чезнат незнайни с молитвена песен и сливат се с нея в нощта.“ Труден ребус. Страшно ми напомниха Димитър Бояджиев и великолепното му „Макар безнадеждна, макар безгранично далечна, у мене утеха ти дириш, о, клета жена….“. Но не познах. Здравко реши, че са преводни стихове от Гео Милев. От сборника „Жълтата роза“ ли? Спечели Петьо: авторът е моряк със синя моряшка барета. По-късно ще мечтае за „едрите звезди на Фамагуста“. Вапцаров!

Разказвам за тази наша среща, защото приятелството до ден-днешен си остава нещо неразгадаемо за мен. (По същия начин например намирам загадъчна и страшно привлекателна математиката.) Ето ги двете мои велики тайнства на света.

Цял живот имах четирима истински приятели. Таблица само от четири имена: Цвети Коларова, Здравко Петров, Давид Овадия и Петър Увалиев.

Обичах ги всеотдайно. Но не както е прието да се казва – „до гроб“. И днес са ми безкрайно скъпи, когато и четиримата ги няма на земята. На всеослушание признавам, че беше много повече от привързаност. Беше нещо като хилядолетно „лепило“, което завинаги ни свърза и закова. Сама съм, живея без тях, но огромното ни приятелство остана силно, каквото беше и преди. (Просто… вече не се виждаме.) Това приятелство няма дробове, не се нуждае от кислород, че да диша и живее в мен. Аз съм му абсолютно подвластна и вярвам: никога нищо не изчезва от този свят. Нито чувства, материя, гласове на хора или изречени думи. Постоянно витаят край нас, но изпълват сърцата и мислите само на избраници. Всички ние, веднъж живели на нашата планета Земя, навечно оставаме частици от Мирозданието. Не чакам и съвсем не говоря за красивия вълнуващ „зов на втората тръба“ на Дядо Иван Вазов. Просто вярвам, че винаги сме неделими от тези, с които някога сме другарували. Действа силата на моето „лепило“. Как става това? Не зная. Дори не съм любопитна дали наистина е така. Просто и днес продължавам да мисля и живея с моите четирима „изчезнали“ приятели.

Наричах ги с шеговити прякори, за да не им говоря помпозни думи от рода, че са част на душата ми. С весел ферман обявявах на всеки един от тях, че ми е Пръв Приятел. Цифрата четири си има свое законно място в аритметичната таблица, но не и в моята. При мен моите приятели бяха най-отпред, на челно място. И четиримата заедно и стояха, и стоят рамо до рамо.

Така се случи, че аз запознах Здравко с Петър Увалиев. Това в моите тефтери е нещо като знамение. Изписано е с червени букви. Или, ако искате, с курсив.

И ето на масата в Унгарския клуб чухме със Здравко забавни, чисто петьовски загадки за понятието „партия“. Поиска да му преведем на друг език думата „партийност“. Не можем! Каза, че „партия“ е побългарена заемка от латинския корен *pars, partis,* което чисто и просто значи част. У Яворов имало разкошно негово си поетично слово за тази „част“. (Яворов казва „отломка“ в

стихотворението „Арменци“.) Забавляваше се, че някога наши присмехулници, като чуели, че някоя френска политическа партия се е разцепила, казвали: „ Ха, разпердушинили се на квадрат.“

Слушахме усмихнати. Бяхме хипнотизирани. Този човек бе свободен като вятъра. Разкрепостен, остроумен, весел. Но и мъдър, знаещ. По едно време Петьо каза: „Обичам да въртя словото. Аз съм слововрът!“. Ето кога и тримата се смяхме като луди. Петьо каза, че съветва днешните ни социалистически политици, които все се бият в гърдите за доброто на пролетариите и все произнасят речи, че силно милеели за сиромаха, да се нарекат „сиромахомили“!

Двамата със Здравко с дни и седмици все обсъждахме и си спомняхме срещата.

* * *

Знаех сто милиона неща за моя приятел Здравко. И двамата бяхме далеч от математиката, а нашите сравнения и силни преувеличения (главно от моя страна) бяха изразени в числа, с много нули накрая. Когато си ги пишехме в писма, не умеехме нито да им преброим нулите, нито да обясним каква е тази наша математика; просто искахме да кажем нещо безбрежно голямо, ако е бройка – да е колосална, чак астрономическа. До луната и назад! Веднъж от Лондон написах на Здравко „сърдито“ писмо. Оплаквах се, че все забравя да ми изпрати поне едно „много здраве“! Пише ми 10 страници писмо, но в него няма дори един „кьорав“ поздрав. Ами ако съм тежко болна, когато чета софийските му литературни отчети? Ако съм вдигнала висока температура и едва чета критичните му думи за книги или за диалозите му с приятели и за кавгите му с неприятели? Хленчех, че постоянно забравя да сложи най-накрая в писмото поне традиционното „сърдечни поздрави“. А той, ни в клин, ни в ръкав – изведнъж спира! Прекъсва монолога и ми съобщава името си: „Здравко“.

След упрека, Здравко всеки път завършваше писмата си поновому. Пишеше следния свой личен математически знак: „300 билиона. Здравко“.

И ми каза защо. Тези здравковски билиони били едно постоянно шеговито „извинение“. Ако искам – разкаяние. Астрономическото число включвало всички негови забравени „много здраве“, заедно с всички ненаписани, а очаквани от мен „сърдечни поздрави“. Според Здравко всяко писмо хем се „извинявало“ за неговата разсеяност, хем всеки път тежало с всички 300 билиона преброени от него и неизпратени добри поздрави и пожелания от предишните му писма.

Здравко Петров не само се прекланяше пред Едгар Алан По, а знаеше наизуст всичките му поеми. През студентските ни години моят високообразован приятел декламираше кошове с непознати за мен стихове. Разбира се, правеше го нарочно, да ме смайва. (И ме смайваше.) Не ги четеше по книга, а ми ги казваше наизуст. Още тогава мислех, че не идват от главата му, не ги е скътал в удивителната си памет. Не. Здравко ги вадеше от сърцето си. Поразявах се, защото самият той не беше поет, не пишеше и проза, а се занимаваше само с литературна критика.

Една софийска студентска зима му бях на гости, а отвън силен вятър блъскаше прозорците. В стаята на Здравко имаше стенна камина и ние с него греехме ръце на лъскавите ѝ тъмночервени плочки. Бяха горещи, чак пареха пръсти-

те ни. Ето кога чух изумителните „звънливи“ куплети от „Камбаните“ на По. За цял живот запомних силното, неповторимо впечатление от „Камбаните“ и то остана някак странно свързано с горещите плочки.

Приказвали сме надълго и много пъти за хора, които дават „и мило, и драго“ за първите издания на определени книги. Магията на колекционерството има много черти, то води хората из странни пътеки и по неведоми пътища. Като на голям колекционер, знаех, че ще му е приятно да чуе книжни небивалици. Разказвах му, че всяка година в Лондон се провежда престижен панаир на антикварната книга с щандове на търговци от цял свят. Обстановката е тържествена, чак грандиозна. Панаирът има свое лице, различен е от другите многобройни пазари за стари книги. Той е Райската градина. Из неговите алеи хиляди гости от цял свят, любителите на първите издания на бележити автори, ще намерят своето желано съкровище. Идват и любопитните, които само разглеждат, без да купуват. Пълно е със захласнати зяпачи. Идват родители с децата си, за да ги поучат и приобщят към историята на книгите.

Недалеч от Британския музей е улица „Грейт Ръсел стрийт“. Всяка година през лятото там се провежда панаир на старинни книги. За нищо време израства странен книжен град, който омагьосва големите познавачи. Този свят е за богопомазани, за благословените от небесата. Пристигат от цял свят, готови да търсят, избират и купуват редки книги. За няколко дни там мирише на стара кожа, на пергамент и на нещо необяснимо, но мило за душата на всеки истински колекционер.

С Петър Увалиев много пъти сме бродили из панаира. И аз винаги възкликвах: „Ах, да можеше да види всичко това моят скъп Здравко!“.

Разказвала съм на Петьо, че Здравко е един истински „романтичен“ колекционер. Не взима старинна книга в ръце, без първо да я погали с длан. Беше изключителен духовен човек, чудесен чудак, невероятно всеотдаден на книгите. Казвала съм на Здравко, че се е венчал за книгите си! А Здравко се радваше и казваше: „Позна.“ Здравко нямаше семейство. Нямаше дори истински дом, живееше в нещо като собствена антикварна книжарница, на петия етаж на „Цар Самуил“ №17. Всички стаи и помещения в апартамента (дори банята) бяха претъпкани с книги. Един ден, когато му бях на гости, отвори гардероба и останах втрещена: вместо дрехи видях стотици книги на една-единствена тема: Александър Пушкин. Критикът Стоян Илиев веднъж ми каза: „Казваш, че в гардероба му имало книги? Бригита, следващия път отвори хладилника в кухнята. Здравко няма храна, има книги.“

На Здравко дължа много. Например, буквално ме хващаше за ръка и ме водеше „на гости“ да ме запознава с хора, които сам дълбоко уважаваше. Искаше и аз да се докосна до тяхното величие. Сега ще дам думата на самия Здравко, той публикува през 1999 г. свой разказ за нашето гостуване при големия българин Симеон Радев. Ето един кратък откъс от него:

„В един разговор пред мен Симеон Радев прояви интерес към Бригита Йосифова, разпитваше ме за нея. Старият дипломат каза, че са му направили впечатление нейните литературни интереси. И пожела да се срещнат, покани я вкъщи. Тази среща ги сближи, той и втори път я покани да му гостува. Всеки

път се заседявахме, не усещахме как минаваха по 5–6 часа в упоителни разговори. Веднъж разговаряхме за библиотеките по света, за Британския музей в Лондон, този паметник на световната култура. Симеон Радев тогава спомена, че е работил в читалната му зала, че там само речниците и справочниците са повече от 20 милиона. Бригита Йосифова говори за своите любими зали в Британския музей, за колекциите от ръкописи на велики писатели, нотописите на световни композитори, за древните папируси и фолианти."

Здравко ще си спомня аспирантските си години в Москва (в Академията за обществени науки) и особено за гостуванията си в моя московски дом. И нека не аз говоря за тях, а чуйте как Здравко описва тези наши срещи: „В нейния московски дом на „Староконюшенный переулок" (улица, на която са живели някои декабристи, на която се е разхождал Александър Пушкин) съм виждал сред гостите представители на интелектуалния елит. Идваха художници, писатели, режисьори, актьори, архитекти, млади философи. Бригита Йосифова създава свой литературен салон в традицията на руското общество. Дългите зимни московски вечери предразполагаха за разговори и срещи. Салонът ѝ ухаеше на портокали, а навън виелици и преспи сняг. Актьорът Инокентий Смоктуновски при светлината на свещи декламираше стихове на Йосиф Бродски (по това време Бродски бе в затвора). Александър Ширвинт от Театъра на сатирата разказваше за своя роднина пътешественика Миклухо Маклай, а веднъж показа пред гостите своя непознат за публиката талант, донесе цигулката си. Той и архитектката Кира Сошинская изпълниха цигулков дует. Режисьорката на театъра „Съвременник" Галина Волчек разказваше за нови театрални постановки. Актьорът Сергей Юрски превърна в блестящи монолози страници и страници от „Нос" на Гогол. Преводачът на английска поезия Владимир Рогов беше неподражаем импровизатор, още чувам омагьосващия му глас…"

Остава да добавя само една малка „пропусната" подробност към разказа на Здравко, към описанието, че навън имало виелици и сняг, а у дома ухаело на портокали… Тези слънчеви портокали ги носеше самият Здравко! Те бяха неговият редовен армаган за нас, всеки път носеше по 5 килограма златни топки. До такава степен ценяхме жеста му, особено децата ми, че те го изразяваха с бурна радост и подскачане. Здравко „омаловажаваше" своя дар. Казваше, че ги купувал в сградата на Академията, дори не слагал на главата си зимна шапка ушанка, не излизал навън. (И, разбира се, не споменаваше, криеше от нас, че аспирантската му стипендия чувствително намаляваше.) Веднъж му отвори вратата моята малка петгодишна дъщеря Джейн. Захласната и омагьосана от златните слънца в ръцете на Здравко, се развика: „Бързо идвайте! Пристигна чичо… чичо… Портокал!".

От радост беше забравила името му. От този ден и двете ми деца го прекръстиха. Здравко стана за тях „чичо Портокал". (И до ден-днешен с това име го споменават.)

Ще завърша шарения си букет от спомени с признанието: не свършва тъгата ми по Здравко. 12 години живея без него. За мен те са неизмеримо много, чак безкрайни. Цели „300 билиона" години.

ПИСМА ДО БРИГИТА

Здравко Петров

Здравко Петров *(1928–2000) – професор, дфн. Работил е в областта на литературната критика, на публицистиката и есеистиката. Бил е зам. главен редактор на в. „Литературен фронт“ и завеждащ отдел „Критика“ на сп. „Пламък“, редактор във в. „Народна младеж“, в. „Народна култура“ и сп. „Септември“. Бил е член на Съюза на българските писатели. Има издадени над 20 книги, от които по-важни са: „Срещи с големи и малки“ (1962), „Вечни спътници“ (1966), „Личности и съдби“ (1970), „Критика и критици“ (1977), „Възрожденци“ (1987), „Пред саркофазите на историята“ (1996), „Историята като безумие“ (1997) и „Изкуството на критика“ (2003). Бил е съставител и редактор на редица сборници.*

В продължение на дълги години не спряхме да си пишем писма със Здравко. Никога не се прекъсна и не угасна приятелството ни, дори докато живеех и работех в чужбина. Винаги бяхме духовно заедно. Здравко изпращаше писма по пощата, често и по случайни пътници. Но най-много се радвахме, когато успявахме да си изпратим послания по приятели. Те, приятелите, от дъжд на вятър носеха писма, книги и подаръци от Здравко (по време на командировки до Лондон или Москва) и тогава „на живо“ ми разказваха за него. И аз по тях му изпращах „километрично“ писмо, стараех се с нещо да го зарадвам. Понякога Здравко нарочно „охкаше“, винеше ме, че заради тези дълги писма (наричаше ги „перпетуум мобиле“) не успявал да напише нито един свой „шедьовър“. А те бяха безброй, навярно си разменихме стотици. Всички негови – запазих. Зная, че докато беше жив, и той бе грижлив към моите.

Тази година (2014 г.) по настояване на наши общи приятели потърсих (и намерих!) един „залп“ писма (27) от Здравко, писани в различни години. Много време и сили ще трябват, за да успея из сандъците на тавана да намеря останалите…

Някога тези писма бяха за мен живителни глътки вода от рòден, софийски извор. Тогава плувах из московски или английски води, бях кореспондентка на наши вестници и пишех политически и културни материали за чужди събития. Но постоянно жадувах и тъгувах по всичко българско и мое. Чаках да чуя от Здравко новини за приятели и познати, за книги и събития. Кой друг, ако не умният, нежен мой приятел Здравко, ще ми ги разкаже искрено и вярно?

Четиринадесет години изминаха, откакто Здравко завинаги ни напусна. Писмата му спряха. Някога тези изписани на ръка негови страници целяха да ме утешат; Здравко искаше да смекчи носталгията

ми по България. Но и те, в същото време, неусетно разкриваха и самия него. Едва сега, когато отново ги препрочитам, усещам, че на места са дълбоко лични и изповедни. С тънък, талантлив и искрен молив предават интимната страна на епохата ни. Истински етюди отвътре!

Познавах и бях свикнала със скромността на Здравко. Избягваше, че и не си позволяваше да говори за себе си; никога никому не се натрапваше. Беше изключително деликатен човек. Питам се: защо едва сега забелязвам, че свенливо е прошепвал и по нещичко за тъгата си? Че е скърбял и страдал? Сърдя се на себе си, укорявам се, че невинаги откликвах. Виждам, че в навечерието на една Нова година (за него винаги най-тъжна и самотна нощ) по здравковски елегантно и мимоходом споменава признанието: „Аз и този път прекарах в аристократично усамотение."

За мен писмата на Здравко вече имат друг статут. Докато се спотайваха в старите сандъци на тавана в моя английски дом, е настъпила невидима, но истинска метаморфоза: четем един прекрасен, неподозиран и много личен „Дневник" на Здравко Петров.

Аз бях щастливата, която първа прочете страниците му.

Бригита Йосифова

17 ноември 1966 г.

„Тези дни идва Снежина Панова и ще получиш подробни сведения за мен и нашите приятели. Това писмо е извънредно… Не се бой, получих писмото по Мария. Благодаря за подаръците.

Ти си смутила Емил Манов с неочаквания въпрос. Той нещо не е добре, готви се да напуска съюзното ръководство, явно е, че не могат да мелят брашно с Г. Джагаров. Аз това го очаквах, като ги познавам какви хора са поотделно. Но не знам как ще се измъкне от тази каша.

Най-новото е, че Цветан Стоянов се ожени преди няколко дни за Антоанета в Бачковския манастир. Най-после и това стана. Аз бях през лятото с Цветан в хижа „Орфей", но той не говореше за това като за нещо предстоящо. Може би за бързото решение му е подействал фактът, че Юлия Кръстева остава още една година в Париж. Но няма какво да се прави, по някакви неведоми пътища вървят човешките работи. Аз преди два месеца четох романа на Цветан „Буди Будев", той е опит за плутовски роман, но там разбрах много неща за Цветан. Въпреки иронията в него имаше нещо много печално.

Какво друго да ти пиша? Нашият живот е такъв дребнав по софийските кафенета и в Съюза, че не заслужава много да се говори. Тази неделя ще ходя на сватба, жени се един млад поет (Радко Радков), много интересно момче, пише изтънчени стихове за Византия, чувства тази угаснала цивилизация не толкова като българин, а като парнасист. Пращал е стиховете си в Париж, отбелязани са в един преглед на поезията. Има особено една чудна поема в неговата стихосбирка „Касиана" (по името на една византийска поетеса, отишла в манастир), тя е великолепно написана.

Доколкото знам, сп. „Контакти“ ще излезе след 1 януари. Отдавна не съм виждал Андрей Гуляшки, той по едно време много ме канеше да постъпя в списанието, но аз не се обадих, защото много не ми е по вкуса редакцията. Разбира се, ще ти изпратя списанието, когато излезе. Изглежда Стефан Гечев е напуснал списанието, като чул, че Любен Георгиев постъпва (те много се мразят), и разбрах от Андрей, че му приел оставката. Ужас! Но нали Стефан му беше дясната ръка?

Това са новините засега. Но очаквай голямо писмо, аз почти съм ти го написал и ти го изпращам тези дни. Представям си как се чувстваш зле в тази зима, затворена между 4 стени, явно те е обхванала руската „хандра“. Но многото мина, малкото остана. След няколко месеца ще се видим и ще си поговорим до насита. 300 билиона. Здравко“

~

М. декември 1966 г.

Много скоро ти писах писмо и просто не зная кое ще ти е интересно. Разбрах от Любен Георгиев, че той по линия на сп. „Контакти“ трябва да ходи при Питър.

Големи истории стават около македонския въпрос. Г. Джагаров, в качеството си на председател, не подписал един документ, по този начин не иска да признае македонския език, отделен от българския. От всичко това произлезе голяма история. В последно време това е „злобата на деня“.

Снежина благополучно пристигна ли в Москва? Вероятно с нея приказвате ден и нощ. Тончо има неприятности около своя брат, май няма да спечели конкурса по новогръцка литература. Аз съм в очакване да излезе новата ми книга. Виж, не можах да ти я изпратя по Любен, вероятно ще я изпратя по друг. Понеже е краят на годината, привършвам разни свои планове и съм претрупан. Но повече не ми се пише, само с кеф ще си работя митологията. Написах за Орфей и Венера, сега работя над историята на аргонавтите.

Ти над какво работиш? Пак ти казвам, подобни книги като тези, които си замислила, са по-интересни от белетристиката, която наводни всички книжарници. По линия на тази проза даже Лада Галина стана голяма писателка.

Вчера се видях с Васил Попов и ходихме в кафене „България“ (там видях и Капка), надълго говорихме. Той разправя, че няма с кого да приказва. Според него всичко е издребняло, урежда си живота, оеснафява се, прави кариера. Направихме преглед на живота на младите хора, действително е така. К. Павлов не пише, Л. Левчев си плете кошничката, Цветан Стоянов пише книги, които не трябва да пише, и пр. Може би на тази възраст виждаме тези неща, но действително не останаха хора чисти литератори. Всичко се е спуснало по житейската стъгда да си урежда живота. Но няма какво да ти го разправям на теб, ти този процес го видя много рано, даже той те нарани…“

~

1 януари 1967 г.

„Това е едно старо писмо, което не можах да ти изпратя по Любен, което вероятно е станало досадно по своите остарели новини. Но няма значение, все

пак аз съм ти го писал. Първо трябва да ти честитя Новата година! Тя носи среща помежду ни. Желая ти всичко най-хубаво на теб, Джейн и Ричард. Всичко, което си ми изпратила по Любен, съм получил (както и това, което изпрати по Снежина). Особено ми харесаха копчетата. Видях се с Любен, веднага отидох у тях. Масата беше отрупана с безброй руски подаръци, но между тях веднага се отличи дивният кехлибар. Той ми каза, че на два пъти е идвал у вас, но не сме говорили подробности. Онзи ден ходих в сп. „Септември", там се видях с Камен Калчев, той попита за теб. Те бяха много разтревожени за случая с Минко Николов, просто витаеше една смъртна атмосфера в тяхната редакция. И хубаво, че засега Минко остана жив. Но този факт потресе много хора, най-малко от него очакваха този жест, като се има предвид, че в лицето на много хора беше въплощение на разума. И аз не съм в състояние да пиша след този случай. Въобще краят на тази година беше катастрофичен.

Нашето ежедневие тук е много тежко. Преди няколко дни бяхме на защитата на Асен Игнатов в Университета. (Официални опоненти му са Д. Спасов и А. Поликаров.) Асен говори блестящо. След Михалчев не съм чувал подобна реч във Философския факултет. Защитата му бе един трумф, всички студенти го адмирираха. Хората около Тодор Павлов обаче са вбесени, те ще му направят нещо. Вече жена му е изключена от Университета, вероятно и той ще бъде уволнен, но да видим. Няколко души изпратихме писмо до Тодор Павлов по този въпрос, преди 20 дни. Подписаха го и Атанас Натев, Минко Николов, Тончо Жечев. Чухме, че са го разглеждали в идеологическата комисия на ЦК.

Въобще обстановката е много сложна. Тя може да породи и известно догматично затягане. От едно място чух, че Гошкин ще става пак някакъв тартор на идеологическия фронт. Тодор Павлов не може да не го издигне, нали са от една школа.

В последно време все ходя по сватби. Там много се яде и просто ми омръзна. Миналата неделя бяхме у Антоанета. Бяха старите познати Н. Фурнаджиев, Христо Радевски, Кръстьо Куюмджиев, Тончо Жечев, Вера Мутафчиева и др. Тъжно, че го нямаше Васил Попов. Но браковете обикновено разделят приятели. Бяхме до 3 и 30 сутринта! Цветан ни показа една голяма книга за митовете за крал Артур в другата стая, а Христо Радевски мислеше, че ни показва хавлиите, които му подариха. Същата компания бяхме и на Никулден у Фурнаджиеви. Колкото и да е приятно, аман от компании! Просто се получава едно пресищане. През януари ще избягам някъде за 10 дни, защото пак ще има именници. Не обичам този стил на живот, но някак се налага.

Срещу Нова година всички бяхме тъжни, може би е от годините, виждаме все по-ясно, че те не носят нищо ново. Аз и този път прекарах в аристократично усамотение. Ти навярно си прекарала сред елхи и виковете на Джейн и Ричард… Вероятно сте ходили и в Кремъл. Помниш ли, една година ти беше в блестяща рокля сред кремълското общество? Аз бях за няколко часа у вас. Помня, че Питър ми подари синьо-бежово шалче. Къде остана това време? Ставаме все по-самотни и тъжни. Това разбирам най-вече, когато идва Нова година.

Но нищо, да махнем излишните мисли. Напоследък някои приятели ме обвиняват, че съм бил „оптимист". Даже чух, че и Симеон Радев ми давал

характеристика, че за годините ми съм бил твърде „жизнен“ и „възторжен“. Странно!

Доколкото разбрах от Любен Георгиев, ти събираш вкъщи свещници. Една книга за колекционерството е блестяща идея, такива неща повече се търсят и четат от чистата белетристика.

Ти какво правиш? Започна ли да пишеш? Снежина не може да се нахвали с тебе, как си я посрещнала в Москва, отсега се чуди как да се реваншира.

Още един път ти желая всичко хубаво за Новата година. Изпращам ти книгата си, Димитър Димов, „Сезан“ и една книга на млад автор. Нямаше бял вермут, изпращам ти чинцано.“

~

22 май 1968 г.

„Тук цяла година нашата компания от критици е подложена на всевъзможни удари. Последното беше „Цвайг и цвайгистите“ в сп. „Пламък“. На тази статия отговорил Петър Увалиев по Радио Лондон. Твърде остро говорил за този „цървулковец“ Иван Славов, нашия опонент с твърде мрачно политическо минало. Нещо друго силно на конгреса (на писателите) беше репликата, която хвърли Христо Ганев, тя прозвуча много силно. Той каза: „Понеже в ръководството са избрани хора от различни поколения и щом има хора от царската армия, нека има хора от партизанската армия. Аз предлагам Веселин Андреев.“ Ефрем Каранфилов, смъртно бледен, взе думата и започна да говори. „Аз съм написал 15 книги, а Христо Ганев е бездарен“ и пр., и пр. Въобще изпусна нервите си. Божидар Божилов и Павел Матев го дърпаха повече да не говори, а той говореше и се излагаше. Атмосферата на конгреса, както се и предполагаше, беше много тежка и казионна. Но и това нещо най-после свърши и може да си отдъхнем.

Ти пишеш ли нещо? Преди години имаше по-големи замисли, а нещо ги остави на по-заден план. Не трябва да оставяш житейският поток да те влече. Помниш ли, преди години сме си говорили за творчески планове, за нашите синьобезумни разговори по московските телефони. Помня тази Академия с коридорите, как си идвала и сме разговаряли със Снежина и Тончо Жечев до късно. Нещо изтекоха тези години, идват други. Но нещо намалява духът ни и това е лошо. Тук виждам как една подир друга се разпадат компаниите и се диференцират дружбите. Въобще с годините лъсва байганьовската същност на българската интелигенция. Уж някакъв европейски лак, а се показва „антерийката“ на грубото занаятчийство. Просто те е срам да гледаш някои процеси, но въпреки желанието ни, те стават.

Преди една седмица ходих при жената на Симеон Радев, но него го няма… Тя също е приятна събеседница, но не е С. Р. За нея съм чувал, че Пол Клодел е отивал от Париж до Вашингтон, за да разговаря с нея. Тя е от рода на д-р Вълкович. Симеон Радев ми казваше, че има писма от Райнер Мария Рилке до нея. Често я хвалеше.

Ричард проучи ли тази мъдра книга Библията? Джейн среща ли се с Никита Хрушчов край пясъчната площадка? Те сигурно са пораснали, децата неза-

бележимо бързо растат. Все пак месеци ни делят до новата среща, която ще ни срещне с миналото, младостта, но най-много с теб. 300 билиона. Здравко“

≈

11 октомври 1968 г.

„Нищо интересно след твоето заминаване не се е случило. Преди 5–6 дни видях Снежина Кралева, която се готвеше да заминава за Рилския манастир за Деня на поезията. Тя ме попита дали съм получил писмо от теб. Бяха с Вера Мутафчиева. Нещо Вера не ми харесва. Няма да усети как ще се опошли с литературните среди, с които се движи, не ги подбира, скоро ще стане неинтересна. В живота има правила: не може да служиш на дявола и на Бога. Тоже Цветан Стоянов застава на позициите на манихейството, че всичко е зло (той по този начин оправдава себе си). Преди няколко дни се върна от Женева с Ана Каменова и Леда Милева по линия на ПЕН клуба, да провалят една резолюция по чехословашкия въпрос.

Не бях виждал дълго време Мила Радевска, видях ги да купуват нещо със Снежина Панова. Тези дни ще им ходя на гости. Не съм ги виждал отдавна. София е станала ужасна, не знаеш кой къде е. Видях Драгомир Асенов, той ми каза гузно: „Защо не се обаждате с Тончо?“. След твоето заминаване бях в провинцията. 9 дни във Варна и близо толкова в Шумен. Но след като се върнах, пак ме завъртя колелото на София и нещо не мога да си гледам работата, а има да пиша някои неща. Все още съм разбит от събитията. Когато беше тук, по много неща бърборехме, но не говорихме за твоите и моите литературни проекти. Все по-трудно стана да се пише. Ти предаде ли книга на Давид Овадия? Поканиха ме от изд. „Български писател“ да им дам книга, ще събера каквото имам. Но пак няма да излязат някои полемични статии. Просто нещата се сложиха така, че няма смисъл да се участва в никаква критическа полемика. От опит знам, много трудно се отпечатват подобни статии.

Искра иска да запише аспирантура в СССР. И така е по-добре, когато са в България, те взаимно си вредят, Любен Георгиев прави ужасни неща. Божидар Божилов много ми говори срещу него. Прави скандали на всеки, който разговаря с Искра. Почна и мен да не поздравлява, сърди се на Асен Игнатов, даже на Елка Константинова, защо разговаряли с Искра. Смешна работа. Но в тази кампания, специално срещу мен, виждам нещо по-дълбоко. Той неочаквано бързо се е сближил с Г. Джагаров, той му ходил на именния ден (мен ме покани Любен), ходят по „Астория“ до сутринта. Тук беше замесена и една латвийска преводачка, която Любен харесва, но има и нещо друго. Любен скъсва с обкръжението, за да може да предприеме по-рязък завой. Бъдещето ще покаже. Но не ми е чудно, всичко се руши, тези бързи сближавания говорят за някаква дислокация сред хората. Ужас! Както виждаш в тази болезнена, предсмъртна обстановка човек се чуди какво да прави, как да живее, с кого да дружи.

Вчера имахме интересна среща с Михаил Арнаудов (той е вече на 90 години), единствения жив представител на своето поколение. Действително, той е един жив отломък на следосвобожденска България. Много подробно ни разправя как е растял, какво е чел, как е трупал ерудиция в тишината на кабине-

тите. В сравнение с него ние сме едни болни, нервозни деца, нищо повече. Тези хора носят друг свят, друга хармония.

Още Васил Попов не ми е дал книгата си (а може и да не е излезнала), когато излезе ще ти я пратя. Тук не са излизали някакви особени книги, само някои военномемоарни книги, но не знам дали те интересуват. По Искра ти изпращам някои полубелетристика и белетристика.

Онзи рус, вдъхновен поет Радко Радков написа хубава пиеса за „Балдуин Фландърски", даде я по театрите. Той получи предложение да му издадат византийските стихове в Мюнхен. Обади се! 300 билиона. Здравко"

~

16 февруари 1969 г.

„И аз допуснах една дълга пауза, защото исках да ти изпратя писмо по някой близък. Но както знаеш, твоето мълчание и на мен се отразява, след това не ми се пише дълго време. Благодаря ти за „Хенрих Осми", сега той строго ме гледа зад стъклото на библиотеката ми. Писмото по Вера Мутафчиева получих малко преди Новата година. Веднъж ходихме с Елка Константинова у нея (за втори път посещавам дома ѝ) и видях свещника, който си ѝ подарила. Когато влязохме, тя току-що беше говорила с теб по телефона. Пихме водка, стана дума за някои преводи на Райнер Мария Рилке и от тогава не сме се виждали.

Пращам ти нови „софийски потайности", а именно книгата на Беровски „Корона и кръв". Тя е едно твърде повърхностно съчинение (успях да прочета от книгата 250 страници), но от нея ще научиш редица неща за новата история на България. Хубаво, че я намерих в една антикварна книжарница, това е книга, която много трудно се намира. Ще те подтикне да прочетеш отново „Строителите" на Симеон Радев. Веднъж видях Бистра Радева, тя много ми говори срещу книгата, как е обрисуван княз Ал. Батенберг. Представям си как през тези студени московски нощи се зачиташ в бурната история на новоосвободена България…

Аз си обяснявам психологически дългото ти мълчание, новите връзки избледняват старите. Вера е интересна жена, но прекалено екзалтирано я виждаш. Тя е много умна, образована, даже си е сбъркала пола, но под този розов храст може да излезе усойница. Средата, в която се движи, я принуждава и тя няма да направи нищо особено нататък. Аз чета есетата ѝ и определено мога да ти кажа, че тя няма литературен талант, тя е повече историк-писател. Освен това тръгва по пътя, по който вървят всички други, тези, които аз зная докъде стигнаха. Моето мнение е: бъди критична и не си подарявай лесно дружбата. Прави всичко с мярка, за да не се разочароваш. Вера е твърде цинична в погледа си за живота и могат да се очакват от нея изненади. И това аз ти го казвам не от чувство на ревност, но да те предпазя от хора, които познавам и виждам как се държат в българските условия. Аз съм ти казвал и друг път за други хора и съм излизал понякога прав в прозренията си. Но това не пречи ти да бъдеш близка с нея. Тя е антиподът ти и затова ти е интересна.

Около мен нищо особено, продължавам да съм влюбен в Бистра, срещам се със стари приятели, злословим живота. Затварям се все повече в себе си. Живея с някакви проекти, но действителността твърде много разбърка проек-

тите ни. Любен Георгиев не ме поздравлява, защото съм бил близък с Искра, но след като Искра се ожени преди един месец за сина на Людмил Стоянов, Любен започна да ме поздравлява. Той нещо твърде се е изменил, изгуби се русата му глава и хлапашка самоувереност, погледът му е станал по-зъл. Той просто е в болезнено състояние, объркан е житейски, наричат го „камериерката на Джагаров", „Ван дер Любе-Георгиев" и пр. Но това не е най-лошото, нещо опасно има за него, има някаква болест, дано не излезе тумор. Камен Зидаров ме уверява, че той носи смъртта в себе си и трябва да вземе мерки. Въобще, с Любен става нещо лошо, бързо слиза надолу като поведение и нищо не може да му помогне. Той гледа да му излизат книгите, да се върти край председателя на Съюза и нищо друго не го интересува. През последните 4–5 месеца много слабо се виждах с Искра, в дълбока конспирация е държала връзката си с Юри Стоянов, режисьор в кинематографията. Между Любен и Искра всичко завърши така печално, както неведнъж става в живота.

Както сама виждаш, периодът е твърде тежък. Когато дойдеш през лятото, ще намериш отново приятелите си уморени и състарени. Сега трудно се печати, спират се книги на тия, които не вървят в крак. Моята книга „Съдби и личности" трябваше да се даде на печат на 10 януари т.г., отложиха я за по-нататък. 14 книги в издателство „Български писател" са спрени, на Алберт Коен са спрели две книги. Вече за Радой Ралин знаеш историите. Б. Димовски е назначен във в. „Труд". Въобще трудна е неговата. В този период излезе статия срещу книгата на Асен Игнатов, искат да го уволнят от Университета, дано заканите не се изпълнят. Не го виждам какво ще прави. Аз се изказах в негова защита на годишното събрание на критиците. Във в. „Работническо дело" на една среща в негова защита говориха 5–6 критици, дано това подобри положението му. Аз 4–5 месеца издържах лудостите на периода с много писане. Написах повече от половината на книгата ми „В мъгли, силуетен е градът". Писах статии за Ал. Вутимски, Ив. Пейчев, В. Петров на фона на „града" преди 9 септември. Когато дойдеш, ще ти прочета страници.

Ти написа ли нещо ново? Какво стана с книгата ти в изд. „Народна младеж"? Трябва да замислиш някои нови, оригинални неща, които да заслепят успехите на Вера М., но трябва да намериш неподозиран периметър. Пишеш ли си с Мила Радевска? Само един път бях у Христо Радевски и у Надя Фурнаджиева. Често говорим със Снежина Панова за теб. В последно време те си обтегнаха отношенията с Мила Радевска и не ходи у Радевски. Не мога да разбера защо така лесно се рушат отношенията.

Бих ти разправял много неща, но за това са нужни много страници и денонощни разговори. Всичко оставям за лятото, когато ти ще бъдеш жадна да слушаш. Какво правят Джейн и Ричард? Те вероятно са вече много големи. Ще се обадя пак. 300 билиона. Здравко"

~

13 април 1969 г.

„Със Снежина Панова си говорим понякога, какво става с нас, остаряваме ли, но започва нещо да се губи от магията на личностите около нас, въобще на

света. Това „похабяване“ на света се извършва ежеминутно… Но не искам да изпадам в абстрактни философски размисли без повод или с повод. Аз от един месец съм на един курс в Банкя по френски език, той ще продължи 6 месеца. Понякога това е твърде досадно, но полезно. Там се създава една казармено-ученическа атмосфера и на мен ми е смешно, че съм попаднал сред инженери, въобще сред представители на техническата интелигенция. Но от 12 дни не съм там, понеже в Съюза на писателите се провеждат много тежки събрания по въпросите на критиката, породени от речта на Т. Живков. Какво да ти кажа, уж имам красноречиво перо, но не мога да ти опиша господстващата атмосфера, как се разкриват характерите. Почакай малко, това ще стане през лятото, ще имаме интересни теми за разговор. От 5–6 години насам не е имало такова тежко събрание, юмручен бой на словото, остри шпаги. И аз лично претърпях няколко покушения. Един морален Георги Караславов цял час на събранието говори срещу мен. Ще ти кажа само поантата на мрачната му реч: „Ако на този млад човек се даде власт, той ще праща писателите по концлагери и в гето.“ Във връзка с тази реч Христо Ганев подхвърли реплика „Георги Караславов е един зловещ човек“. Навън Давид Овадия ми каза, че трябва да се пази от мен, да не го пратя в гето. Давид Овадия направи блестяща реплика на събранието във връзка с обвинението на Георги Караславов, че Христо Ганев под прикритието на своето „партизанско досие“ 17 години правел пакости в киноматографията. Навън получих и физическо покушение: Чавдар Добрев ме удари подло и неочаквано с юмрук, когато говорех на улицата с Иван Руж и Драгомир Асенов. Но това е толкоз срамно, че не бива да се разправя. Тази му реакция дойде като резултат на една щрихова характеристика, която дадох на събранието за него и Иван Цветков по Джагаровия период в литературата. Ще ме помнят цял живот навярно. Блага Димитрова иска да предложи на общосъюзно събрание да бъде изключен Чавдар за тази му постъпка. Не знам дали тази история трябва да се разследва, но тя е твърде характерна за атмосферата на литературния стамболовизъм в СБП. Днес ще отида да си търся изказването от вътрешния отдел на „Литфронт“, то е у Лада Галина, дано не го запилее някъде, те го проучват и сигурно са си извадили преписи. (Георги Караславов много точно ме цитираше.) Но това събрание ще се помни за дълго време и ще се говори за него. Богомил Райнов на събранието взе най-примиренческа позиция по отношение на изказването ми (смятал го пресилено на места, но съдържало въпреки чудовищните несправедливости „рационални зърна“). Той нападаше най-много Петър Пондев и Веселин Йосифов, мен по-малко. П. Пондев направи блестящо изказване срещу ръководството на Съюза и най-вече срещу Богомил Райнов и Георги Джагаров, просто надмина себе си в това изказване. Богомил Райнов му отговори с хладно, студено раздразнение по повод на защитата, която направи П. Пондев на Тончо Жечевата статия от 1967 г. в „Литературен фронт“ по време на дискусията. В тази връзка ми направи впечатление колко е хладен Богомил Райнов към всичко, отчужден. (Това аз си го зная и от по-рано, това впечатление ми се особено подсили, когато прочетох „Тютюневият човек“. Чете ли го в „Пламък“?) Като знам как ти си го защитавала, това ми направи странно впечатление, как не държи на традиции и спо-

мени, в борбата се превръща в „ипохондрик“, както ми каза веднъж Гошкин. Но стига за това събрание, защото не мога и да искам да ти разкажа всичко, просто няма място в писмото.

И все пак още се изкушавам да ти пиша няколко допълнителни неща. По едно време излезе този лиричен баритон, зализан по есениновски русокос момък – Кольо Георгиев. И той в твърде мътното си изказване между другото каза: че Богомил Райнов, Георги Караславов, Димитър Методиев са претенденти за трона. А още за Здравко Петров не ставало дума (?). Въобще подхвърляния, които ме изненадват. На тях най-добре отговори Тончо Жечев на секцията на критиците: „Изглежда за някои хора остава кариерата, на нас – кариеризмът“. Въобще никой вече не се интересува от истината, а тези, които са се домогнали до кокала, си гледат само интересите. Въобще все повече прониква едно утилитарно отношение към истината.

Но цялата злъч срещу нас идва от това, че напечатахме критически изказвания във в. „Работническо дело“ по отношение на Съюза на писателите и защо сме се свързали с Димитър Методиев. Богомил Райнов каза анонимно: свързването между „десницата“ и „левицата“ е едно от чудесата на природата. Това може да е чудо, но ми е по-чудно как може синът на Николай Райнов да излиза да защитава Георги Джагаров, а също така и Георги Караславов. Но да оставим настрани тези тежки събрания, където си размениха боздуганени удари стари приятели… Аз разбирам, че на Г. Дж. му е тежко от някои мои характеристики и квалификации, той никога няма да ми прости, че го сравних със „сянката на граф Бенкендорф“. Но някои неща той си ги заслужава. Въобще какво ще стане по-нататък, бъдещето ще покаже. Но обстановката след събранията е още по-остра. Аз вече съвсем определено смятам, че това ръководство не може да даде зелена улица на нелицеприятната критика.

Как неусетно минават годините. Скоро пак ще бъде лято, ти ще пристигнеш в София с вече немалките Джейн и Ричард, пак ще бъдеш на морския бряг, ще видиш своите приятели и познати повече остарели, обезверени и Валери Петров по-тъжен. Скоро ще се видиш с него. Той иска да му прочета някои страници от „Градът“, които се отнасят до него, и въобще от атмосферата на стария град.

Утре трябва да ходя в Банкя и да се затворя в своята монашеска килия до месец юли. Приятно или неприятно, трябва да се мине през тук, иначе няма отиване до Франция.

Със Снежина Панова често говорим за теб. Тя нещо напоследък е болна. Сякаш нещо я порази, изчезна нейният жизнен дух. Тези дни на гости им бил А. Аникст, шекспироведът от Москва. Виждах и Аркади Ваксберг, нищо особено не каза, стори ми се по-смешен от друг път. С Капка Пеева се виждаме често по кафенетата и говорим.

Какво става с твоите литературни замисли? Трябва да усилиш писането на някои неща, защото нашето поколение започва да си отива, идват някакви вълчета, растиняковци, модерно въоръжени, търсят да прочетат Макиавели, за да направят кариера. Няма шега, животът е много жестоко нещо и нас ще избутат, ако не се съпротивляваме. Какво да ти пиша, чувствам се хронически уморен

(не само от 2 месеца мълчалив и красноречив двубой със Съюза по въпросите на критиката, от курса в Банкя), но въобще от изминатия ми път досега, който не е минал леко… Надявам се, че ще се обадиш. 300 билиона. Здравко“

Без дата

„Твоите писма бяха толкова богати на въпроси, че не знаех как да им отговоря. Просто ми се струва невероятно, че си чухме гласовете! Това много отдавна не е било, доколкото си спомням, последния път си чухме гласовете по телефона на Академията за обществени науки. Разбира се, нямам предвид тези в София.

Особено тежко е положението на Асен Игнатов. Получило се писмо от Министерството за неговото изваждане от преподавателското тяло. Аз смятам след известно време да ходя при Тодор Павлов по този въпрос, явно ще трябва да се целува ръка на владиката. Ще трябва да се предприемат няколко тактически стъпки, положението е сложно. Видяхме се с Асен в „Бамбука“ и говорихме за смъртта, Фройд и неговия „копнеж по смъртта“, за неустойчивостта на живата материя и устойчивостта на мъртвата материя и пр. и пр. Както виждаш, се отдадохме на метафизически размисли. Целият този комплекс на съвременния човек за живот и бързина му съкращава дните.

Идеята да напишеш книга за колекционерството е великолепна. Аз не мога да си спомня да съм чел нещо по този въпрос, освен Стефан-Цвайговия разказ, който ти добре знаеш. Пиши подобни работи, това е по-интересно. И аз сериозно съм се замислил за своята бъдеща критическа съдба, чакат ме горчиви старчески дни, както Владимир Василев. Трябва да си избегна съдбата.

По някого ще ти пратя моята книга с есета „Вечни спътници“ (откраднах заглавието на Д. Мерешковски). Много неща бих ти разправял, но няма време. На нас ни трябва 1001 нощ или 300 билиона. Здравко“

17 ноември (без година)

„Все в последния момент научавам, че някои хора тръгват за Москва, и все не успявам да ти напиша едно дълго, истинско писмо, подобно на онния, които си пишехме някога. Ти не ми отговори на януарското писмо и аз леко се „затормозих“, не че в него имаше нещо „съдбовно“, а просто не знаех какво мислиш по разни въпроси, които жизнено вълнуват и двама ни. Не зная как си го схванала. Аз много съм мислил върху нас двамата и най-малко съм склонен да обвинявам. Тук работите са много сложни и заплетени, почти неразрешими. От годините, които ме познаваш, въпреки всякакви превратности на съдбата ми, не съм изгубил нищо и винаги съм смятал, че то е моето най-голямо вътрешно богатство. Но ние живеем в едно общество, изплетено от условности, и е някак трудно да съществуват хора като нас. Аз не пиша редовно, не защото е паднала сянката на някоя жена между нас (вярно е, че има едно момиче, с което съм приятел, не съм сигурен дали съм влюбен в него). Ти все по-рядко идваш в България, а освен това тази София никак не е за нас. Нещо напоследък нямам никакви шансове за пътуване извън пределите на столицата, а и от Москва се

отчуждих. Колко хубаво ще бъде да се видим в някоя чужда столица и да възвърнем най-добрите дни. Но нещо не ми върви в живота, преплитам се, имам много врагове. Все още не правя големи компромиси. Все повече започвам да отпадам от някои игри, но отпадам и от живота, което е по-страшно. Излизат ми книги една след друга напоследък, но това никак не ме топли… Може би тук се намесват и някои възрастови особености, просто идва едно време, за което казваше един поет, че небето неусетно стана мемоарно над нас. Как ще се живее още един четвърт век, просто не знам. Тук се залъгваме с филми, разговори до полунощ, книжки… Но и това в края на краищата не удовлетворява. Какво смяташ по всички тези въпроси? Аз си имам понякога временни средства, мъча се да живея в среда на по-млади хора, но невинаги успявам. Нещо остава неуловимо за мен, сред тях съм някакъв чужденец, не се получават токове. Така че гледам по най-песимистичен начин на идващия живот. А и пред мен възниква един въпрос – като не мога да живея в чужбина, да правя по-голяма кариера, единственото нещо, което може временно да придаде колорит на живота ми, е да се оженя. Но за кого? Това е вече за мен твърде труден въпрос. Така че съм се превърнал в истински Хамлет. Всеки ден се разкъсвам от много въпроси. Като се събудя сутрин, битието ми изглежда ужасно, истински кошмар.

В някаква странна смес си спомням нашите утрини по московските булеварди с кола, шампанското, романсите на Володя Рогов, Вертински; Академията, улица „Арбат“, антикварниците, трудностите на софийското ми битие, запознанства с хора, преплитане със съдбата на други хора. Ужас! Просто всичко това води до някакво полудяване от ежедневието. Когато ти ставаш, знаеш, че те очакват Джейн и Ричард и трябва да приготвиш храна, да пишеш лондонските или московските си кореспонденции. Но в моята стая ме очакват само спомени, хубави, весели и печални, очаква ме една библиотека, която ме измъчва със своето присъствие. Започвам да живея с психологията на безперспективността. По-рано с теб чертаехме перспективи, вярвахме в нещо, а сега какво мога да очаквам? Идват след мен по-енергични, по-млади вълчета…

И аз, подобно на теб, ти пиша дълги писма, които прекъсвам и след това продължавам. Една вечер съвсем случайно се видях с Методий, той току-що беше дошъл от Москва. Вървяхме по столичните улици и разговаряхме за Москва, за срещи с хора. Между другото предаде велоколепните си впечатления от Питър. Много ме е яд, че не е отишъл до вас, от него можеше да научиш някои живи неща за България. Жалко, че и със Стоян не си успяла да се срещнеш за по-дълго време.

Един път в Млечния бар се разговорихме за поколенията. Тези, които идват, са доста дръзки и безскрупулни. Поетесата Ваня Петкова купила подарък на Георги Джагаров, чак от Африка. Явно предстои й издигането. И нашата позната Юлия Кръстева се държи като някакъв Растиняк по рокля. Направила голям списък от адреси, да издирва хора. Тя е много умна жена, културна, но хладна, рационална, безскрупулна. Аз я разбрах още в Атина. Хубаво, че Цветан не се свърза с нея, някои хора се мъчеха и мен да насочат към нея. Не че тя е неприятна като външност, обратното, тя е хубаво момиче. Има своеобразни черти, подобни на Намико, но е хладна и пресметлива, с много пресметлив ум

(баща ѝ бил счетоводител в Светия синод). Сега такива хора растат, които ще погребат нашия романтизъм, усилията ни ще ги отдадат в най-добрия случай на неприспособеност. Сега, ако не си Жулиен Сорел, Растиняк, Жорж Дюроа, не си добре. Както виждаш, добре се очертава „новият човек". Но и те не са виновни, какъв морал наследяват?

Ти ме питаш за „живата Дулцинея от филмите и афишите", сам да ти разясня как стои този въпрос. Някои смятат, че тя е нещо като Юлия… Може и да е така, но аз имам слабост към нея и нещо подобно, чувство да се грижа за нея, което е по-сложно. Но тя не е вулгарно момиче, макар че се появява по афишите. 300 билиона. Здравко"

≈

Без дата

„На Снежина Панова ѝ направих веднъж упрек, че не сте се виждали след Варна. Тя прие критиката. Все пак отделни причини и дреболии не трябва да помрачават старите отношения, според мене. Но тя изчезна. Тя е някаква кукувица, от гнездо на гнездо. Снощи получих писмо да отида на вечеря у Любомир Тенев, съзнателно не отидох. Пак същият кръг. Аз се съгласих с твоята критика, че трябва да отглеждам старите приятелства, макар и нашият живот да е страшно объркан в своите връзки. Започнах вече самостоятелна политика в живота. Разбира се, човек от тези неща става по-самотен и си спомня стиха на Атанас Далчев „Врази ни стават старите другари /и опустява медлено светът…".

Не съм чул нищо за книгата ти. Хубавите отзиви ги чу по телефона. Всички харесват това, което си написала. Аз си пиша „Исторически портрети" за Военното издателство, колкото и да е смешно. (Там четох една документална книга за Наполеон Бонапарт, издадена в Москва през 1938 г. Много интересна.) Книгата ми се оформя, макар и твърде пъстра по съдържание. Пиши какво правиш и пишеш? Оксфордският студент Ричард чете ли много? Здрава ли е Джейн? Започна ли новата книга? Обади се. 300 билиона. Здравко"

≈

26 юни 1992 г.

„Много стана от оня ден, когато пристигна в София. Много хора се завъртяха край теб и не можахме да говорим както трябва, поне едно 7–8 часа. Много неща останаха неказани. А и край мен се тълпят хора. Ангажименти! Такова ни е времето, неспокойно, бурно и историческо. Димитър Методиев не съм виждал от времето, когато бяхме у тях. С Калина Ковачева се видяхме няколко пъти. Не смея да я попитам какво е положението на „Лада". Тя ми каза, че списанието не е ликвидирано (така се беше чуло), изглежда е на ново място. Разправя ми историята с писмата, които носи Петър Увалиев. Засега никой не ми се е обадил за моето писмо, вероятно го е върнал в Англия. Всичко стана по Гогол: „Тази история стана една история." Представям си какво е било около него – хора, хора, хора. Аз не ходих на специалните срещи с него. Не исках да присъствам като статист. Христо Огнянов е също тук, но вероятно и с него няма да се видя. Бил е в „Летописи", Тончо ми каза, че ми изпратил много здраве. Той не е идвал

в България вероятно от 1941–1943 г. Съдба. С него сме разговаряли в Австрия 6–7 часа. Жив и енергичен човек.

Тук пуснаха няколко статии срещу Петър Увалиев. Той знае за едната от тях. Злобни и тенденциозни. Едната се казваше: „Кой сте вие, д-р П. Увалиев?“ във в. „Преди и сега“. Едно пасквилно издание. Но и тези посещения ще отшумят. Евгений Михайлов ме покани да напиша за в. „Антени“ цяла страница за Петър Увалиев. Но нека мине време, атмосферата се пресити с това име. Положителни рецензии излязоха за него във в. „21 век“ и „Християндемокрация“.

Много рядко идват руски книги и то на високи цени. На площад „Славейков“ имаше книги, но с голяма надценка. Юнг струваше 250 лева. Имаше книги на Р. Щайнер, Е. Блаватска. Сега в Москва се правят репринтови издания, но цената е фантастична. Аз взех една книга на З. Фройд за сънищата за 60 лева и философската автобиография (на Н. Бердяев) за 45 лева. Сега тези суми са твърде високи с оглед стандарта на интелигенцията. Само тя купува книги, а сега тя няма пари. Това е парадоксът. Обади се. 300 билиона. Здравко“

~

5 август 1996 г.

Когато звъниш от Лондон, по-добре те чувам, отколкото ако ми звъниш от София. София не е тази, която знаеш от детството си, от френското училище. Не е тази, която знаеш като студентка, когато си посещавала литкръжока „Васил Воденичарски“. Много време мина от онова време, когато бяхме млади, вярвахме в идването на един „нов свят“. Но той не дойде. Илюзии на времето и младостта. Сега София е друга. Тя напомня капиталистически град. Помня Шумен преди промяната на 9 септември, беше пустър. Сега е същото, градът ми е малко чужд. Умряха много приятели и както казват старите латинци, и ние умираме с тях. А имаше и един стих от Далчев „и опустява медлено света.“ Това опустяване го чувствам всеки изминат ден. София се намира пред големи изпитания. Настъпва есен, след това зима…

Онзи ден бях в Народното събрание. Видях редица хора от опозицията. Запознах се с Филип Димитров, говорих с него близо един час. Говорихме за историческия му роман. Александър Йорданов ме запозна с „хубавото Наде“ (Надежда Михайлова). Все повече се убеждавам, че България е една объркана и побъркана страна. Грешки след грешки. Станахме за смях на света със своите първични инстинкти и недомислици в сферата на управлението. Жалко! България е пред прага на голяма катастрофа и то без войни. Мизерията се засилва с всеки изминат ден. Живеем ден за ден, като класическите бохеми. Много лесно се продава интелигенцията, лесно става царедворска, каквото налага моментът. Някои наши интелектуалци пак искат да са на гребена на вълната. И най-малкото стават смешни. Бай Ганьо се развихри навсякъде. Само я няма класическата торба, но тя невидимо присъства навсякъде. Ти ми говориш за пресата. Тази пустра преса не може за дълго време да удържи в този си вид. Много започна да става мимолетна, слугува на вулгарни вкусове. Всеки е хукнал да се „реализирва“. България, по думите на Васил Джерекаров, е страна на… неограничените желания. За 5–6 години се появиха над три хиляди издателства. Но лесно

пропадат. Сериозните издателства са няколко. И то академичните. Сериозно е издателството на Ив. Колев, който издава класическа и съвременна литература. И в град Плевен има сериозно издателство, то издаде Юнг, Фройд. И все пак излизат интересни неща в областта на социологията и философията.

Скъпотията е невъзможна, а расте пропорционално нахалството на управляващите. Хората вече се канят на това правителство. То не се приема нито отдясно, нито отляво. Някои среди в БСП искат извънреден партиен конгрес. Но развръзката на много неща ще дойде наесен и през зимата. Тогава всичко ще бъде късно за управляващите. Това го виждат добре Ал. Лилов и А. Луканов. Ал. Лилов беше по-мъдър, когато искаше до 10–15 години БСП да не идва на власт. Сега БСП може да се погребе за 50–100 години. Появи се сянката на Симеон Втори. Видях един, който се върти около монархическия институт. (Маргарита казала, че след посещението разбрала, че Симеон е цар.) Как социалистите обясняват това явление? На мен ми е трудно за обяснение, българският народ е изпълнен с някакви неочаквани импулси. Тук живеем без перспектива, страната е хвърлена в някаква безнадеждност.

С Гита говорихме за смъртта на Давид. Тя ми разправя някои подробности. Той няма особен архив. Георги Джагаров навярно има голям архив. Той ми даде една-две работи след 1989 г. срещу Петър Младенов. Те са част от бурната история на България. Засега толкова. Чакам писмо. 300 билиона. Здравко“

~

28 август 1996 г.

Хубаво е, че отиват хора до Лондон. Друго е да ти носят писмо на ръка. В писмо по човек могат да се кажат повече неща. Имам чувството, че телефоните пак се подслушват, онази служба си работи безотказно. Питаш за хора, за наши познати. Всичко се пръсна, разпаднаха се структурите, отиде си една епоха – хубава или лоша, няма значение. Понякога чета стари вестници и книги. Ужас! Напоследък прегледах един том на Вълко Червенков, и то издаден от издателство „Български писател“. Непроходим догматизъм и примитивна мисъл! Един ми обеща да ми даде протоколите на Априлския пленум. Чудя се как сме живели в този свят? Но какво да правим? Такава ни е била националната и личната ни съдба. Сега времето е още по-объркано. Няма никаква Менделеева таблица на ценностите, а това пречи да се работи в областта на културата. Виждаш вестниците и издателствата какви са и какво издават. Сега второстепенни и третостепенни автори ги изкарват първостепенни. Смешно. Всеки автор със средни възможности се издава, само в него да има частица антикомунизъм. На бял свят се даже появиха фейлетоните на Славчо Красински („Пропаднали революционери“), а са важни преди всичко лиричните му стихотворения. С тях той остава в българската литература. Така е с Яна Язова, едно е прозата ѝ в миналото, друго е романът ѝ за Народния съд, който е писала тайно. Аз четох откъс. Това е интересен документ за една тежка епоха. Питаш ме за Вера Мутафчиева. Въпреки усърдието ѝ по линия на СДС, „Отворено общество“, монархизма – тя не можа да създаде име в някои литертурни среди. Тя сега обяви, че пишела нещо за баща си. Това вече е сериозна работа. Проф. П. Мутафчиев,

П. Бицилли, е вече голяма работа. Тя написа много излишни неща. Но какво да правим, така е с всеки продуктивен писател. Пак по линия на асоциациите, сетих се за Ат. Славов, който е тук и в момента живее в Сливен. Той обяви по телевизията, че ще пише книга за П. Дънов. Интересна е темата за Бялото братство, но не знам дали има подготовка за тази област. Ходил е два пъти при Богомил Райнов, за да разговаря на тази тема. Ако има в България някой да знае нещо по тези неща, безспорно е Богомил Райнов. Той отлично познава Е. Блаватска, Анни Безант, Елена Рьорих, Н. Рьорих и прочее.

Въпросът след 1989 г. за издаване на книги стана сложен. Сега шуми Хр. Калчев, но трудно се чете от литераторите. Навремето аз го запознах с Лиляна Петрова, даде ѝ книгите си, но тя не го хареса. И на Лиляна вкусовете са твърде предвзети, естествено, когато толкова години живее в Париж. Но тя не държи сметка, че френската проза не се котира в България. Къде остана велика Франция? Но такова е положението. Всичко е объркано и побъркано. България е вече една дефектна страна с дефектни хора. След 1989 г. изплуваха много „второразядни хора", хора от втора и трета ръка. При последна сметка тази историческа дата предизвика „еволюция на посредствеността", дойдоха на сцената, както казва един, „тройкаджиите". По време на Втората световна война у нас пак изплуваха политическите парвенюта. Симеон Радев ми е казвал, че когато Д. Шишманов станал министър на външните работи, казал, че тази работа е само за Симеон Радев. Но той беше много умен човек, за да се хване за германската каруца. Още повече че тя по това време скърцаше. Импулсите в политиката често водят до гибелни последици. Баща ми имаше двама приятели (министъра Д. Василев и народния представител Марин Тютюнджиев) от 25-ото Народно събрание, които по-късно станаха жертва на Народния съд. Ценен човек е бил Иван Багрянов. Малко преди да умре, д-р Атанас Попов (зет на проф. Димитър Михалчев) ми каза, че Багрянов е бил най-интересният човек на 25-ото Народно събрание, което, както знаеш, беше фатално.

На площад „Славейков" видях съвсем случайно Свобода Бъчварова. Тя ликвидира, както разбрах, имоти. Казах ѝ, че си искала да ѝ пишеш писмо, но тя ми каза, че не го е получила. Среща с миналото.

Тук е объркано и побъркано. Настъпва „световният безпорядък" на Бжежински. Реабилитират се бивши премиери и министри. Аз помня тази епоха на масови избивания, нали вкъщи се пречупваше всичко. Влязох по дирите на книгата на проф. Илчо Димитров, вярно е, че е излезла доста отдавна, но сега има ново издание. Ще ти я намеря в университетската книжарница. Трябва да намеря за себе си „Демокрацията в Америка" на А. Токвил. Няма както трябва книжарници, всичко е щандове с масова литература. Другото слабо върви, но все пак върви. Руска литература лошо пристига, повечето купуват и продават източноправославна (и то догматична) езотерична литература. Слабо идват книги по литература, театър и кино. Философията е по-добре застъпена, нещо издателствата за българска литература са стъписани. Няма купувачи. Хората нямат пари. Обстановката е „пир в чумаво време". С Тончо ходихме в издателство „Народна култура" да си вземем нашите екземпляри на книга от Иван Пейчев и със спомени за него. Ние имаме спомени. Семкаджийската публицистика

се наложи навсякъде. Опростяване на масите. Време на размисъл и неписане. През 1911 г. Антон Страшимиров пише статия, в която има следната фраза: „Старите умряха. Млади няма.“ Желю дърпа конците на много неща. Той е по селски коварен. Няма лесно да го извадят от политиката. Той е властолюбив.

Много хубаво, че си се задълбочила в християнството. Тук излизат християнски книги, но човек трябва да се ориентира в тях. Ще ти намеря походяща източноправославна Библия. Почакай още малко. Дано някой пак тръгне за Лондон! 300 билиона. Здравко“

~

10 септември 1998 г.

„Още не съм напуснал пределите на нашата мръсна столица. Пак не можах да отида за няколко дни в провинцията. Тук сме обсебени от едни и същи мисли: реминисценции за миналото, историческата съдба на Европа, тежкото положение в България. Криминалната революция в нашата мила родина продължава с пълна сила. Всеки ден вестниците бълват за убийства, грабежи и насилия. Аз си спомням пресата до септември 1944 г., нямаше това, както е сега.

Тези дни се появи Георги Гачев, не бях го виждал дълго време. Бил в Струга на традиционните „Стружки срещи“ за поезия. Чел лекции в САЩ по руска литература, предстои му идване в Лондон. Пита ме за тебе. Казах му, че заминаваш за Израел. Синът му си направил апартамент до нас, не съм виждал отдавна Димата Гачев. Светлана и дъщеря му подготвят 4 тома издание на Николай Фьодоров.

В литературата няма нищо особено като художествена продукция. Голяма част от вестниците не са сериозни. Както знаеш, са грубо развлекателни. Само „Нова зора“ е идейно бодра. Бълва огън и жупел. Интелектуалците се пръснаха по кафенетата, както винаги. Но тези, които са в „коридорите на властта“, не можеш да ги видиш никъде. Борислав Бойчев преди два дни попита за тебе. Не се виждал отдавна с братовчед си. Какви времена настанаха. Да не говоря колко са подли. Преди месец почина Драгомир, той беше преводач на Леопарди, Аполинер, Марио Луци и на много други автори. Асен Игнатов бил в болница в Бон. Нищо не чувам за Слави Боянов, който живее в Париж. Но публицистката Живка Шамлиева ми каза, че тя и синовете ѝ (които са музиканти) дружат със Слави Боянов. Голям еретик беше! Появи се една негова книга; 30 години дружим, но не ми се обади. Видях се с Елка Панова, тя още е бодра, пише проза. Тончо Жечев ми каза, че писанията ѝ са под ученическо равнище. Виждах се и с Иван Славов, посланика в Братислава. Някога той писа шумна статия срещу „цвайгистите“. Когато бях в болницата, ми изпрати две писма. Говорихме за общи приятели и познати. Той обича да говори за проф. Цеко Торбов. Съжалявам, че през 70-те години съпругата му ме покани у тях. Но аз не успях да прочета превода му на „Критика на чистия разум“ на Кант. И с Любомир Левчев се готвехме да отидем у тях. Но това намерение не можахме да го осъществим. И проф. Торбов принадлежи към графата „пропуски в живота“. Но какво да правим, че не достигат силите за

всичко. Мемоарът на Левчев още смущава духовете, но не и с положителен знак. Не трябваше да пише сега тази книга. Не е коректен към колегите си от СБП. Блага Димитрова стана „мезе“ на критиката. Тя написа нещо отвратително, кощунствено за Тодор Живков. Стефан Продев добре ѝ отговори, а някога бяха в един идеен кръг. Разправям ти за ерозията на времето, което разкъсва много приятелски връзки и ще ги разкъсва. Както казваше Цветан Стоянов, „нишките, които се прекъсват“. Желая ти щастливо пребиваване в Израел. Поздрави Лорин Димова. 300 билиона. Здравко“

Без дата

„Нищо хубаво не мога да ти разкажа от София, освен че времето е хубаво. Вече се писа в нашите вестници за „гангстерската война“ по софийските улици, която напомня Чикаго през 20-те и 30-те години. Вече и това доживяхме. Някои престъпни неща ни станаха ежедневие. Всичко започна да става ненормално, манипулирано. Можеш ли да си представиш, че на две възпоменателни вечери, поради тази причина, не отидох, и то – на приятели: Кръстьо Куюмджиев и Цветан Стоянов? Явих се за 5 минути по телевизията във връзка с годишнината и… някой ме е отрязал. Не знаеш откъде иде врагът. Сесията за Владимир Василев мина по-нормално. Тъй се случи, че бяхме един до друг с Блага Димитрова, но разменихме общи приказки. България е разпокъсана на части и не знаеш в коя част попадаш в момента. Затова не искам да пътувам във води, които не са мои. А кои са моите води, вече не знам. Такава е картината. Голяма е партизанщината. Литературното наследство на приятели се обсебва от агресивността на СДС-култура. България е разделена на две. Просто е неприятно да се занимаваш с култура, с литература. Просто не знаеш кой ти е читателят. Когато си дойдеш, ще видиш една друга България. Тук хората живеят самотни, социално шокирани като някакви печални гладиатори. Хора като Ал. Лилов, Св. Русев не съм виждал отдавна. Започна да излиза един нов ежедневник на групата на Бл. Димитрова. Слаб е. Изглежда като многотиражка или по-точно домашен стенвестник. Очаква се и вестник на СБП. България пропада по много линии и най-вече от некадърници. Срещу Н. Хайтов се пише много в печата („Демокрация“, „Век 21“ и др.), но той е корав българин, талантлив, но прост. Липсва му кръгозор. Трябва да оправи преди всичко новия вестник и издателството, които ги няма.

Тук нещо напоследък не идват руски книги (много са скъпи навсякъде), не стават книжни базари. Стана един на ул. „Шипка“, но беше мизерен. Повече се появяват философите, излезе двутомник на о. Сергей Булгаков. Видях каталога на изд. „Терс“, ще издават интересни неща (Б. Ръсел, Б. Николаевски, Ед. Фукс – „История на човешките нрави“, Л. Троцки – книгата му за Сталин).

Видях един път на улицата Татяна Ваксберг. Пресата съобщи, че е уволнена от телевизията във връзка с едно интервю за Тодор Живков. Наближава годишнината от смъртта на майка ѝ, трябва да се прави некролог. Тежък случай е Капка в нашия живот.

Преди 2 седмици бях на гробищата. Погребахме сестрата на един мой мно-

го близък приятел от детството. Тя ми бе съседка и съквартирантка. Ходех у тях, дълго разговаряхме и по телефона. (Тя е роднина на Людмила Исаева. Съпругът ѝ почина, той е от бохемската група на Богомил Райнов преди 9 септември.)

Пращам ти малко документална книжнина. 300 билиона. Здравко“

Без дата

„Очаквам писмо, а то все не идва… Особено едно от тези „перпетуум мобиле“, за които говорим. Често пущам плочите ти и гледам гравюрите, които ми изпрати. Те ми напомнят живота, който с бавно злорадство отминава, напомня ми Москва от 1961–1963 година.

Какво е тук положението? Може да се характеризира с баналната фраза „а животът си тече“. Не зная от къде да започна, кое си изпуснала. Използвам случая да ти пратя това писмо по Методий, който ми е добър, стар приятел и който е в Москва по линия на телевизията. Той устно може да ти разкаже и други неща. Аз съм ти говорил и друг път за него, ние сме приятели с него от деца.

Тази година за първи път не си в България. Бях свикнал всяко лято да се виждаме, да бъбрим за общи познати, за Джейн и Ричард, за последните литературни новини, за Москва.

Тези дни четох потресаващи материали, а именно протоколите по процеса на Даниел–Синявски. Те стигнаха до нас чрез бюлетина на СБП. Разбира се, ти знаеш тези неща отдавна (а може би не ги знеш), просто ми е чудно как западните журналисти са проникнали в залата на процеса. Някои неща, които знаем, ги знаем отдавна от Капка.

Пишеш ли нещо? Аз отдавна не съм срещал нещо в пресата от теб. Вероятно готвиш някаква по-голяма книга? Защо се отказа от книгата за Англия? Моля те, пази онази книга за нацистката пропаганда срещу Англия, тя е голяма рядкост. Все пак не се отказвай от тази идея да напишеш нещо за тази страна, защото кой друг освен ти така добре я познаваш? Уж щеше да напишеш писмо на Симеон Радев и нищо не направи. Тези дни четох нещо от спомените на акад. Майски и си спомних С. Радев, който тази година навлиза в 88-ата си година. Писа се за него, повечето от млади хора. Чрез Г. Джагаров, Георги Караславов му се уредиха някои неща. Увеличиха му пенсията, говори се, че ще преиздават „Строителите…“. Даже му предлагаха да го изпратят на лекуване в Унгария.

За първи път тази година си дадох по-голяма ваканция. Ходих с колата на Д. Тотев („Пътешествие с Чарли“, както казват някои приятели) по Черноморието, край Созопол. 10 дни бях и на гости на Цветан Стоянов в Родопите. Той живее в една хижа „Орфей“, приказно място, заобиколено с борови гори, но много далеч от София. Просто не могат да му дойдат на гости приятели от София. Разговаряхме надълго и широко. От София до „Орфей“ пътувахме с Антоанета и тя беше там за 5–6 дни. Тази година Цветан няма много настроение. Давид Овадия от издателството му върнал един роман. Все още не може да напечата своето есе за Лао Це и Конфуций. Тези дни му обещал Андрей Гуляшки да ги отпечати в „Контакти“, но нали го знаеш А. Гуляшки, все обещава. Той ме караше да ходя на работа в „Контакти“, но не стана. А аз нещо особено не съ-

жалявам. Сега положението в редакциите се измени, нахлу една вълна начело с Г. Джагаров, който командва своите литературни „хунвейбиновци“, по думите на Иван Мартинов. По-рано ти познаваше по-изтънчени хора от „Пламък“ като Стефан Гечев. Сега дойдоха Г. Светлиновци, Евтим Евтимовци. Въобще Кольо Георгиевци замрежват духовния ни хоризонт.

Смятах книги и писмо да ти изпратя по Любен Георгиев. Вероятно той ще идва в Москва, за да вземе интервю от Иля Еренбург за „Контакти“. Но не е сигурно дали ще влезе във връзка с Еренбург по този въпрос, макар че в България се запознал с него. В Москва ще идва и Стоян Илиев през м. октомври, а през ноември идва нашата Снежина Панова за цели 3 месеца. Тончо просто го е яд, че от 4 години стои в България, без да е мръднал някъде, аз поне ходих за 7 дни в Гърция. В това отношение сега сме зле. И новото ръководство ни е напълно елиминирало, макар че от време на време се виждам с Георги Джагаров, разговаряме приятелски, но нищо повече. Той е тръгнал с други хора, които не знам къде ще го изведат. Ние досега с Тончо и Кръстьо сме „извън играта“, готвим се да пишем по-големи работи. Тончо пише романизована историческа книга за П. Р. Славейков. Както знаеш, аз имам ангажимент за Иван Вазов, а също така и за Стефан Стамболов, макар че е все още устен, неподпечатан с договор. Тази година ми излизат две книги. Освен това с Цветан Стоянов трябва да пишем „митология“, това са проектите ми за писане. Но за тези големи книги нямам материална база и съм принуден понякога да се занимавам с критическа журналистика.

По Методий ти изпращам две книги: „Словото на Бешков“ и „Някога в Цариград“. Нека космополитката бъде лъхната от нещо българско… Много неща бих ти разказал, но когато се видим. По Снежина или друг ще ти изпратя останалите книги.“

~

Без дата

„Най-после се отдаде възможност да ти пратя книги, списания, вестници. Изпращам ти „История на българите в документи 1878–1944 г.“, сборника „По следите на насилието“, „Историческите събития в живота ми“ на Петър Пешев, която за теб ще е много интересна, и едно „Избранное“ на Петър Михайлович Бицилли, една крупна фигура в духовния живот на България между двете войни. Аз бях ти пратил и една друга книга на Бицилли за Ричард. Може би тази ще го заинтересува, при случай му я дай.

Тук се смесват доброто с лошото. В последната година се заниза една черна хроника: Димитър Методиев, Георги Джагаров… А и сега Христо Радевски е тежко болен. Но той е на 93 години. Преди един месец чествахме 80-годишнината на Ефрем Каранфилов, аз изнесох доклад в Академията. Имаше професори и академици. Ефрем нещо се подмлади от юбилейното внимание.

Българският живот е крайно натоварен и хаотичен. Живеем ден за ден. Но като цяло няма духовен живот. Толкова е голяма бъркотията по издателствата, че без малко две мои книги щяха да излязат под едно и също заглавие и в едно и също издателство „Св. Климент Охридски“. Хубаво, че в последния момент

сложих две различни заглавия: „Пред саркофазите на историята“ и „Историята като безумие“. Едната книга, „Пред саркофазите…“, я бях отписал. Тя беше дадена преди 5–6 години в издателството и кой ще предполага, че може да излезе при условията на тази духовна оскъдица. Такива са у нас нещата.

Преди седмица Цветана Джагарова ни събра. Имаше около 15 души, имаше поети и критици. Говори Любен Георгиев, той каза една дръзка фраза: „Партията не заслужаваше Георги Джагаров.“ Чавдар Добрев започна да се върти на мястото си… И смъртта на Георги Джагаров приватизираха. (Яд ме е, че аз говорих повече от 40 минути пред телевизията, а те пуснали 2–3 минути. Хубаво, че това, което казах, поне влезе в някой златен фонд.) Георги Джагаров агонизираше, той умираше в адски мъки и това беше най-страшното. Както каза Тончо Жечев, животът ни е минал с този човек, почти цялата ни младост. Нещо Тончо никак не е добре със сърцето, аз не харесвам начина му на живот. Той ще стане жертва на рода си.

У нас голямата политика е във вестниците: престъпност, корупция, ежедневни убийства, изнасилвания, ругатни по пресата, сензации. Просто няма място за литература. Излизат стихосбирки. „Поетушките“, както е казал Стоян Михайловски, много са полудели. Нацията е болна. На форума „За свободата на словото“ видях много хора. Валери Петров, Христо Ганев, Светлин Русев бяха поканени, но не дойдоха. Имаше хора от Би Би Си и Ройтер. Не виждам твоите приятелки напоследък, защото те отидоха към „Сдружението“. Някъде ми се мерна Екатерина Йосифова. Дойдоха времена писател да не поздравлява писател.

Ти казваш, че ти е жал за мъртвите, отколкото изпитваш жал към живите. Има нещо такова. Мнозина наши приятели не са живи, отидоха си през последните 10–15 години. Когато казах на Петър Увалиев, че Георги Джагаров е починал, той произнесе една зловеща фраза: „Изненадан съм, че все още има живи.“ В България живеем като на пир в чумаво време. Но да не те занимавам с тази действително черна хроника.

Стихосбирката на Давид Овадия я потърсих, но не можах да я намеря. Неговият приятел Благой Димитров ми каза, че е „избрано“. Ще я търся, макар че съдържала стари работи. Книжният пазар е объркан. Има сергии, но няма книжарници. Такова е положението. Засега толкова. 300 билиона. Здравко“

Албрехт Дюрер
„ДВОЙКА НА КОН“
1496 г.

АНГЕЛ ХРАНИТЕЛ

Андрей Апостолов

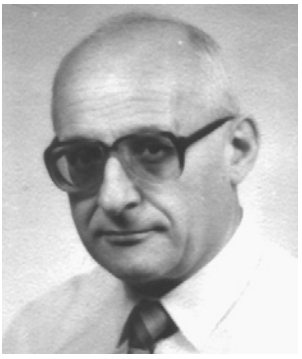

Андрей Апостолов *– професор, доктор на физическите науки. Работи в областта на физиката на твърдото тяло. Автор е на над 200 научни статии, книги и университетски учебници, авторски свидетелства и патенти. Чете лекции по научна и по технологична политика. Бил е заместник-ректор и главен научен секретар на Софийския университет, председател на Националния комитет по кристалография.*

Богомил Райнов беше писал, че всеки има свое интимно място – чекмедже, сандъче, кутия, където се съхраняват никому ненужни, но скъпи, свързани с миналото предмети и документи.

Ровя в едно подобно чекмедже, където намирам връзка писма, разменяни между майка ми и баща ми, преди да се оженят, сигурно 100-годишен портрет на Георг Хауптман, стари пощенски картички от книжарница „Аполон – София“, кафява на цвят снимка на моста между Своге и Искрец, построен от баща ми (много млад, той също е на снимката), и какво ли още не. Попадам на някаква стара служебна бележка с лилави букви, подписана от поручик Василев – адютант на 1-ва пехотна Софийска на Н. В. Кн. Ал. I дружина. В нея пише, че „лицето Васил Апостолов е бил задържан в ареста на дружината“. Дата: 8 октомври 1923 година.

„1-ва“ дешифрирам като „Първа“, а „Н. В. Кн. Ал. I“ – като „Негово Височество княз Александър I“.

Питам баща ми защо е бил задържан в дружината на Негово Височество, още повече че тогава, доколкото знам, е работил в Софийското окръжно инженерство и е нямал нищо общо с военното ведомство.

Баща ми не проявява никакво, ама никакво желание да ми изяснява житието си отпреди 40 години. Очевидно споменът не е приятен. Защо – не ми казва.

Настоях.

Склони.

Започна:

„Към 12 или 13 септември 1923 г. полицията в София започна арести. Пресата съобщи, че села в Казанлъшко и Старозагорско са въстанали срещу

властта на Демократичния сговор, взел властта с военен преврат на 9 юни.

По време на вечерните ни събирания в партийно-синдикалния клуб на улица „Кирил и Методий“, между улица „Веслец“ и бул. „Мария Луиза“, се говореше само за това. Дискусии се водеха и в помещенията на БКП, и в канцеларите на Общия работнически синдикален съюз, и, естествено, в канцеларията на нашия Съюз на строителните работници към ОРПС.

Властта се справи с въстанието в Мъглиж и в другите околни села, но атмосферата в страната беше напрегната. Помня, че много спорехме по неутралитета на Комунистическата партия през юни 1923 г., но нямам спомен да сме провеждали някаква специална подготовка за въстание. След войната оръжие в софиянци, мисля, имаше. Самият аз имах един хубав револвер наган и пистолет браунинг.

Някъде четох, че Ведбал (баща ми наричаше своя съмахленец и колега от Техническото училище Христо Измирлиев винаги „Ведбал“) обучавал в клуба на военно дело готвещите се за въстание софиянци.

Това е някаква измислена нелепица: Ведбал беше във Военното училище само една година и едва ли недоученият юнкер, който през 1918 г. напусна и Военното училище, и нашето Техническо училище, за да се отдаде на литературата, е трябвало да обучава някого на боравене с пушка. Та нали тогава всички мъже бяха минали през казармата, много бяха бившите фронтоваци, а и БКП разполагаше с добре подготвени и със сериозен военен опит бивши офицери.

На 22 или на 23 септември вечерта у нас дойдоха стражари и ме арестуваха. Обиск не направиха, обяснения не дадоха. След кратък престой в кварталния полицейски участък ме отведоха в казармите на I пехотен полк и ме затвориха в голяма барака. Пред бараката стоеше часови в пълно въоръжение.

В бараката бяхме около 150 арестувани софиянци. Повечето се познавахме – бяхме партийни и синдикални активисти.

Не знаехме защо сме арестувани. Питахме се един друг, прокрадваше се страх, че ще ни избият без съд и присъда. Само преди 3 месеца зверски беше убит законният министър-председател Александър Стамболийски, а по улиците на София падаха от куршумите на наемни убийци видни земеделски дейци.

През следващите 2–3 дни нищо не се случи. Храна ни носеха от войнишката кухня в самата барака. Някои от войниците ни симпатизираха и те ни съобщиха, че като че ли е избухнало ново въстание, че в Западна България се водят сражения и че части от полка са заминали за въстаналите райони.

Окуражихме се, поотпуснахме се и започнахме да се шегуваме, че вече сме като управляващи: по цял ден лежим, носят ни храна на крака, нищо не работим. Това вероятно е стигнало до ушите на военното началство и един ден ни изкараха да демонтираме стари бараки. Бяха хубави есенни дни и работата на открито ни ободри.

Свиждания нямаше. Връзки с близките – също. Новини за въстанието получавахме само от войниците. От тях научихме, че боевете затихнали и че въстанието практически е потушено.

В това скоро се убедихме и ние самите.

На 3 или 4 октомври следобед в района на казармата влезе колона от шпиц-

командаджии в полувоенни дрехи, въоръжени до зъби. Някои от тях, очевидно леко ранени, бяха с превръзки. Отзад трополяха военни каруци с тежко ранени.

По-късно разбрахме, че зверствата във въстаналите райони, с които се „прочуха“ Септемврийските събития, се дължат на тези доброволци от шпицкомандите.

Уморени от похода, пристигналите налягаха недалеч от нашата барака. След 2–3 часа отнякъде донесоха тави с месо и дамаджани с вино. Запалиха огън и започнаха пиршество, запяха се песни. Струпани на прозорците на бараката, наблюдавахме „юначния“ гуляй.

По едно време на веселящите се мъже им стана ясно, че в недалечната барака с часови пред нея има „невъстанали въстаници“, те започнаха да се подканят един друг и се събраха пред бараката ни.

Тълпата растеше, мнозина бяха видимо пияни и възбудени, разнасяха се псувни, ругатни, закани, настояваха войникът на пост да се отдалечи, за да могат да се разправят с нас.

Напред излезе един от шпицкомандаджиите и свирепо заповяда на войника: „Аз съм капитан… Заповядвам да ни предадеш тези мръсници!“.

„Мръсниците“ бяхме ние – скупчени пребледнели на прозорците.

Войникът обаче вдигна пушката и даде сигнален изстрел. Не зная дали това беше уставно действие или уговорен сигнал, но от караулното помещение се зададоха тичешком свободните от наряд войници начело с подофицера – началник на караула.

Войниците, 10–12 души, образуваха верига пред бараката, а подофицерът се опита да успокои пияната тълпа. Не пожелаха да го слушат, настръхнаха, закрещяха, заругаха го и като се бутаха един друг, тръгнаха към бараката.

Гледахме през прозорците и ни стана ясно, че само няколко мига ни делят от саморазправата и смъртта.

Изведнъж, над крясъците и псувните, се извиси гласът на подофицера:

– Кара-у-у-л, за стрелба!

И вдигна високо дясната си ръка.

Настъпи внезапна тишина. Всички, и ние, простили се мислено с живота, и пияните шпицкомандаджии, вперихме очи в тази ръка в очакване на следващата команда.

И си мисля, че не насочените за стрелба няколко пушки, а тази решително вдигната ръка на подофицера респектира десетките пияни злосторници.

Тълпата се стъписа и започна да отстъпва, все така без да откъсва очи от вдигнатата ръка.

Оцеляхме!

По-късно войниците ни казаха, че още същата вечер демобилизирали шпицкомандата и повече не я видяхме.

В нашата барака беше тихо. Не говорехме. Идвахме бавно на себе си след изживения ужас. И за цял живот запомних изкривените от злоба лица срещу нас, рядката редица от войници, която ни отделяше от тълпата, и вдигнатата ръка на подофицера.

Над нас, невярващите в Господ, май бдеше Ангел хранител.

Само че нашият ангел не беше с криле и с бяла одежда, а с войнишка униформа и подофицерски пагони.

И го помня цял живот!

А армията, оттогава, особено уважавам!“

София, септември 2013 г.

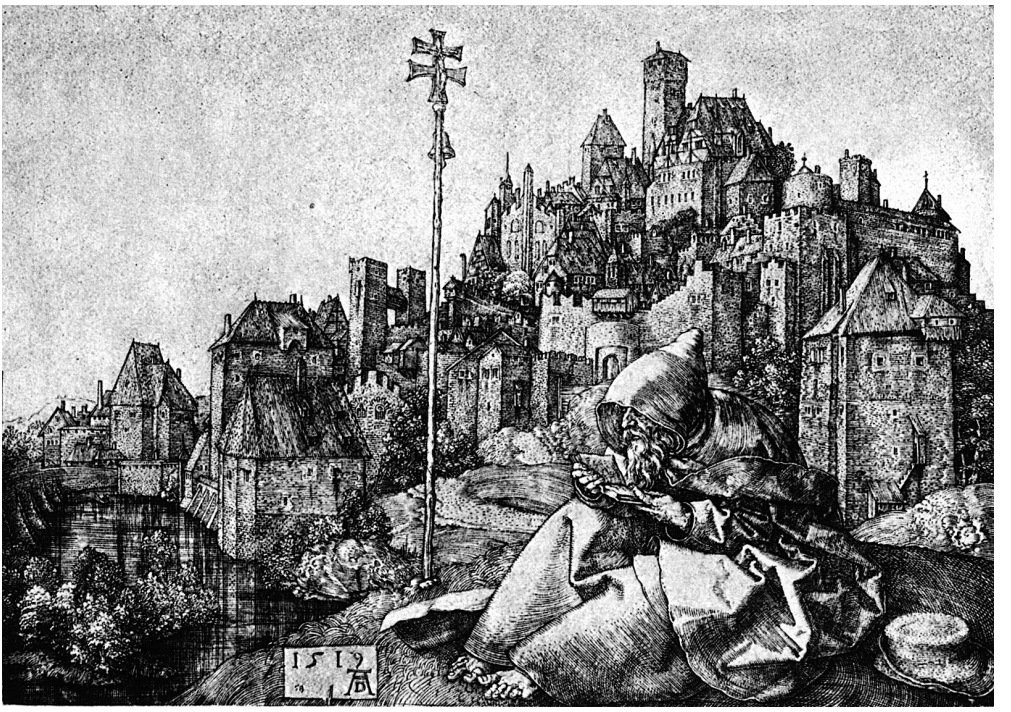

Албрехт Дюрер
„СВЕТИ АНТОНИЙ“
1519 г.

ВАЛЕНТИНА ЙОТОВА

СТИХОТВОРЕНИЯ

ПИТАТ ЛИ МЕ ....

Мъртвило е площадът. Конски косми
като пленено знаме се развяват
над прогнили пармаклъци. Косове
до кучешка копанка вдигат врява.

Перат жените на реката черги.
С бухалки удрят шарената есен,
пребрадили глави с шамии черни
и с криви устни – може би за песен.

А в бъчвите кипи шира, бълбука
ту изгревно, ту мрачно като облак
и скуката се стича по олука
и върху плевника – аха! – да скокне.

Мъжете са пияни от сабахлем...
Ех, човещинка! Какво пък – случва се.
Така животът някак се търкаля –
лете на казана, зиме – в кръчмата.

Кому да креснеш и да го събудиш
това селце – на прага преизподня,
където да пристъпиш, все е лудост,
че даже няма смисъл да си ходиш.

Боклук по двора и парчета стомни,
а църквата – на прилепи свърталище...
Остава само тъй да я запомним
България – статут сиропиталище.

ОКУЦЯЛОТО СЛЪНЦЕ

Четвъртък. Утрото прикляква
в облак над разсънената кръчма.
Раздърпан и невчесан старец
кастрон с шкембе чорба поръчва.

Подлютва – и пипер, и чесън
щедро сипва и е лакома
зеницата му, но горещ е
драскащият по езика залък.

Това е Бог в четвъртък сутрин.
Седмицата – недовършена.
Седи над канче топла супа
и сърба дажбата си сгушен.

А по ревера му опърпан
потича струйчица безцветна.
Петно на шлифера му, купен
от щанд за втора употреба,

цъфти. Ръката му трепери.
Брадата му е пълна с клечки.
Разбутва с лакти да намери
място, близичко до печката

да дремне миг, докато свъсена
го стресне сервитьорка дребна,
дошла след него да избърше
с душа, на никого потребна.

А беше Господ-Бог – Жетварят,
Стопанинът, Орачът и Сеячът.
Огледаш ли сега олтара му,
ти иде жив да го оплачеш –

пастир със изкривена гега,
от дъжд във подлеза се крие.
Не казва, че кракът му кекав
така боли, че да завие

към слънцето му иде просто.
Забравил е, че е всесилен.
И случва се – самият Господ
на себе си да е противен.

Но е четвъртък още. Сутрин.
Пълзи мравунякът човешки.
Души продава, дни купува…
А до неделята остава вечност.

СЕЛОТО НА СЛЕПИТЕ СТАРЦИ

По хълма Бог се спусна с колело,
ветрееше се бялата брадица.
И надвечер поспря в селце едно,
непрелетяно – даже и от птица.

А къщиците с хлътнали врати –
като слепци, приседнали на припек,
приветстваха с беззъбите усти
излъгалия се да мине скитник.

Тук ехото за първи път дочу –
Всевишният как влиза през джамлъка,
как пие дъжд от гнилия олук
или с теслата в плевнята си щъка.

А старците – по-бели от варта,
отдавна лизнала с език стените –
как тропат върху пустия мегдан
хороото си унило – и го викат.

Ведрата си как хвърлят към нощта,
от звездната водица да си гребнат,
и кладенец – обърнат към смъртта –
присмива се коварно – и ги дебне.

Държат се с разтреперана ръка,
потънали в мрачища пепеливи,
защото Бог ще спи до сутринта.
И молеха се да не си отива.

КЪЩА ЗА АНГЕЛИ

Някой ангел несръчен в Господния храм разпиля
дълъг низ от перли и ледени сини мъниста.
И над стария град се прихлупи – и дълго валя
тих снежец – и написа живота ни сякаш начисто.

После плете дантели в стъклата ни потни средношц.
Престрашено врабче свойте крачки припрени остави.
И се любихме дълго – и дълго! – под лунен разкош,
в барабанния тропот на всички сърдечни октави.

Аз не си пожелах да сме винаги заедно с теб.
Само утре да бъдем кълбо от кълчища и възли.
Непознатият вън, който иде да ни разплете,
дълго в храстите шипкови смаян, издраскан ще зъзне.

Върху печката къкреше чайник със билки и мед,
на липа и на лайка ухаеше здрачът безплътен.
Ще увисне над мене оловно, бездънно небе –
подир няколко мига, когато поемеш по пътя.

А сега остави ме – да ти шия наново крила! –
да отлитнеш оттук. И послушай – недей се завръща…
Остани в оня свят – там, където снегът наваля
върху покрива чер на смълчаната срутена къща.

ШАРЕНАТА ЧЕРГА

Селце планинско ми помаха
с ръкав от стара антерия
на показ като на сергия –
встрани от пътя, до трънака.

И куче с морда на чиновник
си бе намерило кучило –
озъбено ръмжеше мило –
виновно или невиновно.

На хълм ръждясало пукало
със звездни пуканки засипа
козаря сипаничав, дрипав,
завит с протрито одеяло.

И той се ококори сънен,
огледа се, готов да брани
коричка хляб от гладни врани,
ала изтупа само тръни.

Душата българска какво е –
изплакано небе във локва,
в която скоква и не скоква
сиротно тъмното усое.

СЕЛО БЕЗ ИМЕ

Тука плахото утро дъхти на трева,
поросяла от топла, невидима ласка.
И щурците, надпявали – звездна – нощта,
се хвърлят след стъпките на косача.

Те крещят, но отмята ги той със замах –
от раз им отсича беззвучно крилете.
Песента им разсипва на тичинков прах
и, страстен, опложда на света цветовете.

Болка, похот, възторг – и камбани ехтят –
зад мегдана подпалват смълчаната църква.
Бог лула ли кади върху грешния свят
и с дъха си тютюнев душите обърква?

Няма хора – плакати с избледнели лица
люшкат длани хартиени в странна походка.
Тишина като мляко, плиснато на прахта,
ни тръгва нанякъде, ни става на локва.

Изнурени от взиране в мрака, очи
всеки лъч светлина до болка изкълчват.
Ако драснеш по утрото с клечка кибрит,
ще взривиш есента в напращелите бъчви.

И ще рукне кръвта ѝ, с кръгче дим по-лютив
от пожари, прегърнали нивите пусти.
А сиротната угар за дял милостив
цяло лято как моли и мълком се кръсти.

Профучават по пътя сеячи на смърт –
чужденци, непознати, невями кръстачи.
И – обесен – виси върху ябълков прът
знак за село, потънало в шала на здрача.

„ОВНЬО ЛЬО ВАКАЛ, КАМАТАН…“
(За новата книга на Тодор Коруев)

Благовеста Касабова

Благовеста Касабова *– писател, член на БАНИ. Автор на 15 книги, между които: „Калина Малина“, „Дълг и слава“, „Първообраз на света“, „Богородица на свободата“ (за Баба Тонка Обретенова), „Ръми в душата ми“ (за Мара Белчева), „Чудотворката“ (за Фани Попова-Мутафова), „Минало неотминало“, „Обич за обич“ (литературна анкета с Евтим Евтимов). Носителка е на национални награди: За принос в литературата – на Министерството на културата, За литературна критика – на Съюза на българските писатели, приз „Калина Малина“, приз „Георги Братанов“ за публицистика.*

Говорим си в последно време с приятели, че литературният ни живот едвам крета, че вече няма личности, всеки се е затворил в себе си, някак си е примирен, несигурен, апатичен, мрачен и ако случайно се завърже разговор, то ще е я за политика, я за болести. А преди, си припомняме с носталгия, имаше активен литературен живот, имаше творци, които оживяваха литературния делник, правеха го любопитен и интересен. И наистина бяхме общност, която се ползваше с авторитет и уважение.

Но и днес, колкото и безнадежно да изглежда на пръв поглед, от равното литературно поле все още се извиси някой стрък – жилав, с дълбоки корени, който спечелва вниманието на много четящи хора. С книгите, които издаде през последните двадесетина години, Тодор Коруев наистина привлече към себе си погледите като талантлив писател и чистокръвен родопчанин, ярък публицист и журналист, българин.

Години наред, особено след така наречените промени, Тодор Коруев е един от стълбовете на журналистиката, воюваща за справедливост, за съхранение на нравствените и духовни ценности на националната идентичност. И заедно с това е изпълнявал мисията си на летописец на родния си край, на хората от Родопа планина, на поминъка им и борбите им за национално оцеляване. Повече от тридесет години, независимо от активната си журналистическа дейност, той е изучавал историята на родния си край, на родното си място – Момчилград.

Първият му сериозен труд в тази област е книгата „Момчилград“, излязла през 1977 г. Докато четях пространното историческо изследване на родния край на писателя, непрекъснато се удивлявах на из-

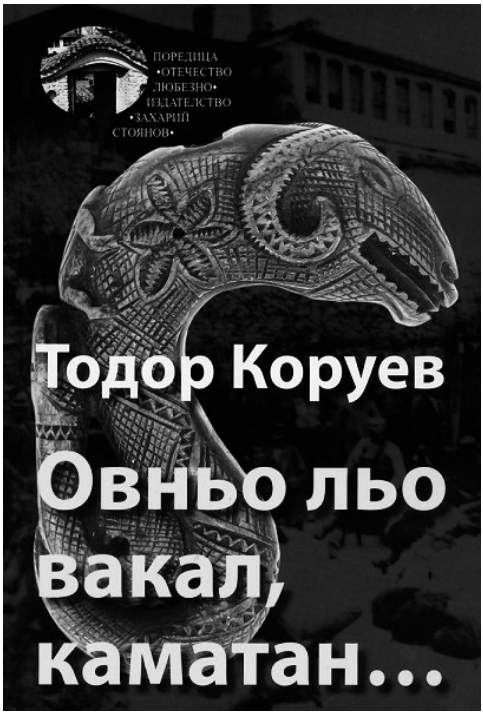

ключителната му събирателска способност, на задълбочените анализи на времето, на характерното за нравите, традициите, поминъка, бита, на революционните борби, на живописните характеристики на комити и войводи, на хората, населявали града от най-далечни времена до днес.

Не познавам в подробности историческото развитие на родопския край, но от това, което прочетох, съм убедена, че Тодор Коруев е увековечил не само родния си Момчилград, а и духа на българското минало.

Изглежда работата на Тодор Коруев в Прага и в Москва преди 1989 г. оставя по-встрани проучвателните му занимания, завихря го журналистическата вихрушка и той постоянно се озовава на гребена на вълната от събития и проблеми.

Истина е, че с каквото и да се захване, Тодор Коруев участва с цялото си същество, с цялата си енергия, ерудиция и талант. По време на работата му във в. „Дума“ излиза първата му книга с интервюта „Горещи думи“. Въвеждайки ни в съдържанието ѝ, писателят споделя, че „не е търсил за интервютата си най-известните творци на словото, защото е бил с тях „на ви“, не е разговарял и с поразглезените от медийната слава, а е потърсил майсторите на перото, които не тръбят от медийните рупори ката ден, не се бият по гърдите, но орат и сеят своята литературна нива, без да шумят, и трудно свързват двата края, имат позиция и не обличат мислите си в конфекция“. Това е самата истина за избора на Тодор Коруев и в голяма степен характеризира и него самия като творец и човек.

Интервютата – и първа, и втора част на „Горещи думи“ – са сполучливи индивидуални и творчески портрети на достойни наши творци на художественото слово. Целта на автора на „Горещи думи“ според мен е била чрез добре премислените, а не дежурни въпроси, да изведе основното, типичното, самобитното за интервюирания писател, за човека, който обикновено е от неговата – на автора на интервютата – кръвна група. Тодор Коруев несъмнено е постигнал целта си, защото се е опирал преди всичко на познаването на творчеството, на естетическите позиции и световъзприемането на автора.

На пръстите на едната ръка могат да се изброят днес подобен род сборници с интервюта – четеш и наистина усещаш в тях отличаващото автора и писанията му. А често от отговора на зададения въпрос се досещаш дали отговарящият е искрен, или нещо премълчава. Тук е мястото да кажа, че Тодор Коруев никога

не започва да пише, даже и редова статия, без да е добре подготвен. Той притежава рядката способност упорито и търпеливо да събира факти, документи, да проучва в детайли предмета на дейността си и таланта да се изразява на сочен, жив, колоритен език, с емоционално поетични нюанси. Като потвърждение на думите си ще посоча литературната анкета на Тодор Коруев с писателя общественик Тодор Генов. Читателят – само да разгърне книгата – не може да не се впечатли от подробното изследване и точната оценка на делото, на художественото творчество на този достоен, но днес позабравен писател. А Тодор Генов наистина има значимо участие не само в литературния, но и в обществено-политическия и културния живот през миналия век. Това изтъкват в спомените си други видни български творци като Анастас Стоянов, Владимир Голев, Дончо Цончев.

Активната публицистична и журналистическа дейност на Тодор Коруев, горещите интервюта, отразяването на литературния живот на страниците на в. „Дума“ не са попречили видимо на изследователя, на писателя историк да изследва и да отразява наученото за любимата си Родопа планина. Трупал е факти, анализирал е събития, проучвал е документи, митове и легенди, белези на епохата и всичко, което е свързано с овчарския поминък на родопчани. Навярно защото – по думите на друг родопчанин – има овчарска мая. Така е. И по бащина, и по майчина линия Тодор Коруев е потомък на овчари – и не на прости овчари, а на тежки кехаи.

Сигурно е знаел авторът с какво се захваща, когато е започнал да пише Летописа на родопските овчари, озаглавен „Овньо льо вакал, каматан…“. Определяйки го като „жалба по старото родопско овчарство“, писателят тръгва от далечни времена и достига дълбокото коренище на рода си, за да изведе на светло голямото клонато дърво. Захваща се и с емоционалните животоописания на дядо си Тодор Коруев – Бен Корулу, един от тежките кехаи в Средните Родопи, и на прадядо си по майчина линия – Тошо Герджик, също тежък родопски кехая.

„Овньо льо вакал, каматан…“ е поетична сага за живота на родопските овчари от миналото, съдържаща въздействащи емоционално-баладични детайли – легенди, вярвания, сказания, песни, митове, цялостна нравствено-духовна и материална картина не само на бита, но и на тънкостите на овчарския занаят, и не на последно място историята на родния край на автора от по-далечното минало, през националноосвободителните борби до наши дни. Огромно е фактологическото богатство в тази уникална по рода си книга – народопсихология, етнография, фолклор, десетки документални сведения, интересни автентични образи на достойни българи, на стопани и родолюбци. И всичко това изразено на език, който ни връща при корените и при звучността и красотата на думи от осъдително пренебрегваната българска езикова съкровищница. Разказ, пропит от мелодичността на народните песни и от магичната музика на чановете.

Мисля, че сред високостойностните качества на тази според мен високозначима книга е обичта, с която е написан всеки ред, българщината, която лъха от всяка страница, сладкодумието, което увлича читателя, а родопските легенди, предания, песни, самобитността извисяват сказанието поетично, тъй като, както е казал друг родопчанин – големият наш писател Станислав Сивриев, словото е откъртено направо от сърцето.

За съвременния, исторически полуграмотен читател, ще бъде крайно интересно да се докосне до родопския диалект и до турцизмите в нашия език, които точно характеризират епохата, нейната атмосфера и са органична част от технологията на овчарския занаят – доенето и стрижането на овцете, мандрите, биенето на масло, придвижването на стадата към Беломорието през есента и връщането им у дома през пролетта. Завладяващи са обичта и възхитата, с които Тодор Коруев описва образа на кехаите – „тьожките кехаи", чиято издънка е и самият той.

Тодор Коруев безсъмнено е написал свои „Записки" по българското родопско овчарство, което е било основен занаят – и поминък – на част от българското население, на една богата, но вече за съжаление изчезнала култура – духовна и материална, която е незаличима част от тринадесетвековната история на България.

Албрехт Дюрер
„МОРСКО ЧУДОВИЩЕ“
1498 г.

Показалец
на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 година

Теория

Какво идва след капитализма?	**Константин Фрумкин**	3/4	7
На социализма е съдено да наследи капитализма	**Робърт Скиделски**	3/4	23
Марксизмът през XXI век	**Тери Игълтън**	5/6	7
Какво идва след капитализма?	**Константин Фрумкин**	5/6	14
За социалния идеал на Маркс и за неговите критици	**Борис Славин**	7/8	84
Отмъщението на Карл Маркс (Или как класовата борба формира света)	**Майкъл Шуман**	9/10	58
Европейската идентичност на българския социализъм	**Александър Лилов**	11/12	7
Перипетиите на Маркс и марксизма през последния четвърт век	**Васил Проданов**	11/12	17
„Системата, глупако“ (Структурната криза и необходимостта от алтернативи на капитализма)	**Ханс Деспейн**	11/12	25
Епохалната криза	**Джон Белами Фостър**	11/12	31
Пет предсказания на Маркс, оказали се истина към 2014		11/12	44

Конференции

Юбилейна конференция, посветена на 15 ГОДИНИ СПИСАНИЕ „ПОНЕДЕЛНИК“ (17 декември 2012 г., София прес)	**Янаки Стоилов**	1/2	124
	Александър Лилов	1/2	125
	Васил Проданов	1/2	128
	Искра Баева	1/2	139
	Павел Писарев	1/2	150
	Димитър Генчев	1/2	153
	Кольо Георгиев	1/2	156
	Николай Петев	1/2	160
	Панко Анчев	1/2	162
	Минчо Минчев	1/2	166
	Крум Василев	1/2	169
ПОЗДРАВЛЕНИЯ	**Сергей Станишев**	1/2	174
	Станка Шопова	1/2	176
	Иван Генов	1/2	177
„АЛЕКСАНДЪР ЛИЛОВ И РАЗВИТИЕТО НА ЛЕВИТЕ ИДЕИ НА XXI ВЕК“ – среща-дискусия (21 октомври 2013 г., зала 7 – НДК)	**Александър Лилов**	9/10	8
	Янаки Стоилов	9/10	10
	Васил Проданов	9/10	15
	Красимир Премянов	9/10	20
	Георги Пирински	9/10	21
	Искра Баева	9/10	23

	Михаил Мирчев	9/10	26
	Сергей Станишев	9/10	28
	Георги Божинов	9/10	33
	Павел Писарев	9/10	34
	Валери Жаблянов	9/10	36
	Николай Малинов	9/10	37
	Минчо Минчев	9/10	39
	Магдалена Дикова	9/10	43
	Иван Ангелов	9/10	44
	Стефан Стоилов	9/10	47
	Иван Генов	9/10	48
	Александър Симов	9/10	49
	Евгений Кандиларов	9/10	50
	Мария Мачкова	9/10	53
	Димитър Генчев	9/10	54
„БЪЛГАРИЯ ПРЕД ИЗБОР“ – конференция на Обединението на левите социалисти в БСП (19 януари 2014 г., зала 7 – НДК)	**Янаки Стоилов**	11/12	88
	Емил Костадинов	11/12	92
	Калин Първанов	11/12	95
	Тодор Канев	11/12	97
	Димитър Генчев	11/12	98
	Александър Симов	11/12	100
	Петър Начев	11/12	102
	Евгений Гиндев	11/12	103
	Дилян Начев	11/12	104
	Минчо Минчев	11/12	105
	Павел Писарев	11/12	108

Антология „понеделник“

Глобализацията	**Джоузеф Стиглиц**	1/2	9
Против „войнстващия атеизъм“. „Постсекуларно общество“ – що е то?	**Юрген Хабермас**	1/2	20
Десет тенденции, променящи света	**Йохан Галтунг**	1/2	31
Непреодолимите противоречия на либерализма	**Имануел Уолърстейн**	1/2	41
Световната левица след 2011 година	**Имануел Уолърстейн**	1/2	54
Карл Маркс или световният дух	**Жак Атали**	1/2	57
Третият път е погрешен път	**Оскар Лафонтен**	1/2	65
Трети път, Нов център и модерен социализъм	**Анри Вебер**	1/2	79
Великата историческа траектория на китайския социализъм	**Ху Дзинтао**	1/2	82

Показалец
на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 година

Изграждане на справедливост. Социална политика за Русия	**Владимир Путин**	1/2	85
Обновлението – исторически избор за съвременното развитие на Виетнам	**Чан Дък Лъонг**	1/2	103
Куба в XXI век – идеи за развитието ѝ	**Фидел Кастро**	1/2	116

Политика

За нова социална и отговорна държава	**Сергей Станишев**	3/4	25
Политическа рамка: Радикална промяна за демократична и социална България		3/4	37
За радикална промяна в политиката и в живота на българските граждани	**Янаки Стоилов**	3/4	47
Управлението на ГЕРБ – един предизвестен провал	**Иван Динков-младши**	3/4	50
Оставаме пред съда на лява, трудова и народна България	**Янаки Стоилов**	5/6	28
Криза на политическия елит. Ново начало	**Павел Писарев**	5/6	31
Резултатите от предсрочните избори и перспективите пред България	**Иван Динков-младши**	5/6	36
Новите елити в България: как рибата се вмирисва откъм главата	**Михаил Мирчев**	7/8	106

Икономика

Икономически растеж в извънредна ситуация	**Иван Ангелов**	5/6	52
Бедността като основен проблем на икономическото развитие на България	**Ганчо Ганчев**	7/8	116
Хуманистичният потенциал на екологията	**Орлин Загоров**	11/12	61
Модели на регионална структура на световното туристическо пространство и мястото на България	**Вилиян Кръстев**	11/12	71

Международна политика

Съвременен Китай – смяна на поколенията във властта	**Дончо Дончев**	3/4	101
Венецуела след Чавес	**Имануел Уолърстейн**	3/4	114
Съвременен Китай – смяна на поколенията във властта	**Дончо Дончев**	5/6	77
Франция и Европа близо година след изборната победа на Франсоа Оланд	**Дилян Начев**	5/6	98
Русия и Централна Азия: икономически и политически перспективи	**Полина Недялкова-Травер**	5/6	103
Три мнения за протестите в света			
Бунтове тук, там и навсякъде	**Имануел Уолърстейн**	7/8	140
Бунт в рая	**Славой Жижек**	7/8	142
Революция на средната класа	**Франсис Фукуяма**	7/8	148

Показалец
на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 година

Демокрация, солидарност и европейската криза	**Юрген Хабермас**	9/10	63
Сирия: прилагането на сила не е международно право	**Цветан Тодоров**	9/10	75
Погрешният урок от банкрута на Детройт	**Джоузеф Стиглиц**	9/10	77

Общество

Основни характеристики на съвременния български капитализъм	**Васил Проданов**	3/4	63
Трансформация на обществото на безогледния егоизъм	**Чавдар Николов**	3/4	74
Проблеми на прехода	**Ангел Бонев**	3/4	81
Отново за прехода и как кризата го продължи	**Михаил Мирчев**	5/6	57
Законът на халището в българския характер	**Ивайло Христов**	5/6	63
Време е	**Митьо Виделов**	9/10	83
Червените пилигрими	**Максим Мизов**	9/10	98
Да спрем дестабилизацията на държавността	**Чавдар Николов**	11/12	49
Вносен въоръжен хуманизъм	**Николай Василев**	11/12	54

Европейската левица

Основополагащата програма на ПЕС – прокламация за социална Европа	**Георги Пиринski**	7/8	134

История

Руско-турската освободителна война 1877–1878 г. – история и морал	**Румен Попов**	5/6	70
Осемдесет години от Лайпцигския процес			
Заключителна реч пред Имперския съд, 16 декември 1933 г.(извадки)	**Георги Димитров**	9/10	116
Светът за Георги Димитров		9/10	118
Бащата, когото помня	**Бойко Димитров**	9/10	122

Посланието

Модерният социализъм – социализмът на информационната епоха (теоретични размишления в края на XX век)	**Александър Лилов**	7/8	9

Думи на раздяла

	Сергей Станишев	7/8	31
	Михаил Миков	7/8	32
	Пламен Орешарски	7/8	32

Показалец
на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 година

	Янаки Стоилов	7/8	33
	Нешка Робева	7/8	35
	Светлин Русев	7/8	35
	Георги Първанов	7/8	37
	Андрей Пантев	7/8	37
	Ваня Добрева	7/8	37
	Искра Баева	7/8	38
	Румен Петков	7/8	39
	Татяна Дончева	7/8	40

Думи след раздялата

Стратегът на съвременния български социализъм	**Павел Писарев**	7/8	41
Аристократ на духа	**Емил Костадинов**	7/8	44
Посланието „Лилов“	**Димитър Генчев**	7/8	45
Мъдър политик, държавник и приятел	**Борислав Гуцанов**	7/8	46
Неугасващ маяк	**Георги Григоров**	7/8	48
Стратега ни завеща	**Димитър Георгиев**	7/8	49
Два откъса от моите спомени	**Бойко Димитров**	7/8	50
Модерният ум на Левицата	**Александър Симов**	7/8	52
Българският преход и ролята на личността в историята	**Васил Проданов**	7/8	56
Понятия и категории в естетиката. Проблемът за описанието, изучаването и дефинирането им. Вариации върху теми в трудовете по естетика на Александър Лилов	**Панко Анчев**	7/8	66

Посветено на Александър Лилов

Яснота	**Любомир Левчев**	7/8	73
Аз, който не избягах от Помпей	**Любомир Левчев**	7/8	73
Добрият човек	**Петър Караангов**	7/8	74
Двата тротоара на България	**Николай Петев**	7/8	75
Спомени от обектива		7/8	76

Култура

Анжел Вагенщайн на 90 години		3/4	118
Intermezzo. Грехът	**Анжел Вагенщайн**	3/4	119
Мостът Анжел Вагенщайн	**Николай Петев**	3/4	128
Из „Обещах да запомня. Разговори с Петър Увалиев“	**Бригита Йосифова**	3/4	131
Разкази	**Мюмюн Тахир**	3/4	136
Стихотворения	**Илеана Стоянова**	3/4	141

Показалец
на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 година

Автор – герой и техните означения			
200 години от смъртта на Софроний Врачански	**Ваня Добрева**	5/6	110
Сто години от Балканската война. Превземането на Одрин	**Пелин Пелинов**	5/6	130
Залезът на кремлинологията	**Георги Григоров**	5/6	139
Растението Ленин	**Николай Василев**	5/6	144
Пасторали II	**Виктор Пасков**	5/6	150
Светлин Русев на 80 години		9/10	130
Тост за Маестрото	**Иван Маразов**	9/10	133
Малкото конче на стръмната улица	**Кольо Георгиев**	9/10	137
Матей Шопкин на 75 години		9/10	141
Стихотворения	**Матей Шопкин**	9/10	142
Драгомир Шопов на 75 години		9/10	144
Стихотворения	**Драгомир Шопов**	9/10	145
Разговор със себе си (За живота, човека, обществото, държавата, нашето време, науката и някои други работи)	**Васил Гюзелев**	11/12	113
От Дунав до вечността	**Боян Ангелов**	11/12	129
Могъщ интелектуалец и горд българин	**Тодор Коруев**	11/12	132
Борислав Бойчев на 80 години		11/12	135
Солинген	**Борислав Бойчев**	11/12	136
Стихотворения	**Катя Игнатова**	11/12	141
Стихотворения	**Елена Алекова**	11/12	145

Рецензии

Книга, която трябва да бъде прочетена от всеки българин	**Стоян Михайлов**	3/4	147
Овчарството като духовен свят	**Панко Анчев**	3/4	150

In memoriam

Леда Милева		1/2	179
Владимир Гоев		5/6	152
Александър Лилов		7/8	5
Николай Петев		9/10	147
Из „17 есета против този свят“	**Николай Петев**	9/10	148
Димитър Димитров		11/12	152

TABLE OF CONTENTS

PONEDELNIK

(„MONDAY“ *– A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

EUROPE – IDEAS FOR A CHANGE

Sergey Stanishev For a Genuine Change in the European Union 5

Georgi Pirinski The Programme „Bulgaria 2020“ – Effectiveness and Competitiveness 10

Yanaki Stoilov European Elections – Correction of Policy or Radical Reforms 18

THEORY

Alexander Lilov Equations Europe – the USA and Europe – Russia 23

Ulrich Beck Global Domestic Policy – Five Self-Delusions about National Policy in the Age of Globalization 44

THE CRISIS IN UKRAINE

Velko Valkanov The Crisis in Ukraine 51

Vladimir Triphonov A Chance for the Left Project 65

ECONOMICS

Ivan Angelov Industrialization, Reindustrialization, World Trade, and the Common European Market 88

Anatole Kaletsky The Current Crisis Will Create a New Type of Capitalism 97

SOCIETY

Vassil Sgurev The Challenges of Reindustrialization 99

TABLE OF CONTENTS

CULTURE

Brigitta Yossiphova	A Meeting on the Yellow Pavement	106
Zdravko Petrov	Letters to Brigitta	112
Andrey Apostolov	Guardian Angel	134
Valentina Yotova	Poems	138

REVIEWS

Blagovesta Kassabova	About the New Book of Todor Koruev the Beauty of the Rhodope Song	142
	Index of the Articles and Materials, Published in the Magazine in 2013	147

SOMMAIRE

PONEDELNIK

(„LE LUNDI“ – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

EUROPE – IDÉES POUR LE CHANGEMENT

Serguei Stanichev — Pour un changement vrai et réel au sein de l'Union européenne — 5

Gueorgui Pirinski — Le programme „La Bulgarie – 2020“ — 10

Yanaki Stoïlov — Les élections européennes – correction de la politique ou des réformes réelles — 18

THÉORIE

Alexandar Lilov — Les équations l'Europe – les États-Unis d'Amérique et l'Europe – la Russie — 23

Ulrich Beck — La politique intérieure globale – cinq impostures concernant la politique nationale à l'époque du globalisme — 44

LA CRISE EN UKRAINE

Velko Valkanov — La crise en Ukraine — 51

Vladimir Trifonov — Une chance pour le projet de gauche — 65

ÉCONOMIE

Ivan Anguelov — Industrialisation, réindustrialisation, commerce mondial et marché européen unique — 88

Anatole Kaletsky — La crise en cours fera naître un nouveau type de capitalisme — 97

SOCIÉTÉ

Vassil Sgourev — Les défis de la réindustrialisation — 99

SOMMAIRE

CULTURE

Brigita Yossifova	Rendez-vous sur les pavés jaunes	106
Zdravko Petrov	Lettres à Briguita	112
Andreï Apostolov	Ange gardien	134
Valentina Yotova	Poèmes	138

COMPTES RENDUS

Blagovesta Kassabova	Du nouveau livre de Todor Korouev Le beauté de la chanson rhodope	142
	Index 2013 des articles et publications parus dans la revue en 2013	147

INHALT

PONEDELNIK

(„MONTAG“ – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

EUROPA – IDEEN FÜR DIE VERÄNDERUNG

Sergej Stanischev Für eine echte, reale Veränderung in der Europäischen Union 5

Georgi Pirinski Das Programm „Bulgarien 2020“ – Effektivität und Konkurrenzfähigkeit? 10

Janaki Stoilov Die Europäischen Wahlen – Politische Korrektur oder radikale Reformen 18

THEORIE

Alexander Lilov Die Gleichungen Europa – USA und Europa – Russland 23

Ulrich Beck Die globale Innenpolitik: fünf Irrtümer, die die nationale Politik betreffen in der Epoche der Globalisierung 44

DIE KRISE IN DE R UKRAINE

Welko Walkanov Die Krise in der Ukraine 51

Wladimir Trifonov Eine Chance für das linke Projekt 65

WIRTSCHAFT

Iwan Angelov Industrialisierung, Reindustrialisierung, Welthandel und Europäische Marktgemeinschaft 88

Anatole Kaletsky Die laufende Krise wird einen Kapitalismus neuer Art schaffen 97

INHALT

GESELLSCHAFT

Wassil Sgurev Die Herausforderungen der Reindustrialisierung 99

KULTUR

Brigita Jossifowa Ein Treffen auf den gelben Pflastersteinen 106

Zdravko Petrov Briefe an Brigita 112

Andrej Apostolov Schutzengel 134

Walentina Jotowa Gedichte 138

REZENSIONEN

Blagovesta Kassabowa Über das neue Buch von Todor Koruev – Die Schönheit des Rhodopenliedes 142

Verzeichnis der Informations - und Wissenschaftsabhandlungen, erschienen in der Zeitschrift 2013 147

Содержание

понеделник

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

Европа – идеи о переменах

Сергей Станишев За подлинное, реальное изменение в Европейском союзе 5

Георги Пиринski Программа „Болгария 2020“ – эффективность и конкурентоспособность? 10

Янаки Стоилов Выборы в Европейский парламент – корректировка политики или радикальные реформы 18

Теория

Александр Лилов Уравнения Европа – США и Европа – Россия 23

Ульрих Бек Глобальная внутренняя политика: пять заблуждений относительно национальной политики в эпоху глобализма 44

Кризис в украйне

Велко Валканов Кризис на Украине 51

Владимир Трифонов Шанс для левого проекта 65

Экономика

Иван Ангелов Индустриализация, реиндустриализация, мировая торговля и общий европейский рынок 88

Анатоль Калецкий Текущий кризис создаст капитализм нового типа 97

Содержание

Общество

Васил Сгурев Вызовы реиндустриализации 99

Культура

Бригита Иосифова Встреча на желтой брусчатке 106

Здравко Петров Письма Бригите 112

Андрей Апостолов Ангел-Хранитель 134

Валентина Йотова Стихи 138

Рецензии

Благовеста Касабова О новой книге Тодора Коруева „Овньо льо вакал, каматан…“ 142

Указатель статей и материалов, опубликованных в журнале в 2013 г. 147

Проф. Александър Лилов	Уравненията Европа – САЩ и Европа – Русия
Д-р Сергей Станишев	За истинска, реална промяна в Европейския съюз
Георги Пиринski	Програмата „България 2020" – ефективност и конкурентоспособност?
Доц. Янаки Стоилов	Европейските избори – коригиране на политиката или радикални реформи
Проф. Улрих Бек	Глобалната вътрешна политика – пет заблуди относно националната политика в епохата на глобализма
Проф. Велко Вълканов	Кризата в Украйна
Чл.-кор. проф. Иван Ангелов	Индустриализация, реиндустриализация, световна търговия и общ европейски пазар
Владимир Трифонов	Шанс за левия проект
Анатол Калецки	Текущата криза ще създаде нов вид капитализъм
Акад. Васил Сгурев	Предизвикателствата на реиндустриализацията
Бригита Йосифова	Среща на жълтите павета
Проф. Здравко Петров	Писма до Бригита
Валентина Йотова	Стихотворения
Благовеста Касабова	За новата книга на Тодор Коруев „Овньо льо вакал, каматан…"
	Показалец на статиите и материалите, публикувани в списанието през 2013 г.